

Pü nkö sti Árpád

Vasalt ruha mángorolva

—

Meghú zom ma gam

Vasalt ruha mángorolva

„A bűnös megbüntetése intő példa a gazembereknek,
az ártatlan elítélése minden tisztességes ember ügye.”

(La Bruyère, 1645-1696)

- Ötven vagy száz elnökper biztos volt a hetvenes évek „ellenreformációs” éveiben. A téesz-elnökök ilyen mérvű bírósági szereplése még akkor is politikai kérdés, ha mind egy szálíg gazemberek lettek volna, de általában nem voltak azok. Miért lenne épp ez a gárda gyengébb erkölcsű bármelyik vezetői csoportnál? Igaz, hogy a szabadabb gazdálkodás vonzotta a szövetkezetekbe is a szerencselovagokat, de még ahol feltűntek, ott is a szövetkezeti tevékenység akkor rossz szemmel nézett peremén maradtak. Ugyanakkor nagyon sok mozgékony ember gyűlt össze, aki itt kiélhette alkotókészségét, amire másutt - a bürokratikus kötöttségek miatt nem volt lehetőség. A nyereszkesedés, a negatívumok ellen a melléküzemági tevékenység elismerésével, a gazdasági szabályozók finomításával, változtatásával kellett volna fellépni, ez illett volna a reform szelleméhez. De 1974-re győzött az „ellenreformáció”, teret nyertek a bürokratikus, centralista intézkedések, s végül odáig fajult a helyzet, hogy egy sor téeszben megjelent maga a rendőrség vagy az ügyészség. Aztán a melléküzemágban elkövetett szabálytalanságok vádját kiterjesztették a szövetkezet vezetőire, magára az elnökre is. Nem tudom: a vezérigazgatót is oda szokták ültetni a vádlottak padjára a csaló raktáros vagy portás mellé?

Hiba lenne azonban a reformmal frigyre lépett szövetkezeti mozgalom elleni támadást bírósági, rendőrségi ügyekre szűkíteni. A legjobb elnökök közül többet megforgattak politikailag meg kádervonalon, volt akit, pártfegyelmileg nyilvánítottak alkalmatlannak. A cél a hangadók kiemelése volt, hogy elhallgattassák, megfélemlítsék a szövetkezeti autonómia védelmezőit.

Persze, erre azt lehet mondani, hogy a sértett ember beszél belőlem. Ha cinikus lennék, azt felelném: miért lennék megsértve, amikor megszabadítottak egy nagyra nőtt szövetkezet gondjaitól? Igaz, hogy a téesz elleni attack százmilliókba került, de ez senkit sem érdekelt, volt miből. Azért sem lehetek sértett, mert minden szépen végződött: azok szemében, akik véleményére adok megdicsőültem, kitüntetés, viszonylag magas nyugdíjat kaptam, csak épp munkát nem. Rám tették a fődöt, díszesen ki is pingálták, érdemes emelgetni?

Kilencen voltunk testvérek, én voltam a nyolcadik. Három testvérem meghalt, hat nőtt fel. Az apám jó gazda volt. Onnan gondolom, hogy a többi középparaszt kisebb létszámú családja sem élt olyan jól, mint mi. Ez a „jólét” tulajdonképp abból állt, hogy volt mit enni, de örök élményem maradt a csendőr kíséretében megjelenő végrehajtó. Mivel sarjúgyerek voltam, mire tudatosult bennem valami, a szüleim már nagyon öregek voltak. Öregek és betegek. Anyámban nagy volt az ambíció a gyerekek taníttatására. Abban az időben az ilyen ívású parasztok, ha gyűjteni tudtak, mindjárt vettek még egy hold földet. Az apám eladósodott, mert anyámnak az volt a nem mondom, hogy mániája, hanem tudatos törekvése, hogy tanulni kell; aki akar, tanuljon a családban. A fonóban szóba került, tanuljon-e a fiú vagy sem. Jellemző, hogy az egyik ember azt mondta az apámnak: „Bolond ember vagy te, Józsi, urat nevelsz a fiadból!” Apám csak hümmögött. Anyám felelt neki a guzsaly mellől: „Nincs igazatok. Én nem akarok urat nevelni ebből a gyerekből sem, csak azt akarom, hogy tanuljon. A tanult ember, az olyan, mint a vasalt ruha a mángorolt ruhához képest. Más.”

Részletek a Fővárosi Bíróság 16.B. 3894/1976/40. számú, 1977. március 15-én kelt ítéletéből:

„Az 1975. évi december hó 5. napjától 1976. évi július hó 7. napjáig előzetes fogvartartásban volt, azóta szabadlábon lévő

KOVÁCS ALAJOS II. r. vádlott,

- aki Csegöldön, 1924. január 3-án (helyesen: 4-én - P. Á.) született... büntetlen előéletű,

- bűnös: jelentős kárt okozó hűtlen kezelés büntetében.

A bíróság e z é r t

KOVÁCS ALAJOS vádlottat főbüntetésül 1 (egy) évi és 2 (kettő) hónapi, börtönben végrehajtandó szabadságvesztésre, mellékbüntetésül 5000 (ötezer) Ft... pénzbüntetésre ítéli.”

Mint minden parasztyerek, először pap vagy ügyvéd szerettem volna lenni. Négy, Sopronban töltött bencés gimnáziumi év után egy évig voltam Kalocsán a jezsuitáknál is. Igazságtalannak tartanám dicsőíteni vagy kárhoztatni őket, legalább annyi mindent kaptam tőlük, mint amennyi nem tetszett. Lenner pátertől, a jezsuita matematikus paptól például nagyszerű dolgokat tanultam, egy csomó demokratikus indíttatású gondolatot ő fogalmazott meg nekem, ő ébresztett föl bennem. Szenvedélyes demokrata volt, az angol polgári demokrácia híve, aki mindig nagy ellenszenvvel beszélt Hitlerről és a fasizmusról. Jellemző, hogy ezután a középiskolában mindenütt az volt a csúfnevem: „demokrata”. Tulajdonképpen nem is tudtam, mi az. Talán Lenner páter befolyásának is szerepe volt benne, hogy hamarosan kapcsolatba kerültem a népiesekkel, ami aztán végképp meghatározta a további fejlődésemet.

Húszévesen érettségiztem Nagyváradon, utána beiratkoztam Pesten az Állatorvosi Egyetemre, belekeveredtem az ellenállási mozgalomba, de nem vittem véghez semmi különös cselekedetet, nem is szoktam beszélni róla. Amikor mégis szó esik erről vagy más „bolondságomról”, Szabó Lőrincet szoktam idézni: „...a balek azért balek, mert mást nem tehet...” Annyi történt, hogy amikor az egyetemet kivitték Halléba, nem mentem velük, elbújtam, s hogy igazolványom legyen, beiratkoztam az úgynevezett Kiska-csoportba. Amikor azt is be akarták vetni, végképp megszöktünk. Fegyveres harcban nem vettem részt. Volt egy összekötőnk, a tőle kapott illegális Szabad Népet és röpcédulákat hurcolásztunk táskaszám a megadott helyekre. Vagy tízen voltunk a csoportban, s akiket elkaptak a nyilasok, azokat kivégezték. Erről még csak annyit: nem azért nem vagyok Szocialista hazáért kitüntetett, mert valami szocializmus-ellenes dolgot csináltam, hanem egyszerűen azért, mert eszembe sem jutott, hogy kérjem. Amikor lezárták a névsort, megkérdezte valaki: „Hát neked nincs?” Nincs, nem csináltam semmi különöset.

Éhezve, bujkálva éltem át az ostromot, és amikor lehetett, kalandos úton, betegen hazamentem a szüleimhez Szatmárba. Miután meggyógyultam, egy kis kolozsvári kitérővel Debrecenbe kerültem, megismertem a népieseket, akikre mint kisdíák felnéztem, és ez az ismeretség akkor - közvetlenül a felszabadulás után - eleven személyes kapcsolattá vált.

Amit megint nem ildomos bevallani, a népiesek közül először Szabó Dezső volt a legnagyobb hatással rám. A hagyományos paraszti szemlélethez képest újdonság volt számomra például az arisztokrácia és az egész magyar uralkodó osztály megvetése, megragadt bennem, hogy a nemzet romlásáért őket terheli felelősség. Szabó 1923-tól kezdve következetesen felhívta a figyelmet a német terjeszkedés veszélyére, az utolsó pillanatig hangsúlyozta, hogy a háborún kívül kell maradni. Nem volt szovjetbarát vagy ilyesmi, sok zagyvaságot összeírt meg mondott, de egy csomó ember, sőt állítom, hogy a debreceni kommunisták is komoly ösztönzést kaptak tőle. Az más dolog, hogy egyrészt túllépték, másrészt eltávolodtak Szabó Dezső faji

nézeteitől. Utána Veres Péter és főként Erdei írásai alakították gondolkodásomat. Hatásukhoz hozzátartozik az is, hogy semmiféle lázadó nem volt a családban, mindenki a maga rendjén élte az életét.

Részlet a Fővárosi Bíróság említett ítéletének indoklásából:

*„A bíróság a tárgyalás adatai alapján az alábbi
t é n y á l l á s t
állapította meg:*

...II. Kovács Alajos magyar állampolgár, nő, kettő (tévedés: három - P. Á.) gyermeke eltartásáról gondoskodik, mezőgazdasági akadémiát végzett és a Lenin Intézetben filozófia tanári diplomát szerzett. Szakképzettsége okleveles mezőgazda, a Rozmaring Tsz. elnöke volt, jelenleg a tsz-ben szaktanácsadó. Jelenlegi fizetése havi 6 000 Ft, vagyona egy telek Balatonföldváron és még két - egy 200 négyszögöles és egy 140 négyszögöles - telek. A Velencei-tó melletti nyaralóját 1972-ben 210 000 Ft-ért eladta. A Mezőgazdaság Kiváló Dolgozója és a Munkaérdemrend arany fokozata kitüntetést kapta.” (14. oldal)

Ilyen indíttatás és előzmények után mint lobogó ifjú a Parasztpártban kezdtem a ténykedésemet, matematikus-fizika szakos tanárjelöltként bekapcsolódtam a népi kollégiumi mozgalomba. Amikor 1949-ben feloszlatták a NÉKOSZ-t, Erdei Ferenc bejuttatott az épp akkor induló zsámbéki mezőgazdasági akadémiára, sőt ötszáz forint ösztöndíjat is kaptam - ami akkor nagy pénz volt. Nem tudom az akkori hangulatot felidézni. Nem tudatosult az emberben az elégedetlenség, mégis elkecseregett volt, mert nem tudta, miért bántják. Lobogott, mindent jól akart csinálni, mégis orrba verték. Mi van itt? Bár a Parasztpártban dolgoztam, Balogh Elemér szemináriumai, Ménes János, aztán a NÉKOSZ-ban Lemhényi, Barla Szabó, Gyenes és más általam tisztelt kommunisták hatására úgy éreztem, marxista vagyok, és tulajdonképpen már '47-ben vagy '48 elején be akartam lépni a kommunista pártba.

Etikailag is sokféleképpen lehet ezt az időszakot, ezeket az eseményeket elbírálni. Sokszor mondták ránk, hogy a duplakönyvesek. Ez később igaz lett. Azt hiszem, Németi Jóska volt a kommunista titkár, és azt mondta: „Jól van, komám, add ide a belépési nyilatkozatot, aztán visszamész és csinálod a dolgod tovább!” Tudniillik abban az időben a koalíciós harcokban nagyon lényeges volt a különböző bizottságok összetétele. Én például a Nemzeti Bizottság Igazoló Bizottságában a Parasztpárt képviselője voltam. Politikai szempontból ez egy lényeges bizottság volt. Utólag 1950-ben aztán hivatkoztam Németire, és minden további nélkül kiadták a párttagsági igazolványt '48-as keltezéssel.

Amikor elvégeztem a mezőgazdasági akadémiát, kineveztek egy borászati iskola vezetőjének. Bemegyek és mondom: „De hát elvtársak!” Akkor még csak nem is ittam a bort, nemhogy értettem volna hozzá. Jellemző a kor légkörére, nem vették jó néven, hogy megmondtam, ehhez nem értek, ugyanis akkor halál komoly jelszó volt, hogy az ember oda megy, ahová a párt küldi. „Miféle anarchista okoskodás ez?” - kérdezték. Végül mégis visszavették az igazgatói kinevezést, és részben kitolásból elküldtek Örkénybe egy mezőgazdasági gépállomás-vezetőhelyettesképző iskolába októnak. A talajtantól kezdve a marxizmus-leninizmusig minden óravázlatot én csináltam. Nem éreztem jól magam. Bementem az FM-be, hogy értsék meg, nem akarom, nem tudom ezt csinálni. Fehér Lajos akkor már a Szabad Földnél volt. Elmondtam neki, akár újságíró is leszek, csak mentsenek meg. Kikértek, de az FM-ben úgy gondolták, ha azoknak jó, nekünk is jó. Behívtak és közölték, hogy három lehetőségem van: most szervezik az agráregyetemet, és oda kellene nekik a marxizmus oktatására egy ember, továbbá a Kolbai-tanszékre is kéne egy tanársegéd - ez a füves-vetésforgó tanszék volt -, meg akkor szervezték a Mezőgazdasági Könyvkiadót, és oda is kellene egy lektorátusvezető.

Atyaúristen! Nem mertem mondani, hogy egyikhez sem értek. „Öt perc alatt döntse el!” Mit mondjak? Kérem, ahova küldenek, oda megyek - feleltem, mert már megtanultam a leckét. Elküldtek Kassai Gézához, aki a marxizmusoktatást szervezte az egyetemeken. Csak azt tudtam, hogy nekem minden káderezésnél két kérdést szoktak feltenni: a nemzeti kérdést és a parasztkérdést. 1940-ben a szovjet kiállítás idején szovjet hajókról ezerszám osztogatták Lenin, Marx, Engels, marxizmus című kötetét. Valahogy hozzám keveredett egy példány és ebből elolvastam a nemzeti kérdést meg a parasztkérdést. Tőlem mindenki ezt kérdezte, mindig ezt nyaggatták, szépen el is mondtam.

Az utasítás az volt, ha Kassai Gézának nem kellek, menjek át Kolbaihoz, ha Kolbainak sem kellek, menjek a Mezőgazdasági Kiadóhoz. Mivel föl voltam vértézve a várható kérdésekre, fennakadtam az első helyen. Valaki megjegyezte: „Maga egy NÉKOSZ-anarchista, hogy akarja itt a párt politikáját tanítani?” Nem én akarom, mondtam, engem ide küldtek. Végül is az agráregyetemre kerültem, a Villányi útra. Mi akkor mindeneseek voltunk. Külső előadókkal szerveztük a marxizmusoktatást, Gulyás Palit meg Soós Gábort onnan ismerem. Abban az időben még nem volt olyan specializálódás, mint ma: ha kellett, politikai gazdaságtant vagy párttörténetet adott elő az ember, ami éppen jött, ahol hiányzott az előadó. Aztán eljött az idő, amikor szakosodni kellett. Filozófiára senki sem akart jelentkezni. Én kedvtelésből foglalkoztam filozófiával, sőt hallgattam is filozófiát még matematikus koromban, és főként a franciák - például a különleges gondolkodó Diderot - izgattak. Jó, mondtam, ha senki nem jelentkezik, akkor én vállalom a filozófiát. Elküldtek pártfőiskolára, utána meg beiratkoztam a Lenin Intézet filozófia szakára. Furcsán hangzik, hogy matematikus, filozófus, mezőgazdász... Mi az isten! Ez mindig hebehurgyáskodott, mindig ugrált ide-oda? A történelem valahogy így forogta ki, és ha már ezt kellett csinálni, akkor igyekeztem elfogadhatóan csinálni.

Részlet az említett per indokolásából:

„Gazdasági életünkben az utóbbi évek során elterjedőben lévő az a gyakorlat, hogy az egymással kapcsolatban álló gazdasági szervek vezetői és ügyintézői az üzleti megállapodások fejében megajándékozzák egymást, sőt különböző formákban anyagi előnyöket kötnek ki maguknak vagy ajánlanak fel a másik szerv ügyintézőinek, ez a Termelőszövetkezet gazdasági kapcsolataiban is jelentkezett. Ehhez a gyakorlathoz - melyet a Termelőszövetkezet néhány vezetője a termelési érdekekkel igyekezett elfogadtatni -, pénz kellett. Ezt a Termelőszövetkezet egyes vezetői, elsősorban a bányagazatvezető... az alkalmi munkabérekéből és a kiküldetési pénzekből biztosították. Erre azért volt lehetőségük, mert a Termelőszövetkezetben a pénzügyi és a bizonylati fegyelem laza volt...” (17. oldal)

A Rajk-per megtört. A politikai helyzet már korábban is sokkolt. Nem értettem. Ez a legjobb kifejezés. A NÉKOSZ feloszlata nekem borzasztó megrázkódtatás volt. Amit csináltunk '49-ig, lobogva csináltuk. A pernek csak a dermedtségét éreztem, az igazságtalanságát nem. Akkor kezdtem először félni. Sokszor azt gondoltam: biztos azért nem értem, mert parasztszármazású vagyok. Ilyen hülyeségek jártak az ember eszébe. Érett fejjel, olyan emberek árnyékában felnőve, mint például Erdei Ferenc, arra gondoltam, hogy biztos azért nem értem, mert nincs bennem proletárösztön. Akkor az ember nem mert olyan eretnek lenni, mint most; gondolni se mert rá, hogy igaza van-e a pártnak vagy egy pártvezetőnek. Irtózott annak a gondolatától is, hogy megkérdőjelezze, amit mondtak. Inkább önvád, önmarcangolás ébredt az emberben, hogy ez biztos szükségszerű a szocializmushoz vezető úton.

1954 őszén Nagy Imrének igen koncepciózus cikke jelent meg a Szabad Népben, amelynek a logikája még ma is megfog. Tulajdonképpen ő fogalmazta meg először - méghozzá igen világosan - azt az agrárpolitikát, ami lényegét tekintve megvalósult, aminek a részleges végrehajtása ennek a kornak hozott sikereket. Persze akik az államigazgatásban vagy más vonalon dolgoztak, azok ezt az írást a szövetkezeti mozgalom fellazításaként fogták fel. Nem

volt az. Két évvel a XX. kongresszus előtt én ebben nagy lehetőséget láttam arra, hogy a megújulás irányába menjünk. Egyesek hajlamosak úgy fogalmazni, hogy elvtelenül vitatkozott Rákosi meg Nagy Imre, aztán ráakadtunk az igaz útra, és boldogan élünk, míg meg nem halunk. Nem így volt. Abban az időben Nagy Imre alternatíva volt a dogmatizmussal szemben, és nem volt más alternatíva. Egyébként ezt egy tévéinterjúban Újhelyi Szilárd nyíltan meg is mondta. Akinek volt füle a hallásra, és gondolkodni akart, arra felszabadító erővel hatott ez az időszak. Nekem ekkor kezdett az agyam dialektikus része működni, fokozatosan „homályosultak fel” előttem a dolgok.

1956-ban a Lenin Intézetben voltam, ahol semmi különös nem történt, ha csak az nem, hogy '57 júniusában pártfegyelmit kaptam az akkori nézeteimért. Az történt, hogy véletlenül akkor tévedtem be a pártközpontba, amikor a két ország képviselői aláírták, hogy Nagy Imréék hazamehetnek a jugoszláv követségről, nem indítanak ellenük pert. Ezt a saját fülemmel hallottam, még az újságokból is kikerült egypár az utcára. Summa summarum, amikor a párttaggyűlésen azzal foglalkoztunk, hogy kinek mi a nézete, én elmondtam, hogy mi történt, mire az volt a válasz, hogy rágalmazok. Mondtam valami marhaságot, amit akkor sem vontam vissza, és most sem látom ezt a kérdést világosan. Nem bántottam senkit, pártfórumon vitáztam, ahol nemcsak vegytiszta nézeteket lehet hangoztatni. Tudom, volt akit kisebb dologért is kizártak, én szigorú megrovást kaptam, de már ezt megelőzően elmentem a téeszbe. Ennek az előzménye sem idevaló, de azért elmondom.

Február elején az agráregyetemen egy bizottság - gúnnyal csak purifikáló bizottságnak neveztem - megvizsgálta, hogy a professzorok hogyan viselkedtek az októberi események alatt, és egyeseket eltávolítottak az egyetemről. Két professzor elküldése ellen hevesen tiltakoztam. Jámbor polgár volt mindkettő és jelentős tudós. Valaki a szememre vetette, miért pártolom ezeket az ellenforradalmárokat. Szeretném hangsúlyozni, nem voltak azok. Nagy hevesen elővettem egy negyedív papírt, megírtam, hogy lemondok az egyetemi adjunktusi állásomról, aztán még egyszer kifejtettem a véleményemet. Többet nem mentem be az egyetemre, pedig korábban eszem ágában sem volt otthagyni a tanszéket. Már decemberben hívtak a téeszbe, de azt mondtam, marhaság, nem megyek, hisz minden rokonom téesztag volt, tudom, milyen küszködés. A lemondásomat követő napon mégis elmentem: na, gyerekek, itt vagyok.

Bár sokszor megbélyegezték ezt a társaságot, becsületes emberek voltak, a zöme régi kommunista, aki - részben az '56-os események hatására - valami módon kiábrándult. Akkor nagy létszámcsökkenések, leépítések voltak sokfelé, a párt is támogatta az elvtársak elhelyezkedését a civil életben, hogy ezt-azt csináljanak, szövetkezeteket alapítsanak. Nos, ez is egy ilyen elvtársi csoport volt. Molnár László, Gábor Pali, Katona Éva, Horváth László és mások voltak ott. A szövetkezet a felbomlott Ságvári Tsz „örököse” volt. Ott szerveződünk, ahol luk volt a térképen, ahol se erdő, se lakás nem volt, csak negyven-ötven hektárnyi csip-csup föld. Az volt az illúziónk - öskommunistikus koncepció -, hogy mindenki végezzen fizikai munkát. Gábor Pali volt a könyvelőnk, erre kapott napi másfél órát, mellette meg kapált. Egy csomó ostobaságot csináltunk, például elkezdtünk zöldségelni azon a hideg földön. Később rájöttünk, hogy bolondság, aztán fokozatosan a virágra specializálódtunk. Volt, aki maradni akart ebben az öskommunistikus állapotban, voltunk egypáran, akik az árutermelés irányába igyekeztünk haladni. A vitapartnerek két táborra szakadtak. Aztán a megélhetés miatt is az a csoport kerekedett felül, amelyik az árutermelést, a specializálódást szorgalmazta. Boltot nyitottunk, de olyan maflák voltunk, hogy azt mondtuk, a kereskedelem polgári foglalkozás, mi nem kereskedünk, és idegeneket ültettünk a boltjainkba.

Részlet az említett ítélet indoklásából:

„Az alkalmi munkabérek emelkedése 1969-től már olyan feltűnő volt, hogy Nagy Károly munkaügyi osztályvezető Kisteleki Antal főkönyvelőhelyettesével együtt egy feljegyzést készített Kovács Alajos elnök részére, amelyben ezt észrevételezték. Kovács Alajos azonban arra hivatkozott, hogy semmiféle intézkedésre nincs szükség, mert a túlzott adminisztráció a Termelőszövetkezet szakmai vezetésének hatékonyságát gyengítené.” (18. oldal)

Az elnök egy nyugdíjas katonatiszt volt, a Ságvári Tsz vezetője, de a dolgokat elsősorban mi csináltuk. 1959-ben elnökhelyettes lettem, mindenek. A bolthálózatban én voltam az ügynevezett közgazdász, ingáztam a kereskedelem és a termelés között. Aztán behívtak bennünket és javasolták, hogy egyesüljünk. A társaság elzárkózott ettől, hisz már kialakultak a dolgok, kétezereztíz forint körül volt a kereset. Végül mégis egyesültünk a szomszédos kisebb téészekkel, így alakult ki 1960 őszére az a szövetkezet, amiből később európai rangú üzem lett.

Elsősorban a korábbi dogmák feladásának köszönhető, hogy annyi kudarc után 1959-ben a termelés visszaesése nélkül sikerült a mezőgazdaság átszervezése: a valóság nagyobb tiszteletének, a hajlékonyságnak. Itt volt például „az osztályharc élesedése”: ez az elméleti balfogás mérhetetlen kárt okozott, sokszor épp azokat szorította ki a termelésből, akiknek volt termelési kultúrája. A másik dolog, hogy a tagság azt választhatta vezetőnek, akiben bízott, aztán a szabad kéz a háztájiban, a szabad kéz a jövedelemelosztásban, aztán a szövetkezeti földtulajdon formájának a megteremtése; egyáltalán a valóság és a nép korábbinál nagyobb tisztelete. Ez könnyítette meg a szülési fájdalmat. Például a háztáji liberalizálása lehetővé tette, hogy az emberek átmenetileg behúzódjának oda, később aztán fokozatosan bekapcsolódtak a közös tevékenységbe. Nem állítom, hogy nem voltak túlbuzgó vagy agresszív funkcionáriusok, akik presztízsből - hogy övék legyen először szocialista község vagy szocialista járás - nem állították falhoz az embereket. Azt sem állítom, hogy nem voltak tragédiák, de hogy tömegméretekben konszolidálódni tudott a téeszmozgalom, az elsősorban a dogmák felrúgásának köszönhető. Nemcsak szája, hanem füle is volt a vezetőségnek, odafigyelt, hogy a nép hogyan szeretné csinálni.

Így alakult ki például a nádudvari módszer, a részesművelés, az áttérés a munkaegységről a készpénzfizetésre ott, ahol erre lehetőség volt, és nem volt kitaratásuk az embereknek. Amennyire félre tudtuk tenni a dogmákat, amennyire a népre tudtunk orientálódni, olyan mértékben értünk el sikereket az agrárforradalomban. Nem voltunk azért következetesek ebben sem, így aztán én mindig csak az elszalasztott lehetőségeket és a hiányosságokat látom.

Ezt a forradalmat én mindenekelőtt Erdei Ferenc nevéhez kötöm, nélküle elképzelhetetlen a szövetkezeti mozgalom. Mellette számottevő elméleti előmunkákat végzett még Donáth Ferenc. Erdei elképzeléseit elsősorban Fehér Lajos realizálta a maga politikai súlyával, bátorságával. Feddhetetlen és rettenthetetlen ember volt. Kettőjük nélkül nem tartana ott a magyar mezőgazdaság, ahol tart. Sok jó végrehajtója volt az ügynek, mindenekelőtt a miniszter Dimény Imre, aki megértette, mit akar Erdei és Fehér. A fejlődésben vitathatatlan Szabó István szerepe is, hogy 1974 után nem lett még nagyobb vérvesztésünk, az az ő bölcs, konfrontációt kerülő politizálásának is köszönhető. Egy ilyen névsor mindig hiányos, egyetlen érdekes arcot említenék még, Gyenes Antal volt begyűjtési minisztert, „aki eltörölte a begyűjtést”.

Személyesen én elsősorban K. Nagy Sándorral voltam kapcsolatban - aki később a TOT főtitkára lett -, vele együtt dolgoztam az akadémián is. Persze ismertem a mezőgazdasággal foglalkozó vezetők nagy részét. Erdei és K. Nagy birkapörkölt heppje sokszor összehozott bennünket, akik a szövetkezeti mozgalom fordulópontja, 1959 előtt is hasonlóan gondolkodtunk, egy bandába tartoztunk.

1963-ban úgy hozta a vita, hogy harminckilenc évesen elnök lettem. Az általam ismert téeszekben, ha valaki aktívabb volt valamelyik csoport élén, és hevesebben vitatkozott, akkor azt mondták: „Ez annyit szónokol, próbáljuk ki!” Nem egy ember, általában az egész vezérkar kialakulására jellemző volt ez a természetes kiválasztódás. Nálunk is még két-három ember alkalmas lett volna elnöknek, az egyik a kereskedelmet szervezte, a másik a termelésnek ezt az ágát, a harmadik amazt az ágát. Tudott dolog, hogy soha annyi pénz nem jutott a mezőgazdaságra, mint az 1974-et megelőző öt-tíz évben. Hogy ez a pénz kamatozott is, abban a befektetéssel egyenrangú szerepe volt a természetes kiválasztódás útján kialakult vezetőgárdának. A magyar társadalomban az a ritka dolog fordult elő, hogy valahol zömében a természetes kiválasztódás érvényesült. A szövetkezeti gazdálkodás eredményei mutatják, hogy még az adott politikai struktúrában is milyen jelentősége van egy ilyen gárdának.

Nagyon jó volt, hogy mérleghiányos szövetkezetekkel egyesültünk, mert amikor a pártbizottságon biztatásul azt mondták, hogy minden segítséget megadnak, legnagyobb megdöbbenésükre azt kértem, hogy segítség helyett szabad kezét adjanak a termelésben, a termékszerkezet és a káderek kiválasztásában. Megígérték és meg is tartották - bár közben akadt azért vita. Legelőször leegyszerűsítettük a termelést. Ez nem ment egyik pillanatról a másikra, két-három évig is eltartott. Mindenekelőtt felszámoltuk a tehenészetet. Ötven-hatvan szarvasmarha volt, ami kevésnek sok, soknak kevés. Aztán kiirtottuk a kukoricát. Ezen a hegyes vidéken tíz-tizenöt mázsa termés volt csak, azt hülyeség fenntartani és ostobaság volt minden melegigényes növény erőszakolása. A végén maradt a búza, és egy német cég révén ráakadtunk a mustárra, ami kedvelte ezt a területet. A zöldségprogram kedvéért - ne mondják, hogy nem csinálja az ember - volt hatvan hektár zöldbabunk. A termékszerkezet leegyszerűsítésével mindjárt gazdaságossá vált a termelés. Csakhogy még központi tervutasítás volt, így engedménynek tűnt, amit csináltunk: nálunk előbb érvényesült az új mechanizmus, mint általában. És a tények beszéltek.

Leültem az emberekkel: az anyátok istenit, a svábok olyan jól éltek, ez egy gazdag sváb vidék volt, most meg egy nyomortanya az egész. Ők miből éltek jól? „Hát kibányászták a követ!” Itt meg az ment, hogy a kőbányát kiadták albérlésbe. Üzemszerűvé tettük a bányászatot. Amikor egyesültünk, nyolcvanezer forint volt ebből a bevétel, amikor elvittek a rendőrök, akkor tizenöt-húsz millió, sőt több, mert műközemet is szerveztünk. Ha a svábok ebből jól éltek, miért ne csináljuk mi is? Korlátlan volt a piac. Mondok egy más példát. Nem lehetett virágcserepet kapni, mi is maszektól szereztük be a cserepeket. Csináltunk egy virágcserepüzemet, a termelés felfutott egy-másfél millió darabra. Amikor létrejöttek az állami cserepüzemek, mi becsuktuk a miénket, nem volt értelme továbbcsinálni. Röviden: a valóságra orientálódtunk.

A másik, hogy a virágtermelésen belül nemcsak arról volt szó, hogy virágot termelünk, abból is leegyszerűsítettük a termelést, három-négy fajtára, amire a viszonyok megfeleleltek. Tulajdonképpen már abban az időben sikerült a helyi viszonyoknak megfelelelő termékszerkezetet kialakítani és a vezető helyekre a legmegfelelelőbb embereket állítani. Nem importáltunk kádereket, például a kőbányánál a legértelmesebb bányász lett a brigádvezető, melléje pedig adminisztrálni tudó mukikat hoztunk. Világos, hogy amikor meghatároztuk a termékszerkezetet, annak megfelelelő munkaszervezetet alakítottunk ki. Ahogy sommásan nevezik, mi a területi és az ágazati vezetés kombinációját alkalmaztuk. A termékszerkezettel párhuzamosan alakítottuk az üzemszerveget, és nem attól elkülönítve. Sajnos napjainkban látni nagy állami vállalatnál is, hogy kifundálják, milyen vezetésszervezet lenne jó, és utána ráhúzzák a valóságra. Mi először eldöntöttük, mit akarunk a termelésben csinálni - milyen termékszerkezetet és hogyan -, aztán ahhoz igazítottuk az üzemszerveget. Ez nem a modernséggel függött össze, egyszerűen meg akartunk élni. Ez volt a legfőbb cél. Mindig azzal érveltem: kinek árt az, ha mi búzaegységben többet adunk le, vagy tíz mázsa kukorica helyett mustárból kihoztunk hektáronként kilencszázhatvan nyugatnémet márkát? Most utólag ez egyszerűnek látszik,

de abban a központi utasításos rendszerben minden kis ágazat felszámolását szörnyülködés kísérte.

Amikor a kukoricát megszüntettük, még a tagok is azt mondták: hát ez meg micsoda dolog! Ugyanez volt, amikor eladtuk a teheneket, és műközemet csináltunk az istállóban. Mi már akkor tudatosan készültünk rá, hogy itt valósítjuk meg az első európai szintű magyar dísnövénytermesztő nagyüzemet. Kinn a dolgokat leegyszerűsítettük; búza, mustár, gépesített zöldbabtermelés - szabadföldön semmi mást nem termeltünk.

Volt még egy tervem, amit mostanára, nyugdíjas koromra akartam megcsinálni, egy kombinátot: malmot, takarmányüzemet, tojóüzemet és tésztaüzemet együtt. Olaszországban láttam ezt, és Gyermelyen csináltak hasonlót, de mégsem olyat.

Akkor már hallottam, hogy egyesülni kell a környező téeszekkel, hegynek a hegygel, virágnak a birkával. Ezt az elképzelést akartam ezzel a vertikummal gazdaságilag elfogadhatóvá tenni, emellett úgy képzeltem, a virágtermelő üzem műszaki fejlesztésével mi leszünk Közép-Európában a legjelentősebb szaporítóüzem.

A szigorúan vett törzsgárda nagyjából négyszáz fő volt ezen az ötszáz hektáron. Mindent saját magunk építettünk - ezért készült gyorsan és viszonylag olcsón -, a létszám ezekkel a melléküzemekkel, egyéb munkaerőkkel a végén már ezeröttszáz lehetett, de a törzsgárda ennek csak a harmada volt. Ezekből a téeszekből elmenekültek az emberek, aztán fokozatosan jövogettek vissza. Amikor egyesültünk, alig voltunk nyolcvanan. Nem akart senki szövetkezeti tag lenni, ha jött, előre kikötötte „csak alkalmazottnak”. Amikor sikerünk volt, akkor már jöttek. Amit elmondtam, a specializáció és a koncentráció, az nyolc-kilenc évig tartó folyamat volt, a végén a termelési érték megfelelt egy hat-nyolcezer hektáros extenzív gazdálkodást folytató szövetkezetének, de a hektárszámok efféle összevetése nevetséges dolog. Abban a műfajban, amit mi csináltunk, ez egy nagyüzem volt, termelési értékét tekintve, pedig középüzem. A tervezett beruházások befejezése után viszont - ha egyéb feltételeket is meg tudtunk volna teremteni - képes lett volna két és félszer-háromszor ennyi termelésre is. Elértük a huszonvalahány millió dugványt, de a termelést hatvan-hetven millió dugványig lehetett volna növelni - a műszaki és technikai feltételeket megteremtettük hozzá. A belföldi mellett a fő piacunk Csehszlovákia volt. Jugoszlávia, Románia, Bulgária kezdett belépni, és a deviza-termelési kötelezettség miatt természetesen számítottunk Ausztria és München környékének vevőire. Vásároltak volna a finnek is, de a fuvar megette a hasznót. Szakmailag fel voltunk készülve rá, hogy 1977-78-tól kezdve a mi szövetkezetünk lesz Közép-Európa legjelentősebb vegetatív szaporítóüzeme.

Részlet az említett ítélet indoklásából:

„Gergely János ezért ebben az időben már főkönyvelői beosztásban dolgozó Berki Nándor jelenlétében egy megbeszélésen feltette Kovács Alajosnak a kérdést: ‘hogyan tovább?’, mert a csúszópénzeket... fizetni kell. A létrejött vita során említette meg Gergely, hogy a jövőben fiktív belföldi úti számlák elszámolásával kellene pénzt biztosítani. Kovács Alajos elnök ekkor gorombaságig menő szavak használatával közölte, hogy életveszélyes az olyan pénzügyi gazdálkodás, ahol csúszópénzeket fizetnek ki, és meg kell találni a formát arra, hogy aki pénzt kap, az a bizonylati rendnek megfelelően kapja meg. Kovács Alajos elnök és Berki Nándor főkönyvelő tehát tudomást szereztek Gergely Jánosnak a fiktív kiküldetési rendelvek felhasználását célzó tervéről. Ennek ellenére ez ellen intézkedést nem tettek.

Ellenkezőleg Kovács Alajos saját hatáskörébe vette a kiküldetések és a kifizethetőség engedélyezését, de egyetlen esetben sem ellenőrizte a kiküldetés ténylegesen megtett voltát.”

A virágtermelő üzemmel kapcsolatosan több elképzelésem bejött, mint álmodtam, mert evés közben jött meg az étvágy. Amikor 1965 őszén előálltunk hogy a következő ötéves tervben harmincezer négyzetméternyi üvegházat építünk, azt mondta nekem a tanács egyik vezetője, hogy megőrültem; akkor ez olyan fantasztikus dolog volt. A sors iróniája, hogy az illető odajött a téesszbe, és az ő vezetésével épült fel ez az üvegház-város.

„Hol van annyi kapacitás? Hol van annyi ez meg az?” - kérdezték. Az NDK-ban meg máshol járva azt mondtam, az isten őrizze meg a kertészetet a magyar ipar szöszmötölésétől, inkább vegyük meg a házakat külföldön, jobb lesz és olcsóbb, mint ha bütykölünk.

Gazdasági, műszaki fejlődésben 1975-ig sokkal többet értünk el, mint amit reméltem, olyan jól bejöttek a dolgok. Igaz, minden lehetőségre lecsaptunk. Persze ezt is félremagyarázták. Nem hitték el, hogy semmiféle különleges protekció nem kellett hozzá, sem Fehér Lajos, sem más „támogatás”. Még a rendőrök is azt kérdezték: „Magának csak úgy adták a pénzt?” Próbáltak megvádolni, hogy veszélyeztettem a devizaegyensúlyt. Hülyeség. Ezek mind kihullottak a rostán.

Az volt a módszerünk, hogy mindig legalább kétszer annyi elképzelés, sőt terv volt készen a fiókban, mint amennyit meg lehetett valósítani. Sok téessz a megye utasítására lekötötte a pénzt januárban valamilyen beruházásra, és az ott volt még decemberben is elhasználatlanul. Az agrárterületet finanszírozó pénzügyi szervek, a minisztérium egyenesen boldog volt, ha valaki kész tervvel jelentkezett: itt vagyok, uraim, ezt akarom! Emlékszem, a pénzügy egyik tekintélyes vezetője azt mondta: „Jól van, komám, itt a pénz, csináljátok!” Jóval az új mechanizmus előtt ő is az egyik képviselője volt annak a nézetnek, hogy azoknak kell adni a pénzt, akikben van fantázia, és nem azoknak, akikre a pártbizottság ráparancsolt, hogy építsenek tehenészetet vagy bármi mást. Mi várható attól, akit bottal hajtanak a nyúl után? Én agitáltam őket, veszekedtem velük. Például elkezdtem győzködni velük, hogy szaporítóüzem kéne, mert jó minőségű, egyöntetű szaporítóanyag nélkül nem lehet ezeket az üvegházi üzemeket megfelelően hasznosítani. Ehhez kétszázezer dollár kéne! - mondtam.

Két nap múlva telefonáltak a banktól, hogy itt a pénz, de el kell költeni december 31-ig júliusban! Bár a terv megvolt, nem kell mondanom, hogy ez milyen rettenetes nehéz dolog volt a mi körülményeink között. Rohangásztam ajánlatok után. Végül azzal voltunk bajban, hogy amikor elkezdtünk alkudozni, kiderült, hogy amit kinéztünk magunknak - mindenből a legjobbat, ami szem-szájnak ingere -, az kétszázhetvenezer dollárba került. Félve mondtam a bankosoknak, hogy nagyon modern, de kétszázhetvenezer dollár. Milyen relációban kell fizetni? - kérdezték. És elárulták, hogy francia klíringdollárunk van elég. Mondtam a nyugati cégnek, hogy nem tudok nyugatnémet relációban fizetni. Mivel volt neki egy üzeme Elzászban, fogta magát, átvitte a számlát, ott rányomták a bélyegzőt, és úgy jött, mint francia termék; francia lobogóval leborított nyugatnémet technika. Emiatt is vádaskodtak, hogy elpocsékoltam a népgazdaság pénzét. Vizsgálták, és a szakértő sem akarta elhinni, de az adott időszaknak ez volt az egyik legjobb üzlete. Mondtam, akkor is ártatlan vagyok, ha rossz, akkor is, ha jó, mert fogalmam sem volt, hogy a banknak mibe került a francia klíringdollár. Azt képzelték, hogy én lekenyereztem az egész banki apparátust meg a Külkereskedelmi Minisztériumot? Ilyen marhaságot feltételeztek. Jó üzlet volt, mert ők tudták, hogy miért kell elkölteni a pénzt, és mi is tudtuk, hogy nekünk mi kell. Ha nincs kész tervünk, semmi sem lett volna az egészből, ezért ment viszonylag gyorsan.

Gazdaságilag az ember mindig fel volt készülve a lehetőségekre. Így inkább hozzá lehetett jutni a pénzhez, mint „tervszerűen”. Elosztás volt, viszont az év végi maradék megmentésében partner volt a bank, a MÉM és a Pénzügyminisztérium is, mert különben elveszett vagy pedig visszament a nagy kalapba a pénz. Így tudtunk mi az átlagosnál nagyobb ütemben fejlődni.

Miért tudtunk például annyi lakást építeni? Mert itt is voltak mindig maradékpénzek, s ha az embernek volt a fiókban két-három terve, az ilyen kimaradt pénzekhez mindig hozzá lehetett jutni. Ilyen volt a mi tervgazdálkodásunk: az ember idomult hozzá. Igaz, a felülvizsgálatnál a pénz egy részét visszaperelték, mert nem diplomás embert raktunk a lakásba, hanem egy fiatal technikust vagy szakmunkást. Neki jogilag nem járt, ezért visszavették az állami támogatást. Nem baj, amelyik lakás belekerült háromszázötvenezerbe, amikor visszakérték a pénzt, már ötszázért sem tudtuk volna felépíteni. Ne értsen félre, nem csaltam: felvettem minden után az állami támogatást, aztán jött az elszámolás, és amelyik lakásban nem diplomás ember lakott, annak a forintját visszavették. Erre számított az ember, és tartalékoltunk rá pár milliót.

Vitatkoztam a hatóságokkal, és visszahallottam, hogy valaki azt mondta rám: „Rendes ember volt, csak olyan konok, makacs.” Hát ha akarok valamit, akkor ne érveljek mellette? A fejemhez vágták: „Mert te mindig csak a hasznót hajtod!” Mi az istent nézzek, hát nem leányiskolai nevelőtanár vagyok!

Részlet az említett ítélet indoklásából:

„A kiküldetési rendelvevényekkel való visszaélések tehát a Tsz-nek összesen 290 675,40 Ft kárt okoztak.

Ebből - a fentebbi, nevek szerinti összeállítás adatainak figyelembevételével -

<i>Gergely Jánost</i>	<i>249 971 Ft 40 fillér</i>
<i>Grion Attilát</i>	<i>243 999 Ft</i>
<i>Szakács Lászlót</i>	<i>25 520 Ft</i>
<i>Stanek Józsefet</i>	<i>61 310 Ft</i>
<i>Hofbauer Józsefet</i>	<i>5 389 Ft</i>
<i>Váry Zoltánt</i>	<i>10 452 Ft</i>
<i>Kovács Alajost</i>	<i>265 347 Ft 90 fillér</i>
<i>Berki Nándort</i>	<i>225 969 Ft 40 fillér</i>
<i>és külön még</i>	<i>10 207 Ft kárért terheli felelősség.” (41. o.)</i>

Amiben kevesebbre mentünk, az az emberek átalakítása. Ebben többet reméltem. Sajnos a gazdaság vezetése, szervezése, fejlesztése erősen lekötött, másrészt a nagy tömeget már nehezebb volt megismerni, mozdítani, formálni. A gazdálkodásban, a vagyonban, mindenben számításra felül haladtunk, de az emberek kollektív lényé váló alakításában feleannyit sem értünk el, mint amennyit szerettem volna. Ezerötszáz emberből három-négyszáz érezte magáénak a szövetkezetet, ők hajlandók voltak átmeneti áldozatokat is hozni érte. Nekem ennél nagyobbak voltak az álmaim, én tulajdonképpen egy nagy kollégiumnak tartottam a szövetkezetet.

1967 úgy jött, mint a tavasz, ekkor alakult meg a Termelőszövetkezetek Országos Tanácsa, ahol előbb a közgazdasági bizottságban voltam, majd a fejlesztési bizottság elnökhelyettese voltam. Komoly fórum volt a TOT, Faluvégítől kezdve Huszárig, Nyersig odajártak a vezetők. Egyikőjük meg is jegyezte: „Olyan jó közéték jönni, itt mindig hall valamit az ember, ez olyan fórum, ahol még vitatkoznak!”

Mi - „gyerekfejjel” - természetesnek vettük, hogy szabadon lehet vitatkozni magával az istennel is. A közös csatákban sok jó kapcsolat alakult ki. A legboldogabb időben is véres-verejtékes vitában álltunk minden előrelépésért az „ellenreformáció” híveivel. Mert a reformnak első pillanattól kezdve voltak ellenzői, ha nyíltan nem léptek is fel ellene, részkérdések-

ben naponta szembe találtuk magunkat velük. Akkor még a baráti országok is fenntartással figyelték a magyar reformintézkedéseket, voltak, akik úgy vélekedtek, hogy a magyar mezőgazdaság revizionista úton jár. Ennek ellenére meglepett bennünket az 1974-es határozat, megdermedtünk tőle. Tíz-tizenkét téveszelnök összejött, és nagy aggodalommal találgattuk, mi vár a mezőgazdaságra. Az előrelátó, kompromisszumra hajló Szabó Pista kijelentette: „Nem megyünk Lajos után Rodostóba!” Azt hiszem, nem a félreállított Fehér Lajos megtagadása volt ez, hanem reálpolitikusi megnyilatkozás, hogy dolgozni kell, küzdeni kell, nem vonulhatunk emigrációba. Később hallottam a szövetségi mozgalom felelős vezetőjének ilyen megjegyzését: „Erről beszélünk, ezt csináljuk!” Az ostobaságok ellen így lehetett védekezni.

Nálunk a politikát felhők fölött, pokróc alatt csinálják, alig tudható, hogy például '74 körül is milyen harcok zajlottak le. Ezért szoktam én megkérdezni: ha a nagy horderejű politikai döntések nem vizsgálhatók, akkor mitől tudományos az irányítás, és hogyan képzelhető el a tapasztalatok felhasználása? Bognár József akadémikus 1975-ben publikum előtt elmondta: szerencse, hogy csak hajdanán volt szokás a rossz hírt hozó követet lenyakazni, mert neki meggyőződése - és indokolta, miért -, hogy a válság nem áll meg az ország határainál, begyűrűzik Nyugatról, sőt Keletről is; nem múló jelenségről van szó, maximumát a 80-as években fogja elérni. Erre most azt hallja az ember: „Nem tudtuk, hogy begyűrűzik a válság”. Így, fejedelmi többesben, minden felelősséget elmosva. Ki nem tudta?

Az egyre nagyobb teret nyerő bürokratikus, centralista intézkedések egyik célja a szövetségi autonómia megnyirbálása volt. Bevezették, hogy a téveszelnököket is csak a megyei tanács vezetőjének a jóváhagyásával lehet megválasztani - és ezt a beleegyezést vissza lehet vonni -, azután elkezdődtek az esztelen egyesítések, felsőbb utasításra összevonták a területi szövetségeket és egyre több termelőszövetkezetet. Mindezt akkor, amikor decentralizálni kellett volna; amikor a válságot máig is viszonylag jobban átvészelő Ausztriában vagy az NSZK-ban épp a kis- és középüzemek megerősítése volt napirenden, nálunk az lett a jelszó: „Minél nagyobb, annál szocialistább!”

Mi a reform bevezetésekor komolyan hittünk az önállóságban, amely akkor viszonylag megvolt, hittük, hogy a párt bízik bennünk, és a funkcionáriusok hagynak dolgozni, nem szólnak bele a szakmai kérdésekbe. A szövetségi vezetők túlnyomó többsége reformpárti volt. Azok az elnökök, akik a tévesz-autonómiát a lehangosabban védték, gazdaságilag kikezdetlenek voltak. Politikai alkalmatlanságuk bizonyítása sem igen sikerült; ez a gárda viták során választódott ki, párttaggá vált, nem lehetett rábizonyítani, hogy revizionista. Az „ellenreformáció” vélt vagy tényleges ellenfeleinek leléptetésére két lehetőség maradt: erkölcsileg lejáratni őket, vagy az egyesítésekkel szétverni a régi, természetes szelekcióval kiválasztott gárdát, és törleszkedő embereket a helyükre ültetni.

Szubjektíve én az „ellenreformáció” vezető alakjainak a becsületességében sem kételkedem, ahogy ők kételkedtek a mi becsületességünkben. Ehhez szoktunk hozzá: akivel nem értünk egyet, az nem tisztességes. Ők tisztességesek voltak. Még abban sem kételkedem, hogy a szocializmust, a népet kívánták szolgálni. Pusztán tévedtek - nem ez az első eset a történelemben -, és tévedésük folytán rossz eszközökhöz nyúltak, kárt okoztak.

Az elnökök elleni fellépéshez nem volt szükség titkos utasításokra, ezek a politikai közhangulatból következtek. A szövetségi mozgalom elleni intézkedésekben politikai, hatalmi és szubjektív elemek keveredtek, az egyik gerjesztette a másikat. A politikai részről már beszéltem. Annak bizonyítása, hogy a téveszelnöki gárda bűnös, kupecsedő, szabadjára engedett banda, hatalmi kérdéssé is vált. Szubjektív elem volt, hogy a hatalmi apparátus emberei és ez a természetes kiválasztódással kialakult gárda - a dolgok logikájából következően - szembe kerültek egymással. Az egyiknek politikai hatalma volt, a másiknak tömegbázisa. Hány elnök elleni fegyelmet, sőt leváltást kontrázott meg a tagság, nem egy esetben

úgy, hogy kivonultak a közgyűlésről, otthagyva a járás leforrázott képviselőit! Ezek az esetek nehezen gyógyuló sebeket vágtak, és '74 után eljött a törlesztés ideje.

Igen, a vezetőkiválasztás rendjét bírálom. K. Miska bácsi mérnököket vett maga mellé, és éveken át betanította őket. Amikor eljött az örségváltás ideje, mégis a megyei pártbizottság egyik bojtárja került oda elnöknek. Ez szerintem azoknak a szakembereknek az arculcsapása, akik egy-két évtizeden át részesei voltak e szövetkezet, s benne a mezőgazdaság fejlesztésének. Amikor nyilvánosan szóvá tettem, hogy nem lehet a vezetői tisztségeket, mint valami hitbizományt osztogatni, azt felelték: „Hogy képzeli, dobjuk a Dunába, mint egy gallyat, és vigye a víz? A párt a káderpolitikában fenntartja magának a döntési jogot!” Nem kérdeztem meg, arra gondolnak: hogy jön ahhoz a nép, hogy megbízzunk benne? Amikor így fogalmaztam, Fehér Lajos mindig azt mondta: „Öregem, illik azért kormánypártinak lenni!” Én kormánypárti vagyok - feleltem -, nem azért mondok egyet-mást talán élesebben is, mint kellene; érte haragszom, nem ellene. Tudom, persze, hogy ez alkalmas mindenféle dolog megmagyarázására. De bármennyire kemény kérdés a káderkiválasztás rendje, a népet szolgáló pártnak a demokratizálódás útján előbb-utóbb szembe kell vele néznie. Akár ebből az egyetlen vitából is levezethető a koncepció, hogy a centralizáció ellenzőit háttérbe kell szorítani.

Már azt sem tudom, amit tudok, vagy amiről azt hittem, hogy tudom, annyi kafei esemény történt. A rendőri akció szeptember végén indult. Előtte Dániában voltam egy TOT-küldöttséggel, és amikor előkerültem, dermedten fogadtak a munkatársaim: „Itt van a rendőrség!” Na és? „Nem érted!? Fogdossák össze az embereket!” Ezt már tényleg nem értettem, mert velem nem közöltek semmit. Bementem a járási első titkárhoz, hogy mondják már meg, mi az isten van itt. Ő csak a vállát vonogatta: „Biztos tudják, mit csinálnak!” Ember, hát értsd meg, így nem lehet dolgozni! Ha valami van, mondják meg, ha én is gyanúsított vagyok, közöljék, mi a gyanú, de így nem lehet létezni! Miután ennél a fiatalembernél nem értem el semmit, meghallgatást kértem a megyei első titkártól. Ő azt mondta, hogy nem érti, felvilágosítást fog kérni. Az irattárosnak, munkatársaimnak megmondtam, adjanak ki a rendőröknek mindent, amit kérnek, nincs titkolnivalónk.

Ha maga a KB-tag megyei első titkár azt mondja, hogy ez tényleg szörnyű, ez tényleg lehetetlen, de ő maga sem tud semmit tenni, hová az istenbe menjek? Jelentkeztem a miniszternél, de nem volt benn. Utólag - egy hónap múlva - tájékoztattak róla hivatalosan, hogy mikor kiket tartóztattak le a menetlevelekkel való csalás gyanúja miatt. Volt, hogy letartóztattak valakit, aztán három nap után hazaengedték.

December 5-re kertészeti bemutatót szerveztünk a műtrágyát és a növényvédő szereket előállító gyárakkal együtt. A bevezető előadást nekem kellett volna tartani. Az irodámban épp a beszédvázlatot csináltam, amikor beállított négy úr, és elém tettek egy papírt, hogy házkutatást rendeltek el.

- Mit keresnek? Mondják meg, mit keresnek, akkor segíték.

A formalitásnak eleget téve behívták a párttitkárt meg egy könyvelőt, hogy tanúk legyenek. Elvtársaim, uraim, tessék! Ketten - gondolom, a kisebb beosztású tisztek - elkezdtek az irataim között turkálni.

- Isznak egy kávét? - kérdeztem.

- Nem - úgy viselkedtek, mint Maigret, az égvilágon semmit nem fogadtak el -, de ha akar - mondták -, ön akár pálinkát is ihat.

- Reggel csak kávét szoktam inni, és ha az urak nem parancsolnak, azért én kávézok. De higgyék el, megkönnyíteném a dolgukat, ha tudnám, mire kíváncsiak. - Ők csak keresgéltek,

rakosgattak. - De hát elvtársaim, egy óra múlva nyílna ez a bemutató, itt gyülekezik a fél ország, nekem nemcsak illene ott lennem, hanem a program szerint meg is kellene nyitnom az egészet.

Erre megszólalt a rangosabb pacák:

- Van magának helyettese?

- Hogyne volna!

- Hogy tudja előkeríteni?

- Pofonegyszerű, itt a telefon.

- Akkor hívja el, és nyissa meg ő, mert magával beszélnivalónk van!

Felhívtam a helyettesemet - az ő felügyelete alá tartozott a kertészet -, és mondtam neki, hogy én akadályoztatva vagyok, tartsa meg a megnyitót.

- Mi van? - kérdezte.

- Most nem tudok mást mondani - feleltem.

A vendégeim még mindig turkáltak.

- Maguk nem bíznak bennem - mondtam -, pedig segítenék. Úgysem tudok elvinni semmit, hisz itt ülnek. Előbb megtalálják, amit keresnek.

De nem kellett a segítségem. Azt csak később - a kiszabadulás után - tudtam meg, hogy párhuzamosan a lakásomban is házkutatást tartottak. Én kedélyeskedtem a „vendégeimmel”, közben még röhögtem is magamban, hogy mi az istent találhatnak nálam. Nincs semmi titkom, a tévében egyenesben lehetne adni a dolgaimat. Mit akarnak? A végén felvettek egy jegyzőkönyvet, hogy a házkutatás eredménytelen volt, és azt mondták:

- Tudja mit? Jöjjön be velünk egy kis beszélgetésre!

- Ha itt nem lehet, és ennyire sürgős, menjünk. De kínos, látják, mennyi ember gyülekezik...

Mintha direkt csinálták volna. Később esett le a tantusz, hogy ezzel is példát akartak statuálni: „Na látjátok!” Volt személyi használatú kocsim, de nem engedték, hogy azzal menjek.

- Hagyja itt! Üljön be a mi Volgánkba, elvisszük.

Beültem hátra, bemászott mellém az egyik pali, a másik előre ült, közben a vendégeink meg jöttek. Érdekes szituáció volt. Bent aztán elkezdődött. Elém tették a papírt, hogy gyanúsítanak és ki fognak hallgatni. Annyi mindennel gyanúsítottak, hogy az isten se tudta összeszámolni. A vádiratban ennek a tizede, ha szerepelt, a többi kihullott a vizsgálat során. Habókra ment a dolog, vaktában: valamit csak találnak! Elesett a csalás, az okirathamisítás, ja, és a személyes haszonszerzés. Valaki gépkocsivezetésre tanította a lányomat, és azzal gyanúsítottak, hogy a téesz pénzéből, alkalmi munkabérrel fizettem érte. Benne maradt a hűtlen kezelés - emiatt nem is elsőfokon kezdték a tárgyalást. Téma volt például a népköztársaság devizaegyensúlyát veszélyeztető üzletkötés - ezt már említettem -, de nem tudom a jogi megfogalmazásokat, a normális nyelvnek idegenek ezek.

Nem közölték, hogy letartóztatnak. „Beszélgessünk erről” - mondták, s akkor beszélgettünk. A végén megkérdezték, van-e valami kifogásom. Honnan tudtam volna, hogy törvényes-e, amit csináltak, vagy sem? Tény, hogy nem vertek meg. Mégis borzasztó volt. Leültettek a vallatószékre, egy kemény, támla nélkül valamire. Leültettek, körbeálltak és elkezdtek kérdezni. Az egyik goromba volt és úrnak szólított, a másik elvtársnak, ő volt a „jó ember”. Csak kapkodtam a fejem. Az egyik kérdésre még nem is válaszoltam, már csattant a másik.

Nem is jegyzeteltek. Bevallom, zavarban voltam. Életemben még nem jártam ilyen helyen. Nem is értettem az egészet. Amikor már vagy egy órája folyt ez a kérdezz félig felelek - nekem végtelenségnek tűnt -, az egyik őrnagy lediktálta, amit jónak tartott.

Ezek a jegyzőkönyvek nem úgy hamisak, hogy el sem hangzott ez vagy az a mondat. Az egész nem stimmel. Ha megnézi az ember, kiderül: ez nem az én stílusom, nem beszélek én ilyen bikkfanyelven. Vannak képzavaraim, de népszónokként nőttem fel, tőlem idegen ez a kincstári nyelv. Lehet, hogy volt, ami nem hangzott el, bevallom, annyira járatlan voltam, hogy azt sem tudtam, köteles vagyok-e válaszolni vagy sem. Csak utólag ismertem ki a taktikát: megvárták, amíg félreérthető, félremagyarázható dolgot mondott az ember, az biztos bekerült jegyzőkönyvbe. Elhangzott az valamiképp, csak a nagy keveredésben jóformán azt sem tudtam, miről van szó. A bíróságon sem volt sokkal jobb a helyzet, ott is a saját szavaival foglalta össze a bíró az elhangzottakat. Amikor szóltam, rendreutasított, de ez már nem került bele a jegyzőkönyvbe.

Visszatérve a kihallgatásra: kétségtelen, hogy stressz alatt tudták tartani az embert. Egy igazi bűnöző röhögött volna az egészen, de én még nem voltam ilyen helyzetben. Amint lediktálták, amit fontosnak tartottak, odatették elé, hogy írjam alá. Őszintén szólva el sem olvastam. Fizikailag, mondom, nem bántottak, de a kiszolgáltatottság..., azt a légkört nem lehet visszaadni. Ezt az atmoszférateremtést nagyon jól megtanulták. Rágalom lenne, ha azt mondanám, hogy nem civilizált rendőrök. Sosem bántottak, sőt volt, aki végig kenetteljesen elvtársnak szólított. De magát az atmoszférát, amit teremtenek, nem tudja az ember visszaadni. Egy gyengébb idegzetű vagy tapasztalatlanabb ember összetörik alatta, a legdörzsöltebbek viszont, akik valóban bűnösök, nem veszik be. Az ártatlan ember elkezd töprengeni, hogy hol vétkezett - ahogy Hankiss írja: „Mégiscsak csináltam valamit! De mi lehet az?” Olyan atmoszféra teremődik - „Vallj be, de vallja be!” -, hogy büntudatos hülyévé válik az ember. „Vallj be, de vallja be!”

Már jócskán délután volt, amikor mondták, hogy menjek le a büfébe, hátha kapok még valamit. Nem volt semmi. Cigaretta tudtam venni, szerencsére fel is tankoltam. Megmaradt egy pohár kakaó, azt megittam. Sötét volt, villanyt gyújtottak. Ácsorogtam ott a büfé környékén, aztán felhívtak szembesítésre Gergellyel.

Gergely János (1929) bányaiüzemág-vezetőt - a későbbi elsőrendű vádlottat - 1975. október 1-jén tartóztatták le. Ezen a napon, majd október 7-én, 9-én, 12-én, november 3-án, 11-én, 12-én, 25-én - nyolc kihallgatáson - vallotta, hogy cselekményeiről az elnök nem tudott. Először a kilencedik alkalommal - november 27-én - tett rá terhelő vallomást, majd december 1-jén és 4-én.

A következő napon letartóztatták az elnököt. A szembesítéskor Gergely azt állította: tájékoztatta Kovácsot, hogy a tervteljesítés érdekében különböző személyeket meg kell vesztegetni. „Én másnap bementem tehozzád személyesen... ekkor te azt mondtad, nem lehet állományon kívüli bérre vagy alkalmi bérre elszámolni a szóban forgó pénzeket, hanem helyette inkább kiküldetési rendelvevényeken történjen meg.” (Nyomozati irat, 1466. o. I. bek.)

Néztem Gergelyre. Hogy a fenébe emlékszik ez arra, hogy négy évvel korábban - 1971. május 21-én vagy mikor - mit mondtam neki? Később kiderült, hogy itthon se voltam, Észak-Európában jártam. De hogy milyen naiv voltam: azt biztosan nem mondtam Gergelynek, hogy csaljának - amint állította -, mégsem ezt hangsúlyoztam, hanem azt, hogy mit tudom én, mit mondtam négy-öt évvel ezelőtt. Végül az ő állítása mellett erre alapozódott a vád.

Gergely akkor már több mint két hónapja volt a prés alatt. A szövege betanult jellegű volt. Rávétték-e, s ha igen, miért vállalta, nem tudom. A tárgyaláson a kertépítő üzemág vezetője. Berki azt vallotta, hogy azt ígérték neki, hazaengedik karácsonyra az unokájához, csak mondjon rám valamit.

Dr. Berki Nándor: „*Lelki kényszer hatása alatt vallottam ezeket, mert szabadulni akartam a börtönből... A rendőrségen annyit nyaggattak, azt ígérték, ha terhelőt vallok, hazaengednek.*” (Tárgyalási jegyzőkönyv 167. o. utolsó előtti, ill. 12. bek.)

Hogy Gergely milyen hatás alatt állította, amit állított, nem tudom. A szembesítés után vallatóim sustorogtak egy darabig, aztán közölték, hogy letartóztatnak. Ekkor is milyen hülye voltam! Barátságosan azt mondták: „Ne tiltakozzon, mert azzal csak meghosszabbítja a procedúrát, és később mehet haza, így viszont pár nap lesz az egész.” Erre én aláírtam: tudomásul veszem, hogy letartóztatnak. Átadtak a smasszernek, és az vitt. Elszedték a holmimat, ahogy a börtönszabályzat előírja, maradt az emberen ami maradt. Elvették a cipőfűzőmet, kiürítették a zsebemet. Beraktak egy pacákhöz, aki mindjárt haverkodott. Hol sírt, hol viccelt, és mondta, milyen apró dolgokon csúszott el.

- És te, komám, hogy?

- Nem tudom - mondtam.

- Ne mondj nekem ilyet!

- Nem tudom, na, hidd el, hogy nem tudom.

Pár nap múlva másikat hoztak helyette. Utólag meggyőződtem róla, hogy ő valódi téglaváltó - ahogy rabnyelven mondják -, olyan meséket vágott le, amelyekről később kiderült, hogy hazugság. Mesélt egy másik tévész vezetőiről, akik nekem jó barátaim voltak.

- Amivel titeket vádolnak, az kutyafüle ahhoz képest, ami ott van! Hallottam, hogy menetleveleket hamisítottatok.

Honnan tudjam én azt? Ha valaki négy év múlva azt mondja, hogy ő 1971-ben ekkor és ekkor nem is utazott, csak felvette a kiszállási díjat, mit mondhatok erre? Legfeljebb csodálkozhatok: hogy a szentséges istenben emlékszik valaki erre vissza? Én arra sem emlékszem pontosan, hogy három héttel ezelőtt mit csináltam. Ilyen marhaságot!

Szörnyű meséket mondott ez az ipse arról a másik tévészről, a főkönyvelőről. Magáról azt állította, hogy építési vállalkozó, korábban pedig főhadnagy volt. Jól lehetett vele beszélgetni az irodalomról, a közgazdaságtanról már kevésbé. Abban az időben mániám volt az intenzív fejlődés, mindenkinek ezt magyaráztam: friss benyomásom volt Jánossy Ferenc könyve a fejlődési trendekről, ami segített megérteni a gazdasági folyamatokat.

Az az igazság, hogy én mindent elhittem ennek a pasasnak. Amikor kiszabadultam és elmentem megnézni a „műhelyét”, akkor döbbsenem rá, hogy végig hazudott, a barátaim emlegetésével akart a bizalmamba férkőzni.

Bár jócskán adtak enni, húsz kilót fogytam a börtönben. Mivel ügyetlen voltam, ő mindjárt segédkezett, neki például volt tüje - vagy kapott? -, bevarrta a nadrágomat, mert nadrágtartót nem lehetett hordani. Rendkívül járatos volt a téveszek ügyében, tucatszám mesélte a hajmeresztő történeteket. Csak csodálkoztam: „Jé, ilyenek is vannak!” Azt gondolta, hogy valamelyikre ráharapok? Két vagy három hónapig volt a partnerem. Jól felkészítették „belőlem”. Persze ezt csak utólag tudom, akkor azt hittem, tényleg egy intelligens ember, építész, a néphadsereg tisztje volt, miért ne lehetne művelt?

Na, arra, hogy letartóztatásom nem egy „elhúzódo beszélgetés”, már a harmadik napon rájöttem, amikor szembesítettek Berkivel, a kertépítő üzemág vezetőjével. Olyan hülyeségeket mondott, mint egy kisgyerek.

Az elnök letartóztatása után három nappal, 1975. december 8-án dr. Berki Nándor önként jelentkezett kihallgatásra és egy hónapi tagadás után ő is terhelő vallomást tett Kovácsra ilyen bevezetővel: „Az őrnagy úrral történt csütörtöki beszélgetés eredményeként elhatároztam, hogy az ügyben önként, minden befolyástól mentesen feltárom azokat a dolgokat, amelyek a tsz-ben a jelenleg kialakult helyzethez vezettek.” (Nyom. ir. 1540-1542. o.)

Javasoltam, hogy ezt az embert vizsgálta meg ideggyógyással. A végén megkérdezte: „Ugye, őrnagy úr, akkor én hazamehetek?” Eddig azt hittem, tévedés történt. Komolyan mondom. Ilyen naiv voltam. Ekkor esett le a húsz fillér. Jézusom, hát itt arra megy ki a játék, hogy aki idegileg gyenge, összeomlik, az a bűnös! Ettől kezdve úgy éreztem, hogy itt az én bőrömrre pályáznak. Amikor a végén jegyzőkönyv-egyeztetés volt - ekkor összehívják az összes gyanúsítottat, aki előzetesben van, és felolvassák a papírokat -, az én jegyzőkönyvem olvasásakor Berki odakiáltotta Grionnak: „Attila, legalább piruljál velem együtt!” Talán azt hitték, hogy én ezt meg azt mondtam rájuk, és ekkor döbrentek rá, mi történt. Ilyen hülyék voltunk.

Kovács Alajos: „Nem felel meg a valóságnak Gergely János azon állítása, mely szerint nekem tudomásom volt a visszaélésekről, sőt a fiktív menetleveleken való elszámolásra az ötletet én adtam volna. Nem tudtam a vesztegetésekről. Amennyiben igaz lenne Gergely erre vonatkozó állítása, akkor ezt a módszert miért nem alkalmaztam azokban a - nem is ritka - esetekben, amikor az ügyintézt, az eljárást saját személyemben intéztem.” (Ismertetési jegyzőkönyv.)

„Például 1972. évben, amikor a PM Bevételi Igazgatóság a beruházással kapcsolatos állami támogatás felhasználását vizsgálta. Berki azt mondta, hogy pár tízezer forinttal el lehetne kerülni ezt a cirkuszt. Ekkor magam vettem kezembe az ügyintézt és a befejezésig én tárgyaltam minden fórumon.” (Nyom. ir. 1395. o. utolsó és 1396. o. 1. bek.)

„Az is bizonyított, hogy sem a fiktív munkabérek, sem a fiktív útiszámlák alapján felvett összegekből kezeimhez egyetlen fillér sem jutott. Így a magam által intézett ügyekben már ez okból is kizárt, hogy vesztegetés történhetett volna. Az iratokból kétséget kizárólag megállapítható, hogy Gergely János és társaihoz (sic) - a szabálytalanul előteremtett pénzek jelentős részét saját maguknak tartották meg, s csak töredékét fizették ki egyes személyeknek.” (Ismertetési jegyzőkönyv)

A vád tárgya szép lassan kopott. Sok apró dolog volt ezek között, ám erkölcsileg igen súlyos lehetett volna, ha egy is rám bizonyul. Például az a két-három ezer forint, amit a lányom autóvezetéséért fizettem. Az oktató elé tették a fényképemet, és ő azt mondta, hogy kifizettem, sőt tanú is volt rá. Vagy például a Grion-ügy. Ő azt állította, hogy az utóbbi két évben tízszer vitt engem horgászni a saját kocsijával. Azt sem tudta, milyen a horgászbotom. Még ügyetlenek is voltak. De miért is vitt volna, amikor nekem személyi használatú kocsim volt? Szerencsétlen azt mondta a rendőröknek, hogy az utóbbi tíz évben kétszer ültem a kocsijában, és beírták, hogy az utóbbi két évben tízszer. Szólt, hogy nem így van, de azt mondták neki, hogy ráér visszavonni az ügyészségen vagy a bíróságon.

Végül mégis azt hittem, hogy valahol biztosan elkövettem valamit, de nem akadt egy ember sem, aki érdemleges dologgal tudott volna vádolni - nem azért, mert én valami szent ember akartam lenni. Tény, hogy azt mondtam, aki dolgozik, azt fizessék meg. Erre a tárgyaláson a bíró elkezdte, hogy mi az, hogy megfizetni, ez mást jelent, mint az, hogy kifizetni, utalás arra,

hogyan csaljanak! Mondtam neki: nézze, én nem tudok így nyelvészkedni, ha valaki dolgozik, azt meg kell fizetni.

Részlet az említett ítélet indoklásából:

„Ha el is lehetne tekinteni annak mérlegelésétől, hogy mi a különbség a 'ki'- és 'meg'-fizetés fogalma között - amit azonban a bíróság nem tehetett meg, mert a II. r. vádlott a tárgyaláson hozzá intézett kérdésre nyelvtanilag és stílusosan is helyes választ adott, és mert a vádlott éppen magasabb intellektusa folytán az esetleg célzatos nyomozati szövegezést rögtön kifogásolta volna -, azt már semmiképpen sem lehetett értékelés nélkül hagyni, hogy a vádlottnak a dolgozókat meg kell fizetni mondatát az azt is tudom, hogy ezeket a dolgozókat az alkalmi munkabérekkel oldjátok meg mondat követte.” (67. o.)

A különböző ágazatoknak költségkeretei voltak, én azt tartottam nyilván, mennyit fordítanak erre vagy arra a költségelőirányzatra, de ennek az ágazatnak a kiküldetésekre jutó 0,75 százalékos tételét nem vizsgáltam. Akárhogy aláírták velem, honnan tudjam, hogy ma utazik húsz ember vagy sem, hogy tényleg elment valahová vagy sem? Honnan tudjam? Nem is akarok belemenni ebbe a témába, mert nevetséges magyarázkodás lenne.

Ügyvédet, olyat, aki tényleg dolgozott, egy hónap múlva fogadtak a barátaim, illetve az ő tanácsukra a feleségem. Én nem gondoltam rá. Minek? Persze hülye voltam, meg kellett volna kérdezni valakit, hogy mi van ilyenkor. Abban biztos voltam, hogy tudatosan semmi bűncselekményt nem csináltam. Bevallom őszintén, el sem tudtam képzelni, hogy letartóztatnak.

Részlet az említett ítélet indoklásából:

„Mint értelmes, magas képzettségű embernek számolnia kellett kihallgatásával, és így az váratlanul nem érhetette. A felindultságára való hivatkozás pedig azért nem alapos, mert felindult állapotban is lehet az akaratnak megfelelő vallomást tenni.” (66. o.)

Ugyancsak a barátaim - az egyik könyvkiadó vezetője, egy író és mások - próbáltak másként is segíteni; tekintélyes helyeket megjártak, hiába. Tény, hogy akárhova fordultunk, mindig ugyanazoknál kötöttünk ki. Teljesen felesleges volt minden tiltakozás: az öreganyjánál panaszolta be az ember az ördögöt. A feleségem minden tőle telhetőt megtett, de hiába...

Részletek a Fővárosi Ügyészség Nyfel. 30.722/1976/1. számú elutasítási határozatából:

„A kényszerintézkedés megszüntetése végett a gyanúsított felesége - az MSZMP Központi Bizottságához - kérelmet terjesztett elő. A kérelem indoklásaként nagyjából azt írta, hogy férje gazdasági és mozgalmi érdemeire hivatkozik, kisebb részben a nyomozás általa hiányosan ismert bizonyítékainak értékelésével foglalkozik. Eközben annak a meggyőződésének ad hangot a kérelmező, hogy a nyomozó hatóságok csupán két gyanúsított-társ érdekelt vallomása alapján, a beismert vallomás megszerzése érdekében tartják fogva a férjét, s 'az illetékes szerveket félreinformálják'.

A kérelmet nem találtam alaposnak.

Mindenekelőtt arra kell rámutatnom, hogy egy gazdasági vezető érdemeire nem hivatkozhat, ha ezek mögött az érdemek mögött bűncselekmények húzódnak meg. (2. o. 2., 3., 4. bek.)

Budapest, 1976. április 1.

Dr. Dabi Mária s. k. ügyész.”

Részletek a feleség válaszából:

„A határozat indoklásának sarkallatos állítása, amelyen úgy látszik, az egész fogvatartási elhatározás nyugszik, az, hogy a férjem a visszaélésekről tudott, s azokkal szemben, akik ezek ellen intézkedéseket javasoltak, megtorlással élt. Felelősséggel kijelentem, hogy e két kérdésben az elutasító végzés állításai nem felelnek meg a valóságnak. Ami a végzésnek azt az állítását illeti, hogy 'Minden alapot nélkülöz az az állítás, hogy a nyomozószervek az illetékes szervek megtévesztésével tartják fogva' a férjemet - ez ellen a megfogalmazás ellen határozottan tiltakozom, miután ilyen állítást levelem nem tartalmaz. Levelemben a szakminisztérium téves informálásáról van szó. Tudok a MÉM által kiadott tájékoztatóról, amely az elnököt a korrupció irányítójaként állítja be. A tájékoztató olyan időpontban kelt, amikor nemcsak hogy érvényes bírói végzés nem volt, de a nyomozás is az elején tartott.

Férjem gazdasági és mozgalmi érdemeire - miután a pártközpontba írtam - úgy gondolom, joggal hivatkoztam... Visszautasítom azt a kifejezést, hogy 'ezek mögött az érdekek mögött bűncselekmények húzódnak meg.' Véleményem szerint ilyen kijelentést felelősen ügyész nem tehet olyan stádiumban, amikor a vizsgálat tart, és igen távol vagyunk még attól, hogy jogerős bírói végzés tegyen pontot az ügy végére.” (1976. április 1.)

Azt a belső MÉM-tájékoztatót, amiről a feleségem írt a pártközpontba küldött panaszában, nem láttam. Valószínűleg azt adták közre benne, amiről a rendőrség informálta őket. Ha erre szükség volt, akkor feltehető, hogy az agrárközvélemény érdeklődött utánam, és magyarázatot kért. Miután pártvonalon nem kaptak tájékoztatást, a minisztériumhoz fordultak, ők pedig közölték a rendőrfőkapitányság információját. Így folyt az erkölcsi lejárata: „Tessék, tisztelt reformpártiak, ilyen bóhereitek voltak!”

Nekem az az érzésem, rajtam keresztül vagy velem Fehér Lajoson is ütni akartak. Elég ismert volt, hogy egy platformon voltunk a szövetkezeti politikában. Ezzel együtt sokszor káromkodásig menő vita folyt közöttünk. No, nem úgy, hogy én káromkodtam, hanem ő; azért egy miniszterelnök-helyettessel szemben ezt nem mertem volna megengedni magamnak. Egyébként sem vagyok káromkodós; aki lop, annak megvan a maga haszna, aki paráználkodik, annak megvan az öröme, aki káromkodik, annak se haszna, se öröme. Nem magamat akarom emelni Fehér Lajos emlegetésével, de ha végignézi az ember a névsort, észre kell, hogy vegye, elsősorban azok ellen léptek fel, akik ellenezték a centralizációs törekvéseket. Ostoba dolgok voltak ezek, mert mit tehattunk volna ellenük? Hogy tudtunk volna ellenállni? Túlbecsülték engem is. Nem akartam se hős, se vértanú lenni. Ha lehetetlen követelmények elé állítanak, mit tehettem volna mást, mint azt, hogy lemondok? Ha nem is kezes bárányként, de nagyon jól be tudtak volna fogni.

Inkább gyávának tartom magam, vagy mondjam úgy, hogy mindig kerestem a kompromisszumot. Keménynek mondott kritikáimmal úgy vagyok, mint a gyalogos, akit ötven forintba büntet a rendőr, s amikor az nem tud százasból visszaadni, azt mondja: „Hagyja, biztos úr, majd lebünözöm!” De vissza is kérdezhetnék: bátornak kell lennie annak, aki ki akarja mondani a véleményét, az igazságot?

A letartóztatás, az eljárás erkölcsileg nagyfiút csinált belőlem. Ha az ellenkezője volt a cél, akkor az baklövés volt. Minden korábbi politikai szereplésem felnagyítódott, barátaim kiállása pedig tartotta bennem a lelket. Az ügyvéd hozta az üzenetet, hogy Cs. mondta neki: „Üdvözlő a közgazdasági egyetem tanári kara, ők sem hiszik el, ami itt van.” Nagy dolog volt ez a szolidaritás, hogy olyanok is kiálltak mellettem, akiket csak futólag ismertem. Nem hiszem, hogy ez az én személyi varázssomnak tulajdonítható, a politikai atmoszféra volt már olyan, hogy az emberek kezdtek rádöbbsenni, hogy itt valami másként megy.

Életem során a társadalom elég széles rétegével voltam lobogó kapcsolatban. A felszabadulás után a parasztpártiakkal és a kommunisták jelentékeny részével. A népi kollégium tábora megint széles kapcsolatot jelentett, pláne, hogy elnökségi tag is voltam, instruktor, demagóg népszónok, minden nyavalya. Az agráregyetemen öt évig tanítottam, és abban az időben nagy évfolyamok voltak, onnan is több százan ismertek. Aztán jött a szövetkezeti mozgalom, ahol én megint nem bújtam el. A társadalomnak ez a négyféle síkja rengeteg embert integrált mellém. Letartóztatásom idején az asszonyt többfelé meghívták, felkeresték. Aztán a pénz. Mielőtt letartóztattak, ami pénz volt, befizettem a lányomnak szövetkezeti lakásra. Valami kétezer forint maradt a három egyetemista gyerekekre. Bár a fiúk azonnal beálltak újságkihordónak, ez kevés lett volna a családnak. Ragyogó volt az ügyvéd, de egy ilyen ügynek megvan a tarifája: harmincezer forint. A barátaim összeadták rá a pénzt. Az asszony jegyezte, hogy majd vissza tudja adni, de volt, aki nem fogadta el. Nem beszélve arról, hogy amikor kiszabadultam, tüntetőleg meghívtak mindenhová.

Na de a kiszabadulás még odébb volt... Eleinte sokszor kihallgattak, aztán másfél hónapig nem is szóltak hozzám, csak felhívtak: „Nem gondolta meg? Ismerje már be!” Mit? Akkor visszakísértek. Persze volt olyan lelki masszázs, hogy „már mindenki bevallott mindent!” De ez már nekem is ócska trükk volt. Hosszú ideig egyszerűen nem szóltak hozzám. Első perctől követeltem, hogy mentesítő tanúkat is hívjanak be, de ilyeneket egyáltalán nem hallgattak ki, vagy csak a végén; inkább csak azokat szedték elő, akiket rá tudtak venni, hogy indirekt módon benyálazzanak. Ilyen is csak egy-kettő akadt, és amit előadtak, nyálazás volt, nem tanúvallomás, mert ha igazat mondtak, ők a főbűnösök, hisz a felügyeletük alá tartozott az adott téma. Elővettek olyasmit is, mint a kenyai út. A szaporítóanyag-termelésben együttműködtünk a VCK nevű céggel. Amikor ők kaptak Kenyában egy nagy koncessziót, és a szaporítóalapanyag-termelést átvitték oda, el kellett dönten, hogy a kenyai vagy a szardíniai leányvállalatukkal működünk-e együtt a dugványszállításban. Ez volt a dolog szakmai, üzleti lényege. A kenyai vállalat szabályosan meghívott bennünket, mi pedig elmentünk. Bekérték az útielszámolást, de minden szabályos volt.

Részletek börtönlevelekből:

„ELLENŐRIZVE (pecsét). 1976. május 30. *Rabrábiságom új helyére érkeztem, ahonnan már lehet levelet váltani havonta kétszer, családi ügyekről. Változatlanul azt tartom legfontosabbnak a jelenlegi helyzetben, hogy az én szerencsétlenségem ne okozzon törést a gyerekek egyetemi tanulmányaiban, az Anyu munkájában. Nektek jövőtök van, és azért érdemes szenvedélyesen lobogva dolgozni, tanulni, harcolni. Csak így! A történetek után is elvetem a cinizmust, a közömbösséget.*

Szabad a levélben 2-3 fényképet is beküldeni. Csináljatok családi fényképet, András és Tamás is legyen rajta, és a következő levelemre adandó válasszal küldjétek el. Lehetséges egy beszélő havonta, melyre két személyt lehetett megjelölni. Most Anyut és Pistát jelöltem ki.

Magamról: az utolsó heti hízás után 73 kg voltam, 166 cm magasnak mértek, a vérnyomásom 110. Itt lehet olvasni, olvasok is mindent, ami a kezembe kerül. Szerda óta már a negyedik könyvet olvasom... Most Krawczuk Heten Théba ellen c. regényét olvasom. Érdekesen ismertet meg a thébai mondanivalóval, a zsarnokság és a saját fejükkel gondolkodni merészülő állampolgárok konfliktusáról, bürokráciáról, stb...”

„ELLENŐRIZVE. Június 13. *Levelemre csak 22-én válaszoljatok, hogy a beszélő utáni napok hírei is benne legyenek. Nagyon kedves, amit Anyu ír rólam. Nagyon szép az optimizmusa, de... Ahogy így elgondolkodom az életemről, én nem érzek semmi bánni-*

valót. Férfikorom javát a tsz és a tsz-mozgalom kötötte le, ez volt életem fő tartalma. Talán túlzottan azonosultam mindig azzal, amit csináltam, fenntartás, taktikázás nélkül. Eddig volt erőm újrakezdeni! Most nem tudom, ilyen korban - ilyen körülmények között - lesz-e? Sok okunk nem lehet az optimizmusra, mert a konkrét dolgok sokszor függetlenednek az általánostól, és a társadalom annak ad igazat, akinek sikere (hatalma) van. Szent Ilona nem teremt Napóleonokat! Az ilyen helyzetben, mint én vagyok, az ember épp olyan tanácstalanul áll fogságával szemben, mint egy fogságba esett állat. Az más, hogy nem török meg, alapjában nem változok meg, és valahogy elviselem, ami van és lesz.

Most Lion Feuchtwanger *A siker* c. könyvét olvasom, mely tűhegyre szedi (sic) a bajor társadalom minden jelenségét, különös tekintettel a bajor igazságszolgáltatás machiavellisztikus módszereire. Leírja a börtönviszonyokat. Aprólékossága, vontatottsága miatt lassan rágom át (magam) ezen a több mint 600 oldalas könyvön.”

„ELLENŐRIZVE. 1976. VI. 27. A fényképek nagyszerűek! Öröm rátok nézni, mindenki 'sukár és lácsó', ahogy itt mondanák, ami kb. azt jelenti, szép és tetszik nekem.

Pistát most külön köszöntöm, hisz most lesz 24 éves. Maradj csak ilyen kirándulnivágó, játékos fiú, de azzal is számolj, hogy magaddal és másokkal szembeni felelősséged egyre fokozódik. Nem bölcselkedek, nem adok semmi tanácsot, de azért olvasd el, ha ráérsz, a *Lázadás a Caine hadihajónból* az apa levelét, van benne néhány gondolat... Anyuval sem vitatkozom tovább, csupán csak dolgaink realisabb szemléletére akartam inteni. A gyakorlat az igazság kritériuma.

Kellemes nyaralást! Csók mindnyájatoknak:

Apu”

Nagyon megdöbbenett, hogy hiába biztosítja a jog, gyakorlatilag sem a családjával, sem az ügyvédjével nincs szabad érintkezése az embernek. Társaim azt mondták, hogy abban az üvegkalitkában mindent lehallgatnak. Az ember megtanult rébuszokban beszélni. Amikor a családommal beszélgettem, állandóan ott állt két ember szájtátva. Megkérdeztem, hogy van a család, Zsuzsi, az anyósom... Az ügyről nem lehet beszélni, így a végén már viccet meséltem. Amikor az ügyemben interveniáltak, értesültem róluk, mert megkérdezték, miért ostromlom én a különböző szerveket. Én? Innen? Maguk tudják a legjobban, hogy meg sem mukkanhatok. Hát említhetem az ügyet a beszélőn? Nem. Akkor mit akarnak tőlem? Egyébként ott benn engem úgy mutogattak, mint egy majmot. Az átlagosnál híresebb majom voltam. Egy látogatás előtt álltam ott lezserül, és jött valami tábornok, s persze elkezdtek:

- Nem tud vigyázzba állni?

S akkor az a magas rangú tiszt is mondta:

- Vallja be a dolgokat, úgyis tudjuk, hogy mit beszélt Amszterdamban meg Koppenhágában!

- Üzleti dolgokat. Hadititkot nem tudok, nem tudtam. Minden üzleti tárgyaláson a téeszt és ezen keresztül a magyar érdekeket képviseltem. Ha maguk tudják, mondják meg, ha nem így volt!

Erre csak legyintett:

- Mégiscsak bosszantó, hogy folyton zaklatnak maga miatt!

- Ne haragudjon, ebben is ártatlan vagyok. Úgy vigyáznak rám az emberei, hogy nem tudok én itt egy bűdös szót sem váltani senkivel. Mondják meg, ha lehallgatták, kértem én valakit interveniálásra?

Képtelenség lett volna, tökéletes elszigeteltségben tartottak, engem legalábbis.

A védekezés szakaszában még a kommün utáni perek során is lehetett tárgyalni az ügyvéddel és a hozzátartozókkal. Amit a régi börtönviszonyokról ír Illyés a Beatrice apródjaiban, olyasmi ebben a börtönben nem volt, ebben a vonatkozásban szigorúbb volt. Igaz, fizikailag nem bántottak, de az elszigeteltség rettenetes volt. Sokszor voltam egyedül egy sötét cellában, ahol nappal is égett egy kis huszonötös égő. Az ablak fent volt, a pókháló belepte, nem jutott be semmi fény. Néha mellém tettek egy magát gyilkosnak mondó pacákot, a másik meg azért nyavalygott, mert öngyilkos akart lenni. Aztán az ügyvédem említette, hogy az ilyen lélektani kikészítések ellenére is ki kell tartani. Persze ezt is úgy mondta, példálózva. Megkérdezte:

- Járt maga Szegeden?

- Jártam.

- Láta Deák Ferenc szobrát?

- Láttam.

- Gondolkozzon egy kicsit, mi van a talapzatára vésve!

És egy idő után beugrott: „...amit erő és hatalom elvesz, azt idő és kedvező szerencse ismét visszahozhatják... de amit a nemzet könnyelműsége önként odavet... azt visszaszerezni ritkán lehet...” Így valahogy. Ekkor megértettem: semmit se szabad mondani. Az ügyvéd lélektanilag rettenetesen sokat segített rajtam ezzel a Deák Ferenc-mondással, meg hogy üdvözlnek ezek, azok. Lelket öntött az emberbe, hogy mégsem hagyták a sorsára. Felolvasta a paragrafusokat is, hogy mik egy letartóztatott jogai, mik a gyanúsított jogai, ezekből aztán megértettem mindent. Ott benn azt szuggerálták az emberbe, hogy semmi és senki. Olyanokat is mondtak, hogy nagy baj van, összeomlott a gazdaság! Aztán amiről hallgat a fáma: ebbe az ügybe három ember halt bele. A gondnok - szerencsétlen, gyenge idegzetű ember - meg a főpénztáros öngyilkos lett. Hogy mit mondtak nekik, nem tudom. A harmadik, az első fokon még vádlott volt, menet közben agyvérzést kapott.

Na és öngyilkos lett F. is a Volánnál, ő a negyedik. Nem akarom én menteni őket, de hogy megértessek valamit, mégis szólnék róla. Tartalmilag F. esetében sem történt csalás. Miután a Volán szombat-vasárnap kivonult a bányánkba negyven-ötven teherautóval, rakodógépekkel, néhányan - köztük F. is - vállalták, hogy irányítják az egész szállításszervezést. Effektíve dolgoztak! Aztán kifizették őket alkalmi munkabérből, ami csak fizikai munkáért jár. Ennek ellenére ezt a szerencsétlent sem tartottam bűnösnek, mert ő tényleg nem volt köteles szombat-vasárnap külön szolgálatot teljesíteni. Elnökként persze nem foglalkoztam ilyen periférius dolgokkal - ezerötszáz embernél ez képtelenség lett volna -, engem az érdekelt, hogy az élőmunkaköltség ne lépje túl a ráfordítások bizonyos százalékát.

Ha már itt tartunk, néhány szót „a Gellérthegy eladásáról”! Ezt a sületlenséget az Esti Hírlap plankolta fel. Mi történt? Az Aknamélyítő Vállalat csinált egy vágatot a Gellérthegy gyomrában víztárolónak meg más célokra. Kis mennyiségű kő jött ott ki - én csak a tárgyaláson tudtam ezt meg, mert nem érdekelt -, napi három-öt-nyolc kocsi, amit a TEFU nem volt hajlandó elszállítani, mert nem érte meg neki ilyen csip-csup mennyiséggel foglalkozni. A bányarészlegünk egyik vezetője - öreg, ravasz sváb ember - kispékelálta, hogy ha neki mondjuk Dabasra van egy nagy rendelése, miután a kocsik levitték oda a követ, visszafuvarban odaállnak a gellérthegyi surrantó alá, és elszállítják a követ az Aknamélyítőtől féláron. Kivitték a bányába. Lehet, hogy volt olyan szállítmány, amit egy az egyben el lehetett adni, de volt olyan, amit nem, azt kiválogatták. Mindez viszont bércsalásnak számított, mert meg nem dolgozott munkáért - a Gellérthegy kövéért - is kapták a bányászok a fizetést. A fuvardíjat is csalásnak tekintették, holott inkább egy egyszerű ember racionális fuvarszerzése volt. Enélkül drágább lett volna a gellérthegyi víztároló is. Az öreg végül - tekintettel a korára - felfüggesztett ítéletet kapott.

Részlet egy Kovácsnének küldött válaszból:

„Értesítem, hogy Körösi György miniszterhelyettes elvtárshoz intézett panaszában foglaltakat megvizsgáltattam. Megállapítottam, hogy férje, Kovács Alajos elleni büntető eljárás, előzetes letartóztatása törvényes, megalapozott. Szabadlábra helyezés iránti kérelme az ügy vizsgálatának befejezése előtt nem mérlegelhető.” (1976. febr. 26.)

A családomat nem érte közvetlen bántalom - azon kívül, hogy nem volt pénzük -, szolidaritás vette őket körül mindenütt. Az ilyesmi persze nem használ senkinek, nem is lehet lemérni, mit jelent idegileg. A feleségem nagy szenvedéllyel hadakozott értem, annak ellenére, hogy két pártfunkcionárius barátunk megmondta a szemébe: ez egy koncepciós ügy, ezen nem tudnak segíteni. Másik barátunkkal közölték, azért tartóztattak le, mert a nyomozás érdekei így kívánják. Mit lehet erre mondani? Egy debreceni veterán szenvedélyesen érvelt az ártatlanságom mellett. „Csak történt ott valami!” - mondták neki, mire ő mérgében odavágta: „Akkor az ország vezetőit is letartóztathatjátok, mert ott is történt valami!” Nekem ott benn egy ezredes, akiről azt sem tudom, hogy kicsoda, amikor négyszemközt maradtunk, azt mondta: „Ugyan már, nem érti, hogy nem arról van szó, amiről szó van!?” Ha pedig másról van szó, az ellen úgysem lehet semmit tenni. Ezért mondtam a feleségemnek, hagyja abba a szaladgálást. „Tudom, mit csinállok!” - ez volt a válasza. Jámbor, csöndes asszony, de ebben megmaka-csolta magát. Nagyszerű ember, olyan tulajdonságokkal, amiket nem is sejtettem. Végig optimista volt, és még mindig az. Én nem. Akadnak depresszív óráim; úgy érzem, nincs kizárva a baloldali fordulat lehetősége, amint az 1974-ben a reform visszaszorításakor kicsiben le is zajlott. Politikai, hatalmi apparátusok embereinek egy része bármikor hajlandó végrehajtani egy nagyjából ellenkező irányú politikai intenció parancsait. Azokból áll ez a gárda, akik úgy érzik, hogy a reform veszélyezteti a hatalmukat, s ezt az érzést transzformálják: szerintük a reformokkal a szocializmus kerül veszélybe, a szocializmust árusítjuk ki és így tovább. Ez a réteg ugrásra kész.

Az 1974-es vereség után én is pesszimista voltam, de azt nem gondoltam, hogy törvénytelen eszközökhöz folyamodnak. Ez is naivitas volt, a dolgok logikája szerint ennek is be kellett következni. Hogy nem lett tömeges méretű, az valószínű a gyors gazdasági megtorpanás következménye. A gazdaság már 1976 első felében visszaesett. A gazdasági bajok megtorpan-tották a reformellenzékét, kicsorbult a hatalmuk, csődöt mondott az „ellenreformáció”. Előtérbe kerülése ma sem kizárt, legalábbis én így érzem.

Az ügyvédem 1976. július 6-án kérte, hogy engedjenek ki, mert semmi jogalapja a fogva-tartásnak. Azt felelték, szó sem lehet róla. Másnap behívtak, hogy menjek haza. Ahogy suttogták, a háztáji termelés csődje miatt az „ellenreformátorok” ekkor szenvedték el az első vereséget a politikai bizottságban. De hogy ne nagyon örüljek, amikor kiengedtek elrendelték a lakhelyelhagyási tilalmat. Nem a lakást, hanem a lakhelyet nem volt szabad elhagynom, egy vasárnap mégis beállított egy rendőr „ellenőrizni”, hogy otthon vagyok-e. Itt, a lakásomon igazolt, ultizás közben...

Nem váltottak le, az elnököt csak a közgyűlés válthatja le. Ehelyett azt a formát választották, hogy '76 végén egyesítették a téeszt a szomszédos gazdasággal, és az egyesítésnél új elnököt választottak. Engem nem váltottak le, én nem mondtam le. Később, a fegyelmi eljárás során sem engedtek a nép elé. Mondtam, engem csak a közgyűlés vonhat felelősségre. Azt felelték, hogy nem az elnököt, hanem a szaktanácsadót vonják felelősségre - mert akkor már az voltam. De ebben a minőségemben mit követtem el a téesz ellen? Írásban is kértem, enged-jenek a közgyűlés elé. Nem. Ki érti ezt? Hát a törvényesség egy lyukas garast sem ér?

A megyei pártbizottság mezőgazdasági vezetője lett az összevont téesz elnöke. Az átlagosnál értelmesebb pártfunkcionárius volt, biztos vagyok benne, hogy nem vágyott erre a pozícióra. Mindenesetre szép örökséget kapott. 1976-ban befejezés előtt állt ez az európai rangú

kertészeti üzem, amelynek a fő profilja néhány virágkultúra vegetatív szaporítása volt. Kitartottunk a specializáció mellett, együttműködtünk bizonyos fejlett cégekkel - a szellemi tőkét tőlük szivattyúztuk át. Gazdaságilag jól állt a szövetkezet. Az 1975-ös mérleget - készítésekor én már letartóztatásban voltam - a bevételi igazgatóság és a különböző szervek hússzor megvizsgálták, és egyszerűen nem akartak hinni a szemüknek, hogy ilyen jó az eredmény. Hogy lehet, hogy egy bűnös vezetés mellett - amelyik lopott és csalt - ilyen a mérleg? Ha elloptak mindent, honnan származnak ezek az eredmények? Onnan, hogy nem lopták el. Nem azt mondom, hogy nem voltak tyúktolvajok, azok szinte mindenhol vannak, de a cég gazdasági helyzetét ezek a vélt vagy tényleges csalások bolhacsípésnyit sem befolyásolták. Működő vezetés mellett még jobb lett volna az eredmény, hisz az év utolsó három hónapjában még csomó lehetőség lett volna a javításra.

Annak ellenére, hogy a vezetést szétverték, a 75-ös év gazdaságilag ragyogó eredménnyel zárult. Köszönhető ez annak is, hogy bennem mindig is élt a paraszti óvatosság, a tartalékolás. Sosem osztottunk ki mindent, inkább elrejtettük. Közjogi értelemben ez nem csalás, hisz a mérleg egy jó értelemben vett kártyajáték is. Például a befejezetlen termelést, a leltárértékelést, a raktári készleteket, a mezei leltárt, a kintlévőségek labilis tételeit, a peres ügyeket a számunkra legrosszabb eredménnyel könyveltük. Így legalább harmincmillió forint biztonsági tartalék volt a gazdaságban, és tény, hogy egy ekkora vagyonnak nagy a tehetetlenségi nyomatóka.

Ahhoz, hogy az egyesítést egyáltalán szóba lehessen hozni, homogén tevékenységre van szükség. Hegyvidéken erről a minimumról sem lehet beszélni, s ezzel már el is mondtam mindent. Ez a nálunk és más baráti országokban is jelentkező gigantomania borzalmas károkat okozott és okoz. De benne van az agyakban, a zsigerekben: ha nagyobb, gazdaságosabb. Szakértőnek mondható közönség szent borzadállyal kérdezte meg Donáth Ferencet: „Hát a kisüzem képes a bővített újratermelésre?” Mire ő azt válaszolta: „Ha hagyják!” Ez persze megint egy félremagyarázási lehetőség, hiszen Donáth nincs a szocialista nagyüzem ellen. Én sem. Az is közhely viszont, hogy Dánia és Amerika mezőgazdasága zömében kis- és középüzemekben alapul. A hetvenes évekre nálunk kialakult szövetkezeteket elsősorban integrálni kellett volna és nem összevonni.

Ostobaság azt hinni, hogy összevonással el lehet tüntetni a veszteséges gazdaságokat. Ha valahol valamit elrontanak, azt ott kell helyrehozni. Hogy egy járásban huszonnégy téesszéből hatot csináltak, csak arra volt jó, hogy könnyebb lett a járási titkár dolga, kényelmesebb volt neki hat emberrel vitatkozni, ha azok egyáltalán még vitatkozó emberek voltak. Az egyesítések a centralizációs intézkedésekből és a hatalmi mechanizmusból következtek, és többnyire a szövetkezeti demokráciát semmibe véve hajtották végre őket. Hol drasztikusan, hol csupán azzal a trükkel: „Ha ezt megcsináljuk, többet fogtok hazavinni!” Ezt mindenki megértette. De homogén tevékenység és minden egyéb feltétel megléte esetén sincs hat-nyolc falu összevonásának se haszna, se előnye. Ilyen egyesítéseknél ütközik ki legjobban, ami általában ezt az egész kampányt jellemezte, hogy a tagságot kihagyták a számításból. Hány embert sértettünk meg az esztelen összevonásokkal? Egy faluban már megszokták, hogy tíz-tizenöt ember munkálkodik a vezetőségben. Bárki vizsgálja is a községek helyzetét, hangulatát, jövőjét, szemben találja magát a meggondolatlan egyesítések káraival.

A hegyvidéki szövetkezetek összevonásának nem sok értelme van, szövetkezetünk egyébként is egy speciális európai középüzem, itt aztán igazán semmi szükség nem volt az összevonásra. Az idő is megmutatta: csak a távolságok nőttek, így többet lophatnak az emberek, hisz az ilyen összevonásokkal kevesebben érzik magukénak a közöset. Sok hegyvidéki falu gyötrődik a szövetkezetben. Az az érzésem, ha hagynák őket, ha a nyakukba dobnák a gyeplőt, meg-

élnének, ahogy addig is megélték. Most sokan rosszul érzik magukat - súlyos milliók árán, vagy ezek ellenére.

Már korábban megmondtam - amikor elvileg felvetődött ez a kérdés -, hogy a mi esetünkben különösen ésszerűtlen az egyesülés, de ha muszáj - megfelelő feltételek mellett -, nagyobb károk nélkül megcsinálható. Erre az esetre gondoltam ki a már említett tésztagyárat. Mindebből nyilvánvaló, hogy ha rám parancsolnak, én is megcsináltam volna az egyesítést, csak talán valamilyen fájdalomcsillapító injekcióval. Mivel a kényszerszert, az értelmetlen centralizációt egyszerűen örütségnek tartottam, valószínűleg racionálisabb üzemszervezéssel enyhítettem volna káros hatásait. Már akkor törtem a fejem, hogyan csinálhatnám. Az összehívásban érintett falvaknak maximális önállóságot kellene adni, a volt tisztségviselőket meg kellene hagyni, mondjuk, minden faluban egy elnökhelyettest. Ahogy a föderációban csinálják: bizonyos dolgokat központosítani, a többit decentralizálni. Ilyesmin törtem a fejem, és biztos, hogy végrehajtottam volna az egyesítést. Mit tehettem volna a megyei első titkár ellen? Hosszú időn át a miniszter sem tett semmit; nem értett egyet vele, mégis aláírta...

A téesz-elnök leváltása normális dolog. Mindig előfordulhatnak emberi problémák, ellentétek, amik szükségessé teszik. A leváltás nem nagy ügy, de legalább a törvényes formáit tartsuk meg: a saját szabályainkat! Ha valaki olyan viselkedésű volt, hogy népszerűtlenné vált - még ha jól gazdálkodott is -, természetes, hogy leváltják. Volt egy elnök kollégám, aki eljött hozzám panaszkodni, hogy a klerikális reakció, a volt osztályellenség összefogott ellene... Amikor egy görög király elment a thébai bölcshez, mert elzavarta a nép, akkor ő azt tanácsolta: „Keressen felséged egy másik népet!” De félre a viccel, a lényeg: a demokratikus játékszabályokat tartsuk meg! Én ettől soha nem féltem. Itt nem ez történt. Egyszerűen elfogadtak olyan vallomásokat ellenem, amelyeket vagy visszavontak, vagy a tények cáfoltak meg, vagy amelyek abszurditását egy gyereknek is látni kellett volna. Megvesztegetésként senkitől egy fillért nem kaptam, senkinek egy fillért nem adtam. Akik a téesz pénzéből valamiképp kaptak, azok engem általában nem is ismertek, a vallomások mégis azt igyekeztek bizonyítani, hogy tudtam vagy tudhattam ezekről a dolgokról - úgy általában. Arról, hogy konkrét tudomásom lett volna egyetlen ilyen ügyről, még vallomást sem tett senki.

Háromfajta vallomás volt ellenem. Az egyik - ezt a típust Gergely, a bányászati üzemág vezetője képviselte - kijelentette, hogy elvileg tudtam a dologról. A másik típus - Berki és Grion - ugyanezt mondta, de visszavonta a vallomást, arra hivatkozva, hogy erre a rendőrök bírták rá. A munkaügyi osztályvezető, a főkönyvelő-helyettes vallomása a harmadik típus: ha ők tényleg tudtak a dolgokról, és nem tájékoztattak engem, akkor nekik is a vádlottak padján lett volna a helyük, ezért is logikai abszurditás, amiről beszéltek. Tanúvallomásuknak semmilyen bizonyító ereje nem volt, mert ha megtörténtek ezek a szabálytalanságok, elsősorban nekik kellett volna felelniük érte. Egy halom aláírás között ott volt az ő kézjegyük, meg az üzemvezetőé. Mit csinálhat egy vezető száz ilyen kiküldetési papírral? Menni kellett a dolgoknak, hát aláírtam. A forma megkövetelte, de ennyit ért az ember aláírása, mint a Szent István-kép a cikóriakávé.

A rendőrök megkérdezték, hogy miféle emberekkel vettem magam körül. Mondhatnám: jé, hogy melléfogtam! Nem teszem. Lenin azt mondta: az a szocializmus dilemmája, hogy nem szocialista emberekkel építik. Ezek a vezetők igenis megfeleltek a funkcióiknak. Berki már 1958-ban itt volt könyvelő, és én 1963-ban lettem elnök. Nem szórtam ki, akiket örököltem, hanem kerestem a helyüket. Az volt az elvem, hogy azt kutassuk az emberekben, mit tudnak, és nem azt, mit nem tudnak. Berki az első időkben és később is jól dolgozott. Például amikor már a vezetőség és én sem adtam volna egy lyukas garast sem egy adóügyben, ő a Legfelsőbb Bíróságon megnyert a szövetkezetnek egy félmilliót. Azok az álszentek, akik semmit sem csináltak, csak éltek abból, hogy a Berki „ügyeskedett”, zsebre tették a pénzt, mert ezzel az ő

hasznuk is növekedett. Később gyengeségeit a szakmában jártasabb emberek beállításával igyekeztem pótolni. Úgy láttam, hogy megszállta a gazdagodás ördöge, próbáltam is korlátozni. Különösen az utóbbi időben már nem szerettem a jellemét, nem akarom részletezni, hogy miért. De most is azt mondom, hogy közel másfél évtizeden át jól dolgozott, nagyon hasznosan és a törvényeket betartva.

Kisteleki precíz bankos ember volt, ezért sokan nem kedvelték, de bürokratákra is szükség van. Mondtam, hogy rendet kell teremteni, és ő megteremtette. Hogy a számvitel és az ügyvitel a gazdasággal együtt fejlődött, abban neki nagy szerepe volt. Bevallom, hajcsárnak használtam. Ez volt népszerűtlensége egyik oka, ezért meg kellett védenem. Az más kérdés, hogy az embereknek is mondtam, jöjjenek hozzám, a túlzásai ellen megvédem őket is. Amiért mások sem és én sem szerettem, az az, hogy borzasztó individualista pali volt: minden, ami sikerül, az én, minden, ami nem sikerül, az ti! Ismert ez a vezetőfajta, emiatt kellett őt ide-oda helyezgetni, de ez az ember éveken át sokat használt a szövetkezetnek a pénzügyi rend megteremtésével, persze nem egyedül.

Gergely jó szervező volt, talpraesett ember, mindenki elismerte, felvették a pártba, kitüntetést kapott: hasznosan dolgozott. Nincs rá okom, hogy védjem, hiszen kiderült, mit követett el. De nem tudom, mi történt, a szerencsétlen olyasmit is elismert, amiről nyilvánvalóan tudta, hogy nem igaz. Amikor októberben letartóztatták, még nem vette fel a legális reprezentációs alapját, amit törvényesen elkölthetett volna, abból nem használt el egy krajcárt sem, közben meg csipegetett. A menetleveles ügyet nem értem. Honnan az istenből tudta, hogy négy évvel korábban hamis menetlevelet írt alá? Képtelenség.

Miből lett ez a mi egész kis városkánk? A semmiből. Ezekkel az emberekkel dolgoztam együtt. Sok tehetséges vezető furcsa ember, de én jól kijöttem velük. Ha huszonöt milliót rábízam, ötszáz forintot ne bíztam volna rá? Normális, büntetlen előéletű emberek voltak - az átlag állampolgárnál sem rosszabbak, sem jobbak. A funkciójuknak jól megfeleleltek. Gyengeségeiket vagy tudtam, vagy nem tudtam. Nem haragszom rájuk, csak nem állok szóba velük.

Részletek a vádlottnak az első fokú bíróság előtt az utolsó szó jogán elmondott beszédéből:

„Tisztelt Bíróság, tisztelt Ügyész Úr! Változatlanul nem érzem magam bűnösnek! Amint a vizsgálat és a tárgyalás is bizonyítja: közel húszéves tsz-munkám során a szövetkezetnek számtalan ügyét intéztem - és nem csaltam, nem vesztegettem. Ismételten kijelentem: tudtommal és beleegyezésemmel más sem!... Hosszú tsz-vezetői munkám alatt vagyont nem gyűjtöttem. Sőt szegényebb vagyok, mint valaha! Nem elsősorban azért, mert a hosszadalmas eljárás alatt csak adósságaim nőttek; hanem elsősorban azért, mert barátaim, elvtársaim és a munkámat és engem ismerők kivételével még a becsületemet is kérdésessé teszik az előtt a társadalom előtt, amelyért eszmélésem óta harcoltam és dolgoztam.

...Ennek az alkotó kollektívának lobogását, erőfeszítésének erkölcsi, szakmai, anyagi értékelését árnyékolják be néhány munkatársunk itt tárgyalt cselekményei még akkor is, ha esetleg rosszul értelmezték a tsz érdekeit. Ezek a cselekmények a tsz eredményeire nem voltak érzékelhető hatással, sőt súlyos erkölcsi és politikai csapást mértek ránk, alkalmat adtak demoralizálásunkra, önbecsülésünk megingására, és arra is, hogy egyesek úgy állítsák be a dolgot, hogy ez volt sikereink általános módszere. Ezt az érti meg igazán, aki egy alkotó közösség tagjaként megtanulta, hogy mit jelent együtt örülni és bánkódni!

Ez az illúzió elveszett: a szövetkezet sorsa még aggaszt... Én személy szerint nem tartom magam bűnösnek. Az ügy során eddigi meghurcolásomat igazságtalannak és méltány-

talannak tartom, ami csak félreértésekből keletkezhetett... Mélységesen hiszek a szocialista törvényességben: kérem a Tisztelt Bíróságot, hogy szolgáltatson nekem igazságot, és az ellenem emelt vád alól mentsen fel.” (1976. március 15.)

Felmérhetetlen, mit jelentett a bűnvádi eljárás a téésznek erkölcsileg. Még az anyagi kár is felbecsülhetetlen. Az erkölcsi és politikai kár még inkább. Nagy szavakkal úgy fogalmazhatnám meg: a szövetkezeti demokráciába, a szövetkezeti törvényességbe vetett hit hullott porrá. Fel lehet ennek a kárát mérni? Egy csomó lobogó ember nyakába idegenek ültek, a korábbi tagokból már alig van valaki a vezetésben. Nem tudunk kitermelni rátermett embereket? Mindig felháborított - más téésznél is - az erőszakos külső behatolás. Azok a vezetők, azok a téészek, amelyek vitték valamire, mind együtt nőttek.

Hozzánk úgy jártak - nemcsak a szocialista országokból, hanem egész Európából -, mint valami kegyhelyre. A belgiumi virágkiállításon mondtam a kertészsindikátus elnökének, jöjjön már el Magyarországra is. Eszében sem volt. Aztán amikor megkapta az első prospektusunkat - hozzáértő pacákok műve volt -, táviratozott, hogy jön. „Tudja - mondta -, én azt hittem erről az egészről, hogy gulyák, puszták s efféle nyavalya, de hát ez egy amerikai üzem!” Nem amerikai - mondtam -, mert itt épült. Ezt a téészt az emberek magukénak hitték - ki milyen szinten, milyen fokon. Éveken át azt mondtuk: „Emberek, ezt magunknak csináljuk!” Elhitték, áldoztak rá, aztán egyik napról a másikra, szinte mint egy burzsoá vagyont konfiskáltak, elkobozták az egészet. „Semmi közötök hozzá, amit húsz éven át csináltatok!” És még a látszatra sem ügyelve, idegenek ültek a nyakunkra. Ezt nem kellene mondanom, mert nem akarom nehezíteni az új vezetés helyzetét. De az az igazság, hogy a téészt, mint egy feudális stallumot, másnak adták, és akik megcsinálták - ha még tagjai a szövetkezetnek -, ráébredtek, hogy annyi közülük sincs hozzá, mint a Lánchídhhoz, mert azon ma is átmehetnek. Normális emberi igazságérzet alapján ez erkölcsi és politikai abszurditás.

Még szerencse, hogy egy csomó embert elláttunk telekkel, lakással, és ezért tizenöt évig köteles itt dolgozni. Százaknak megoldottuk a lakáshelyzetét, és ebben Berki nagyon jó segítőtársam volt, például erre használtam az utóbbi években. Ez a letelepítés nem volt jó dolog? Ezért mondom, hogy politikai ostobaság, amit csináltak. Miért ártott a szocializmusnak, hogy az emberek magukénak tartják, amit építettek? Az exportból a rubelt meg a dollárt az állam szedte be, nem mi. Végül a Legfelsőbb Bíróság az elsőrendű vádlottat vesztegetésért, csalásért öt év szigorított börtönre, a harmadrendűt két év szabadságvesztésre ítélte. Borzasztó dolgot mondok: a felderített bűn ellenére károsabbnak tekintem a hatóság cselekedetét az övékéénél, ez nem is bűn volt, hanem hiba. Ők a szocializmusnak erkölcsileg, politikailag, gazdaságilag többet ártottak. Gergelyek nem tudtak ekkora kárt tenni. Meggyőződésem, hogy ezeket ki lehetett volna küszöbölni ilyen csinnadratta nélkül is, a dolgok rendje szerint. Mire volt ez jó? Vajúdtak a hegyek, és születtek egy egeret? Vallomások alapján öt év másfél milliárdos forgalma mellett összehoztak 3-400 ezer forint vélt vagy tényleges kárt, aminek egy tekintélyes része olyasmiből adódott, hogy a páli felvette valamiért a pénzt, és mást csinált: de dolgozott valamit!

Valaki például elintézte, hogy Pécsről jöjjön a kő. Gergely ahelyett, hogy legális formában, másodállásban kifizette volna az illető munkáját, az illegális utat választotta. Ezzel nem akarom felmenteni azt sem, aki csak két fillért lopott. Ha hozzám odajön egy rendőrtiszt, hogy ez meg az csal, lop, nem kelek a védelmére. Hiányzott a méltányosság, nem vették figyelembe, amit ezek az emberek tizenöt év alatt adtak a szocializmusnak, hogy nélkülük nem lett volna ez a téész.

Kiszabadulásom után meghívtak tanúnak az egyik kártérítési ügyben. Ott is megmondtam: miféle bosszúhadjárat ez? Értsék meg, hogy ezek az emberek tíz-tizenöt-húsz éven át rendesen dolgoztak, ne feledkezzenek már el az enyhítő körülményekről! Igaz, gyengének

bizonyultak, mégis álszent volnék, ha beállnék a vénasszonyos siránkozók vagy az utólag okosak sorába, pedig talán nekem volna a legtöbb okom azt mondani: az anyjuk istenit, becsaptak, és még engem is milyen bajba keverték! Ez lenne a kézenfekvő, de ilyent nem mondok. Ezek az emberek nem voltak bűnözők.

Egyébként 1971-től kezdve évente esetleg több alkalommal is külső revizorokat foglalkoztattunk. Miért? Ahogy a patriarchális közösség specializált üzemmé vált, fokozatosan kellett a rendet is kialakítani: az egész bizonylati rendszert. Ennek számtalan ágaboga van az anyagmozgatástól kezdve a pénzmozgásig, a munkabértől a fuvarig és így tovább. A belső üzemi vakságot elkerülendő erre a munkára öreg, tapasztalt revizorokat hívtam. Megmondtam nekik, nem leleplezni, hanem megelőzni kell a bajokat. A rendszer kidolgozása volt a feladatuk, a megelőzés, a bűnre vezető alkalom elkerülése. A bizonylati rend kialakításával, csiszolásával az ügyvitel gépesítése felé kívántunk haladni, mert az isten sem győzi irodistával mondjuk az anyagleltár négy-ötezer cikkének a nyilvántartását. Még arra is vigyáztam, hogy ne én tárgyaljak a revizorokkal, hanem az ellenőrző bizottság elnöke. Ezek mellé az öreg rókák mellé adtunk egy harmincéves fiatalot, hogy vegyen részt mindenben, konzultáljon velük, tanuljon bele a revizori munkába. Nekünk a gazdaság fejlődésével arányos ügyviteli rendet kellett kialakítanunk.

Ha tényleg megvalósul az az álom, hogy több tízmillió szaporítóanyagot termelünk, akkor komputerrel kellett volna dolgozni, ahogy Szardíniában, Koppenhágában láttam. Ezt már nem lehet úgy megoldani, hogy feljegyzem, ehhez komputer kell, hozzáértő embereket kell kinevelni. Ez az állandó fejlődésben lévő rendszer olyan tökéletes volt már a letartóztatásomkor is, hogy kizárta az egyéni sikkasztást. A következetesebben szocialistának tartott állami iparban és gazdaságokban sem találkoztam olyan bizonylati renddel, fegyelemmel, amilyen nálunk volt.

Beszéltem tüsténkedőkkel, akik azt mondták: „Bocsásson meg, a kötelességem teljesítettem.” Elvtársaim, hát mindenki parancsra cselekszik? Hát ez az a párt, amelyiknek a tagjai emelt fővel mentek a harcba, a halálba? Akik részt vettek ebben az ügyben - sokan voltak! - szubjektíve lehettek becsületesek, de megszokták, hogy azt teszik, amit mondanak. A hatalmi mechanizmus demoralizálná az embereket? A főügyészség egyik akkori vezetője együttérzéssel hallgatta, mi történt velem, s megígérte, intézkedik, hogy szabadlábra helyezzenek, de semmit sem tett. Egy nap felhívta a barátomat azzal, hogy a Fővárosi Ügyészség meghosszabbította a letartóztatásomat, s majd csak a bíróság dönthet. Két nap múlva szabadlábra helyeztek. Ki helyezett szabadlábra? Egy tábornok azt mondta, mégiscsak sok, hogy három számjeggyel lehetne leírni, hányan szóltak miattam. Mégsem vizsgáltatta meg, mi is folyik hát tulajdonképpen. Szó szerint igaz az Internacionálé: „Nincs fölöttünk isten, se király”. Ezek után panaszkodjak, hogy egy kis százados szemtelenül viselkedett? Egy lyukas garast sem adok a centralista kontrollért, nem hiszek benne: a legnagyobb kontroll a demokratizmus. Ha nem tudunk a hatalmi struktúrában erőteljesen a demokratizmus irányába haladni, akkor minden megtörténhet, mert az ellenőrizhetetlen hatalom hajlamos a túlkapásra.

Az egyik ügyködő kijelentette a hátam mögött: „Kimosták a barátai.” De az én barátaim nem voltak a hatalomban! Állítólag Rákosi mondta, hogy mindenki bűnös, csak meg kell vakarni. Meggyőződésem, hogy néhány vezető politikustól kezdve a századosig sokan szentül hitték, hogy rablóvezérek vagyunk, csak meg kell nézni, hol raboltunk. Az egész abból a hamis koncepcióból eredt, hogy a szövetkezeti gazdálkodás fellendülése csalók, konjunktúralovagok, svindlerok műve. Szegény Erdei Ferenc - isten nyugosztalja - mindig azt mondta: „Idefigyeljete, gyerekek, minálunk a tisztesség látszata fontosabb, mint maga a tisztesség.” Akkor én megmosolyogtam, pedig jaj de bölcs volt! Ezeket az embereket elindították, hogy

keressék meg a bűnösöket. Nem úgy adták ki az ukázt, hogy koholj ellene valamit, hanem azt mondták:

- Nézd meg!

- Mit?

- Te tudod!

Ha nem találja, mi a vélemény róla?

Nem kellett volna ekkora hadsereg, két jó szemű revizorral egy hét alatt bármilyen gazdaságot két vállra lehet fektetni, még ha nem lopott is senki. Mondhatom, csodálkoztam, hogy ekkora erőfeszítéssel csak ilyesmit találtak, mint ez az alkalmi munkabér meg az útielszámolás. Ennyi lazaság, fonákság talán mindenütt akadt volna. Azzal a prekoncepcióval éltek, hogy ilyen eredményeket nem lehet becsületes úton elérni. Az elvtársak egy része most sokkal szerényebb eredménnyel is dicsekszik. A tetejében én a börtön ellen védekeztem, nem a perköltség ellen. Ki is jött nyolcezer valamennyi forint: velem fizettették meg azt a költséget, amibe az ellenem emelt hamis vádak kivizsgálása került. Mit mondjak erre? És arra a rendőre, aki azt mondja: „A kötelességemet teljesítettem”, vagy a funkcionáriusra, aki azt mondta: „Én a párt katonája vagyok”? Meglehet, hogy a rendőrnek produkálnia kell, hogy előbbre léphessen, de az említett főügyészégi vezető mivel menti magát? Ki a felelős azért, hogy szóbeszéd alapján letartóztatnak valakit?

Eleinte azt mondták, nyolc-tíz évet kapok, de ez csak lelki masszázs volt. Amikor elkészült a vádirat, akkor kettőtől-öt évig terjedő börtönnel ijesztgettek. Százhusz tanút hallgattak ki. A szemembe egyedül Gergely vádolt a tárgyaláson is, a többiek visszavonták, arra hivatkozva, hogy azért szóltak ellenem, mert azt ígérték, hogy kiengedik őket. Ez hamis tanúzásra való rábírás még jogi nyelven is. A bíró tajtékzott, amikor erre figyelmeztettem, és azt mondta, ne rágalmazzam a rendőrséget. A Legfelsőbb Bíróságon már korrekt embereket találtam, de azt hiszem, ebben a helyzetben már ők is kényszerpályán mozogtak. Hét hónapi előzetes letartóztatás után miféle dolog lett volna a felmentésem?

Nem is tudom, miért nem voltam két évig szabadságon. Benne voltunk az építkezésben, úgy gondoltam, ráérek pihenni később. Pedig voltak egyenrangú helyettesítőim, csak a reszortokat felosztottuk; én inkább a katalizátor voltam közöttük. Egy példa: nem volt profilvas, s nekem kellett elmenni Ózdra, mert volt ott egy osztálytársam, aki segíthetett. Ha egy kohászati műveknél profilvasat gyártanak, van egy kis rátartás. Ezt kértem tőle, a maradékot. Meg is kaptuk a közvetítő kereskedelem kiiktatásával, és nem volt szükség kenőpénzek sorozatára sem. No de ilyen barátjához nem mehet az ember, hogy adjál nekem vasat. Meghívtam az osztálytársaimat a téeszbe, jöjjenek el, nézzenek szét. Nekem ez belekerült két hétbe, de utána nem volt vasprobléma. Vagy: szóban megígérték, hogy harminc százalékos állami támogatást kapunk az építkezéshez. Elmentünk az NDK-ba megvenni az üvegházakat, és nagyon kedvező ajánlatot kaptunk. Sajnáltam kihagyni, mert abban a pillanatban - és csak akkor - legkevesebb húszmillió forinttal olcsóbb volt, mint később valami árindexváltozás után. Igen ám, de nekem csak ígéretem volt az állami támogatásra, és akkor már túl voltunk a '74-es márciusi határozaton - ingott minden. Félttem, hogy ottmaradok megfürödve: aláírtam az üzletet, amit pénzforrás híján akár szélhámosnáknak is minősíthettek volna. Nem tudom, mennyi ideig előszobáztam. „Adom, ha a másik ajánlja!” Mentem tovább: ha te javaslod, akkor X ajánlja... Ahogy az ilyen kanyarban lenni szokott, mindenki félt a felelősségtől. A végén nagy kő esett le a szívemről, megkaptam a papírt. Jézus Mária, június közepe volt, és az ígéret alapján már javában folyt az építkezés!

Bizonyos dolgok tehát személyemhez kötődtek, mert nekem volt ismeretségem; meg itt volt - van - a borzalmas feudális maradvány is, hogy egyesek csak a főnökkel hajlandók tárgyalni. Ezzel együtt sem szeretném túlhangsúlyozni a személyes ismeretség szerepét, amit egyébként is sokan félremagyaráztak.

A pénzügy illetékes vezetői látták, hogy sokfelé a megyei vezetés szinte előírta, hogy mit kell csinálni, hogy téveszket tettek tönkre irreális beruházások forszírozásával. Látták ezt, de akkora bátorságuk többnyire nem volt, hogy szembeszálljanak egy nagy hatalmú megyei első titkárral. Mindig örömmel támogatták viszont azokat az elnököket, akik maguk kezdeményezték. A felsőbb szervek zöménél ezt tapasztaltam. Az én személyes reputációm a folytonos győzködésben, hadakozásban született, így ismertek meg. Már Losonczi minisztersége idején kialakult a jó szándék, hogy a kezdeményező embereket támogassák.

Az ember kiismerte ennek a struktúrának a zegzugait. Nem azt mondom, hogy a csúszópénzes világ, a szívességtevés különböző formái nincsenek meg, nem vagyok naiv, de a mi esetünkben nem volt erre szükség, elébe mentünk a dolgoknak, vagyis lehet nálunk is sikeresen gazdálkodni és erkölcsileg tisztának maradni. Nekem a fejlesztésért nem kellett olyan szívességet tennem, ami ellenkezett az elveimmel. Az előfordult, hogy dörgedelmet intézett hozzánk a reprezentációról egy megfelelő rangú funkcionárius, aztán a végén odaszólt: „Maradj még egy kicsit!” - s elmondta, mit kér. Államigazgatási vonalon ilyesmit nem tapasztaltam. Kisebb dolog - egy csokor virág, egy liter pálinka - az persze ment. Ment? Később. Eleinte túlzottan puritánok voltunk. Emlékszem, egy öreg brigádvezető adott valakinek egy csokor virágot, és én megszólaltam. „Öcsém - mondta -, ha ezt nem bírjuk ki, csukjuk be a boltot!” Aztán reprezentációs kerete volt még az ágazatvezetőnek is: X forint, Y liter pálinka. (Később mérgemben becsukattam a szeszfőzdét, annyira utáltam, de ugyanerre a sorsra jutott az igen nyereséges fuvarozó részleg is pusztán azért, mert igen sok volt a tisztátalanság.)

Nem tudom, mennyi volt a jövedelmem. Amikor az ítélet után elindították ellenem a kártérítési eljárást, 13 ezer forint havi jövedelmet mutattak ki, és ennek a hatszorosát akarták bevasalni rajtam, amikor viszont a nyugdíjhoz kértem kereseti kimutatást, akkor 11 ezer forintot mutattak ki ugyanazon a munkaügyi osztályon. Nem firtattam, hogyan, miért.

Nincs saját házam, szolgálati lakásban élek. Amikor Ferenc Józsefhez kegydíjért folyamodott az egyik tisztviselője, ráírta az aktájára: „Ott volt előtte a jászol, miért nem evett?” Talán ezért csodálkoznak rajtam. Hülyeség is volt bennem. Mértük például itt a földet, és mindenki vett, kivéve engem, most meg kunyerálok, hogy adjanak bérbe egy darabkát, mert kertészkedni akarok. Akiben egészséges paraszti ösztön és szerzési vágy volt, megvette amikor jött az alkalom. Mi intellektuális család lettünk. Ha nem szítom fel a nagy tanulási lázat, biztos felépíthettem volna apránként, ha nem is valami palotát, de egy rendesebb házat. Milyen jó is lenne tíz öl föld, nem kellene más kertjébe járkálnom! Az volt a tervem - 52 éves voltam, amikor letartóztattak -, hogy a hátralévő nyolc évben belépek egy szövetkezeti lakásba. Csak hát jött ez a hajcihő, ami anyagilag és morálisan tönkretett. Akkor kezdtem volna gyűjteni, amikor letartóztattak. Aztán jött a rengeteg költség, végül a kártérítés. Fellebbezhettem volna, de inkább fizettem, mert borsózott a hátam, ha hivatalos közeget láttam.

Részletek az elnöknek a tsz döntőbizottságához intézett leveléből:

„1978. június 21-én kaptam kézhez a tsz vezetőség szám nélküli határozatát, melyet június 9-én kelteztek és a tsz elnöke írt alá. Ebben 78 738 forint kár megfizetésére köteleznek.

Fellebbezésem elsődlegesen arra irányult, hogy velem szemben, mint a MGTSZ volt elnöke ellen, az érvényes jogszabályok alapján az 1971. évi 32. sz. tvr. 36. paragrafus (2) bek. értelmében kártérítési határozatot kizárólag a közgyűlés hozhat.

...A határozat olyan számszerű adatokra hivatkozik, amelyek a korábbi, tehát nem jogerős ítéletben szerepelnek.

A határozat megállapítja, hogy az alkalmi munkabérek által okozott kár értéke 477 638 forint, ugyanakkor az okozott kár összegét egyes személyekre bontva már összesen 1 131 022 forintban jelöli meg. Hasonlóképpen jár el a kiküldetési rendelvevények esetében, amikor a kárt 290 675,40 forintban jelöli meg, de egyes személyekre bontva az összes kárt 1 098 165,70 forintban jelöli meg. Arra való tekintettel, hogy a határozatot nem illetékes szerv hozta, továbbá, hogy a jogerős bírói ítélettel sem adataiban, sem szellemében nem egyezik, kérem a határozat megsemmisítését” (1978. június 29.)

Az elnök második levele:

„A Döntőbizottság 1978. szeptember 12-i határozatát megkaptam, mely szerint a vezetőség korábbi határozatát úgy módosította, hogy 10 000 forint kártérítésre kötelez.

...én a szövetkezetnek sem közvetlenül, sem közvetve kárt nem okoztam. Ellenkezőleg... Mindezek ellenére a határozatot tudomásul veszem, nem kívánok jogi és egyéb vonatkozásokban ellentétbe kerülni azzal a tsz-szel, melynek egyik megalapozója, tagja, vezetője voltam. Kérem a vezetőség hozzájárulását az összeg 25 havi részletben való kifizetéséhez. Az ehhez szükséges csekket küldjék meg.” (1978. október 10.)

A rám 14 hónapos büntetést kiszabó első bírósági ítélet után társaságban voltunk, ittunk, hülyéskedtünk, és ott született a Szelíd megjegyzések; nagyobb részben nem is az én művem, úgy diktálta a társaság.

SZELÍD MEGJEGYZÉSEK

Ad vocem: Aki bíró házában keresi a becsületét, a pad alatt találja azt meg.

Az előttünk fekvő ítélet legfőbb jellemzője Kovács Alajos személyét illetően: az elfogultság, a tárgyilagosság hiánya. Ebből a bírói alapállásból jócskán származik ténybeli „tévedés”, vallomások helytelen interpretálása, jogász csúrés-csavarás és ellentmondás. Ezek kimutatása kíséreltetik meg az alábbiakban.

1. A Rajk-per annak idején így kezdődött: - Neve? - Rajk László. - És azelőtt hogy hívták? Vádltott: - Reich László. (Hadd érezze a hallgató, még mielőtt bármit tudna a bűncselekményről, hogy ez kurva svábról van szó, aki elhitette velünk, hogy magyar proletár.) Ezt a szerepet Kovács esetében a négy telek tölti be. (Egy telek: semmi, két telek: nicsak, nicsak, három telek: az anyádat, négy telek: felkötni a gazembert!) Az ítélet ugyan három telek tulajdonosának tünteti fel Kovácsot, de hozzáteszi, hogy a Velencei-tó melletti nyaralóját 1972-ben 210 000 forintért eladta, azt sugallva, hogy egyidőben négy telek tulajdonosa volt. Szép teljesítmény, ha figyelembe vesszük, hogy K.-nak egyidejűleg egynél több telke soha nem volt.

2. Tudott-e K. a visszaélésekről? Ez kulcskérdés. A bíró szerint igen, sőt! S hogy ezt valószínűsítse:

a) helytelenül interpretál vallomásokat...

b) meglehetősen önkényesen értelmezi K. szavait. Mondatainak konklúziójaként azt vonja le, hogy „lényegében beismerő vallomást tett...”

3. Milyen büntetés miatt ítélte el a bíróság K.-t? A „jelentős kárt okozó hűtlen kezelés” a bírói logika szerint azt jelenti, hogy K. jelentős kárt okozó visszaélésekről tudott. Az ítélet 66 esetet sorol fel az alkalmi munkabérekkel való visszaélés bizonyításánál. K. neve sem a munkát igazoló, sem az utalványozók között nem szerepel. A tanúk között egy sem volt, aki azt állította volna, hogy K.-tól pénzt fogadott el vagy neki pénzt adott. A 477 683 forint kárból 162 110 forintot mégis az ő számlájára írta.

4. Az összegek. Egyszer szerepel 427 467 Ft K. terhére, majd az, hogy 350 ezer forint kárért felel (50. old.), utóbb megint az előző összeg tűnik fel (77. lap).

5. Végül egy elrejtett akna, s egy lövés a bozótból. Az első: „Hogyan tovább?” - kérdezte a kedves Gergely Kovácstól, miután az állományon kívüli munkabér területén megszűnt a pénzszerzés lehetősége (NB. egy olyan intézkedés folytán, amely az ítélet szerint nem volt alkalmas arra, hogy a visszaéléseket ezen a területen megszüntesse.) A másik: előáll a becsületben megöszült munkás, akit itt Czimmer Antalnak hívnak, s azt mondja: milyen jó most, teljesítjük a tervet és pénzt kapunk, azelőtt sosem teljesítettük a tervet, s a pénzt ellopták. (Amikor ez a nyilvánvaló hazugság elhangzott a rendőrségen, Kovács nem volt ott, a bíró pedig átvette. - P. Á.) Ezt a demagógiát számokkal, tényekkel kell visszaverni, hogy kiderüljön, mennyire tendenciózus ez az idézet, s hogy az egész összeg mennyire szar a termelési volumenhez, a tervhez, a kifizetett bérekhez képest. S hogy a tagok jövedelme egyáltalán hogyan is alakult még mielőtt az új, boldog korszak beköszöntött volna.

Az ítélet után a barátaim azt mondták: „Ne hülyéskedj, ez így nem megy tovább!” Addig én nem vettem elég komolyan a dolgokat, csak rendes úton védekeztünk az ügyvéddel. Az ítélet után kértem Szabót, a TOT elnökét - no, nem arra, hogy segítsen megváltoztatni az ítéletet, hanem -, hogy adjon véleményt a TOT-beli működésemről, és kértem a tanácstól a minősítésem, és ezeket benyújtottam a fellebbezéshez. Hülyeség volt, hogy az ügyészi vádra semmiféle mellékletet nem adtam be. Az ítélet a mentőköörülményeket egyszerűen figyelmen kívül hagyta, és a hangneme is olyan volt, hogy nem nagyon bíztam abban, hogy igazságot kapok. Ekkor kezdtem el komolyan védekezni, olyan értelemben, hogy minősítést kértem a legkülönbözőbb helyekről, ahol dolgoztam; úgy látszik, ezeknek csak papír kell.

Lehet, hogy furcsának tűnik, hogy a Legfelsőbb Bíróság épp húszezer forintba büntetett, 1200 forinttal kevesebbe, mint amennyit napi száz forintos taksával előzetes letartóztatásban töltöttem. De azután, hogy nyolc-tíz évet ígértek, az ember örült annak, hogy vétségre alakították át a minősítést. Megállapította a Legfelsőbb Bíróság ítélete, hogy a vádakból ez sem igaz, az sem igaz, de azért az ellenőrzést, „bizonyos mértékig” elhanyagoltam... Milyen jogi kategória az, hogy „bizonyos mértékig”?

Részletek a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága Bf. III. 1250/1977/17. számú ítéletéből:

„Kovács Alajos II. r. vádlott cselekményét a társadalmi vagyoni különösen nagy kárt okozó hanyag kezelés vétségének minősíti, s ezért a vádlottat 20 000 (húszezer) forint pénzbüntetésre ítéli: a pénzbüntetés meg nem fizetése esetén 100 (egyszáz) forintoként egy napi szabadságvesztésre kell átváltoztatni: a Legfelsőbb Bíróság azt az előzetes letartóztatással teljes egészében lerovottnak nyilvánítja: a vádlott születési idejére vonatkozó személyi adatot 1924. január 4-re helyesbíti. (2. o. 1. bek.)

Arra nézve, hogy a II. és III. r. vádlott tudott a visszaélésekről, egyetlen közvetlenül terhelő bizonyíték merült fel: Gergely János vádlott vallomása. (19. o. utolsó bek.) Arra a megállapításra, hogy a II. és III. r. vádlott nem tette meg azokat az intézkedéseket, amelyek alkalmasak voltak a bűnös tevékenység megakadályozására, az elsőfokú bíróság kizárólag helytelen ténybeli és jogi következtetések útján jutott. (20. o. 3. bek.)

Az elsősorban gazdasági tevékenység szervezésével lekött II. és III. r. vádlott gyanúját okkal oszlatta el a Pest megyei Tanács munkaügyi osztálya által 1971 júliusában a főálláson kívüli dolgozók foglalkoztatásának ellenőrzése céljából lefolytatott vizsgálat, amely a szóban forgó vonatkozásban gyanút keltő adatot nem produkált. (21. o. utolsó bek.)

...súlytalanok az első fokú ítéletben felhozott azon érvek, hogy a II. és III. r. vádlottak nem is akarták megakadályozni a visszaéléseket. Tévesen hivatkozott az első fokú bíróság arra, hogy Kovács Alajos lényegében beismerő vallomást tett a nyomozás során. Nem helytálló tehát a II. és III. r. vádlott említett cselekményeinek hűtlen kezelés büntettként való minősítése, mert a tárgyalás adatai szerint jelentős intézkedéseket tettek a visszaélések megakadályozására... A rendelkezésre álló adatok ugyanakkor megállapíthatóvá teszik azt, hogy az említett két vádlott fenti kötelezettségét bizonyos mértékig (kiemelés tőlem, P. Á.) elhanyagolta, és ezzel - gondatlanul - valóban részt vett a termelőszövetkezetet ért kár okozásában. (24. o. 4. bek.)

Kovács Alajos vádlott esetében az enyhébb minősítés lényegesen alacsonyabb büntetési keretet nyitott meg a büntetéskiszabás számára, és tárgytalanná tette a kárösszegezésére mint súlyosbító körülményre való hivatkozást. Tévesen tekintette az elsőfokú bíróság súlyosbító körülménynek a magas szakképzettséget. Különös tekintettel a terhére megállapított bűncselekmény gondatlan elkövetési módjára, szóba sem jöhet a 12. sz. irányelvben említett előfeltétel: a vádlott nem „használta fel” műveltségét, szakmai képzettségét bűncselekmény véghezvitelére. További igen nyomós enyhítő körülmény viszont az, hogy a vádlott a társadalom életébe kiváló társadalmi munkával, igen pozitív módon illeszkedett bele, személye társadalomra veszélyessége tehát minimális. (Kiemelés tőlem - P. Á.) Ezért a Legfelsőbb Bíróság Kovács Alajos vádlott büntetését, a Btk. 68. paragrafusa /2/ bekezdésének e) pontját alkalmazva, pénzfőbüntetésben szabta ki, s annak összegét az alanyi és tárgyi körülményekre (kiemelés tőlem - P. Á.), valamint a vádlott anyagi helyzetére figyelemmel a rendelkező rész szerint határozta meg.” (25-26. o.)

Ha felmentenek és kártérítési pert indítok, mennyi mundért érintett volna az? Kiket kellett volna megbolygatni? Nem hiszem, hogy egy rendőrőrnagy látványosan letartóztathat egy elnököt a saját szakállára, hogy pártvonalon nem konzultáltak erről senkivel. Összehoztak 400 ezer forint apró-cseprő dolgot jórészt vallomások, önvallomások - emlékezet! - alapján. De ha mind igaz, amit megállapítottak, arányban állt azzal a nagy cirkusszal, amivel csak mindössze ennyit tudtak összeizzadni? Volt például egy szerencsétlen kis vasutas, aki kapott havi 3-400 forintot azért, mert telefonon jelezte, hogy mikor érkezett meg a vagon, így nem ücsörögtek ott a rakodók. Rászóltak a bíróságon: „Magának ez kötelessége lett volna!” Ez csak egy apróság, és sok ilyen apró dolog volt. De ha mind gazember volt is, arányban volt azzal, amit ellenünk tettek? Nem is az anyagi kárra gondolok, hanem az erkölcsire. Ha csak gyerekeim 40-50, egyetemet végzett barátjában merült fel a kétely a rendszer hitelével, az igazságszolgáltatás tisztességével szemben, akkor is megérte? Elismerem a tévedés lehetőségét, de ebben az esetben nem tartom valószínűnek. A hozom is-nem is ítélet lezárta az ügyet. Tabula rasa. Kész.

Amikor 1976. júniusában kiengedtek, öt-hat heti szanatóriumi kezelés után elkezdtem csellengeni itt a téészen. Végül kitalálták, hogy amíg eldől a sorsom - megszületik az ítélet -,

legyek szaktanácsadó a vezetőség mellett. Ennek megfelelően ügyködtem is, de októberben a megbízott elnökként ténykedő elnökhelyettes - állítólag, mert megfenyegették - megszakította velem a kapcsolatot, nem állt többé szóba velem. Volt szobám, volt fizetésem, csak munkát nem kaptam.

Az egyesítés után, 1977. január elsejétől új elnöke lett a téesznek, s megkérdeztem tőle, mi lesz velem. Nem sokkal ezután kijött a megyei pártbizottság titkára, hogy válasszak téeszt. Ne vicceljenek! Hát hová menjek? Homályosan utaltak rá, hogy elnökhelyettes lehetek, ha megkedveően alakul a sorsom, talán még elnök is, csak menjek el. Mondtam, hogy itt szeretnék dolgozni, a saját szövetkezetünkben.

- Kellemetlen beosztottnak lenni ott, ahol húsz évig főnök volt - mondták.

- Miért? Lojális leszek az új vezetés iránt, amit rám bízna, el fogom látni!

- Nem, válasszon mást!

Csökönnyösen ragaszkodtam hozzá, hogy itt maradjak bármilyen beosztásban, a megyei titkár pedig még csökönnyösebben hajtogatta, hogy nem maradhatok:

- Nem lenne az egészséges dolog!

- Elhiszem, hogy ha bárkire ráparancsolnak, az befogad - mondtam -, hiszen ki mer a megyei pártbizottsággal ellenkezni? De ha itt nem maradhatok, akkor nem megyek más téeszbe senki nyakára.

És elmondtam megint egy Ferenc Jóska-viccet. Állást kerestek valakinek, de az az ikszedik hivatalban sem találta a helyét, és akkor a császár ráírta az aktára:

„Elhelyezendő egy olyan sóhivatalban, ahol nincsen só!” Nálunk is van egy pár ilyen intézmény, netán olyan, ahol még tenni is tudok valamit, és nem zavarom a pártbizottságot, a téeszt. Nem akartam messzire menni, még valamelyik környékbéli téeszbe sem, ahol a legjobb indulatú emberek is sandán néztek volna rám. Ha itt a téeszben meghúzódhattam volna, az csak, csak... Elmondva a sóhivatal anekdotámat, nagyon belejöttem: tudom nem kívánhatom, hogy amíg eljárás alatt állok, egyetemre vigyenek, pedig most jobban tudnék tanítani, mint ifjúkoromban. Tudtommal ezután az első titkár beszélt a miniszterrel, és három nap múlva felhívott K. Nagy Sándor, hogy a miniszter üzeni: „Jelentkezz K.-nál - egy mezőgazdasági nagyvállalat vezetőjénél, ő tudja, mit kell tenni.” Így kerültem ehhez a céghez, mondjuk azt, hogy a kertkultúrák fejlesztési szakértőjének. Nem ugrálhattam - egy „elítelt” hová mehet? Ahová a miniszter engedi. Ez épp márciusban volt, az első fokú ítélet kihirdetése tájékán, aztán háromnegyed év múlva, decemberben megszületett a Legfelsőbb Bíróság végzése.

Az egyesítő közgyűlésen ott voltam. A megyei tanács elnökhelyettesének és a járási pártbizottság első titkárának a felszólalása prejudikálás volt, nem tartották be az ártatlanság vélelmezését, ami pedig elemi dolog. Ez még az első ítélet előtt volt, de az elnökhelyettes még a vádiratot is túllicitálta. A téesz gazdálkodásáról olyan ostobaságokat mondott, hogy égnek állt a hajam. „Disznót kell tartani, nem virágot.” Zagyvaságokat. Egy-két tag szörmentén felszólalt, hogy no, no. Letorkollták őket. Álljak fel és mondjam el, hogy amit ezek az elvtársak mondanak, az ostobaság? Felvonult oda az első titkár kivételével az egész megyei vezetés. Képzelve el ezt a helyzetet: az ember még vád alatt áll, folyik a tárgyalás, ezek meg összezagyválnak mindent a bűnös vezetésről. Mit tegyek? Előre elkészítettem egy félig-meddig lojális mondókát, hogy lehetővé tegyem az áthidalást. Ezután persze hallgattam erről. De hagyjam ennyiben, vagy álljak fel, csináljak botrányt? Én akkor már nem féltem semmitől, nem volt félténivalóm, de mérlegeltem hogy beleviszek hatvan-nyolcvan-száz embert egy olyan háborúba, amit csak elveszíteni lehet, amint az a szavazásnál is egy-

értelműen kiderült... De jobb erről nem beszélni, mert nem tudom bizonyítani. Az viszont tény, hogy akkor - ott a közgyűlésen - adták a fizetést, hogy az emberek elmenjenek.

Az ellenkezés felelőtlenség lett volna elsősorban azokkal az emberekkel szemben, akik valamennyire kötődtek hozzám. Enélkül is kiutálták őket. Aki a legenyhébb megjegyzést tette, azt is kiutálták, vagy lefokozták, vagy már nincs is a térszben. A régi tagok közül csak egy öreg kertész van még itt a vezetőségben. A múltkor találkoztam vele a totózóban.

- Képzelve, alaphiányosak vagyunk, nem lesz pénz.

- Hogyan tudja?

- Vezetőségi tag vagyok.

- Akkor miért nem kérdezte meg, hogy mi történt?

De erről nem szívesen beszélek. Itt van viszont a párttagságom. Az egyesítés után egyszerűen nem kaptam bélyeget. Bementem a megyei pártbizottságra, hogy vagy zárjanak ki, vagy csináljanak valamit, de az, hogy én kijöttem a börtönből, utána megfizettették velem a tagdíjat még a benn töltött időre is, és azóta is fizetem, de se tagkönyvet nem adnak, se ki nem zárnak, ez nem megy. Erre kiállították az új tagkönyvet.

Amikor megvolt a Legfelsőbb Bírósági ítélet, akkor pártfegyelmit indítottak ellenem. Megjelentem a járási pártbizottságon a szent szinódus előtt, és elkezdtek mondani a szöveget az első fokú ítélet alapján. Végül megkérdezték a véleményemet.

- Először is, amit itt mondanak, az nem igaz. Nem olvasták el a Legfelsőbb Bíróság ítéletét, ahol le van írva, hogy ez sem igaz, az sem igaz, amaz sem igaz?

- De az erkölcsi és politikai felelősségét csak érzi annak, hogy ilyen dolgok történhettek a térszben?

- Nem. És kérdem, hogy ki azért a felelős, hogy ártatlanul hét hónapig ültem előzetes letartóztatásban? Ki a felelős az én erkölcsi, anyagi tönkretételemért? Ki az, aki bizonyítékok nélkül hozzájárult az én letartóztatásomhoz? Ne haragudjanak, ez az ügy olyan, mint a kabátlopás, nem én loptam, hanem az én kabátomat vitték el, engem tettek tönkre!

Csend. Az egyik titkár próbálta menteni a helyzetet. Kínos volt. Megmondtam: semmiféle pártfegyelemben ütköző cselekedetet nem csináltam. Mondják meg, mit követtem el! Folyt a nyűglődés vagy másfél órán keresztül. A vébé-tagok lehorgasztott fejjel ültek egész délután.

Kiküldtek, behívtak, végül közölték, hogy megrovásban részesítenek.

- Egyetért vele?

- Nem.

- És a vébé? Elvtársak, ki az, aki egyetért?

Lesütötte mind a szemét, de feltette a kezét.

Fellebbeztem a megyei pártbizottsághoz. Az első titkár - aki egyébként végig becsületesnek és jóindulatúnak mutatkozott irántam - kétszer is behívott, hogy vonjam vissza. Mondta, hogy ő tulajdonképp engem akar megmenteni. Fenygetett, majd jóságosan agitált, hogy értsem meg, nincs ennek értelme. Magyarán szólva, temessük el az egészet.

A második vagy harmadik kétórás beszélgetés végén azt ajánlotta:

- Jó, ne ismerjen el semmit, csak írja alá, hogy nem fellebbez!

Nyomban adott is egy tollat, mert nem volt tollam, és még nekem is ajándékozta. Reszkető kézzel írtam, amit mondott. Valami faramuci kifejezés volt benne, hogy technikai okok vagy valami ilyesmi miatt visszavonom a fellebbezést. Ezzel lezárult az ügy.

Mielőtt elmentem nyugdíjba, 1980 őszén, a pártvezetőség-választáson egy csoport vezetőségi tagnak javasolt. Rémülten felállt a pártbizottság titkára:

- Ha kényszerítenek rá, kimondom: Kovács elvtársnak élő fegyelmi van!

Csak hogy a szervezeti szabályzatban nincs olyan passzus, hogy akinek fegyelmi van, az nem választható. Jót röhögtem magamban, mert volt ott egypár Magyarországra házasodott orosz nő, és ők rémülten néztek rám: „Jeszusom, itt ilyen ember is van!” Nem kértem a fegyelmi törlését. Mit bánjak meg? Milyen címen kérjem? A vád ma is hamis! Az alapszervi titkárnak megjegyeztem - mert az egy rendes fickó volt -, hogy te, az alapszabály szerint ezt nektek már rég törölni kellett volna. Hogy most él ez a fegyelmi vagy nem él, suttyomban törölték vagy mit csináltak vele, nem tudom. (Valami önkritikus szellő elfújta ezt a párt-fegyelmit: amikor K. A. nyugdíjasként átjelentkezett a körzeti pártszervezetbe, egyszerűen nem találták a dokumentumait, így elkönyvelték, hogy nem volt fegyelmi. - P. Á.)

A nyugdíjazásom is furcsa dolog volt. A vállalatnál elkezdődtek az átszervezések és leépítések. A beruházási stopok miatt a közeli jövőben nem volt várható fejlesztés az én szakmámban. Nem küldött el senki, de láttam a vergődést, meg ott volt a sok fiatal, nem akartam elvenni előlük a helyet. Korábban akadt ugyan tévesz-elnök, aki hívott, menjek hozzá általános helyettesnek. De ugyanaz a megye! Meg kellett volna alázkodni, mert a párt - ahogy a katolikus egyház is - csak a bűnbánó bűnöst szereti. Nagy önkritika, fogadkozás - nem volt kedvem hozzá. Ha nem így alakul az élet, talán hatvanévesen sem mentem volna nyugdíjba. A kényszer végül rávitt. A minisztérium nem támogatta a tervemet.

Mindent megkaptam a cégnél - fizetés, prémium -, egy rossz szót nem szólt hozzám senki, csak hogy gyakorlatilag nem volt munkám, alig tudtam néhány kártételt megakadályozni. A legnagyobb hülyeségeket sem. Valamelyik megyei titkár vagy főhivatalnok határozott, és kész. Bábáskodnom kellett egypár olyan beruházásnál, amelyről tudtam, hogy ablakon kido-bott pénz az egész. Előfordult, hogy az államtitkár bianco aláírta, adjanak valakinek tízmillió forintot, s nekem kellett volna megindokolni. Ne hülyéskedjünk, ezt én nem tudom alátámasztani! Egy értelmetlen közös vállalkozást erőltetett a megyei pártbizottság első titkára, aki kártevésai után kitüntetéssel nyugdíjba ment, de az utódok most is szenvednek miatta. A megye összehozta a pár állami gazdaságot meg téveszt a vállalkozáshoz, de négyszemközt mindenki panaszkodott.

- Hát akkor miért csináljátok? - kérdeztem.

Mert féltek a megyei vezetéstől.

Biztattam őket, és írásba adtam, hogy nem javaslok a vállalkozást. Ezután hívtak a minisztériumba, hogy támasszam alá a tízmillió különtámogatás szükségességét. A megyei első titkár kierőszakolta a pénzt, az államtitkár aláírta, s én indokoljam. Mondtam, hogy nem, mire valamelyik osztályvezető megjegyezte:

- Azért nem csinálod, mert lusta vagy. Vedd tudomásul, hogy egy jó tisztviselőnek kötelessége indokolni, amit az államtitkára aláírt!

Dühbe gurultam: menjünk az államtitkárhoz, megmondom én neki is, hogy marhaságot íratnak vele alá. Megrettentek.

- Jó, köszönjük, hogy befáradtál, menj csak haza, majd mi elintézzük.

Ezekről az ügyekről nem lehet nemhogy vitatkozni, beszélni sem. Ugyanez történt egy több száz hektáros csonthéjas telepítésnél. Micsoda eszközpocsékolás! Láttam én Moldáviában akkora almáskertet, hogy órákig mentünk mellette. Ki szedi ezt le? Örültség! De a megyei első titkár rájuk dörrent. Mondtam az elnöknek:

- Te is tudod, hogy marhaság, ekkora területen legfeljebb szeszipari gyümölcsöt fogtok termelni.

Mindegy, nem mert ellentmondani. Nagy csapás lesz, ha ez a gyümölcsös termőre fordul. Az elnök abban bíz, hogy ő már nyugdíjban lesz.

Volt valahol egy picinyke hőforrás, és elfolyt a vize, ami szemet szűrt, s nyomban el is döntötték, hogy üvegházi kertészetet kell csinálni. Megnéztem:

- Kicsinek nagy, nagynak kicsi, a gatyátok rámegy!

- De a megyei pártbizottság már kimondta!

A mezőgazdasági osztályvezető tanítványom volt, tőle kérdeztem:

- Miért tartanak téged megyei főmezőgazdásznak, ha nem mondhatod el a véleményed?

- Nekem nem lehet.

És a többiek némán ültek ott körben. Pontokba szedtem, miért nem szabad ezzel foglalkozni, hogy száz év alatt sem térül meg. „Leírnád?” Lediktáltam. Ilyesmivel néha segítettem. Az egyik új cukorgyár gőzére is üvegházakat akartak telepíteni. Soha nem térült volna meg, különösen, hogy egy gramm felesleges energia sem maradt, de az ügy azért ment előre még egy darabig. A Nemzeti Bank több vezetőjének ugyancsak az a mániája, hogy csupán kifizetődő dolgokat szabad építeni. Bement egyikőjükhöz egy téesz-elnök pénzt kérni szarvasmarhatelepre. Kifaggatta az elnököt, hogyan, miért, és az illető kibökte:

- Nekem ezt kell csinálnom!

A bankos felbízta, hogy ne csinálja, ha nem éri meg, mire otthon pártfegyelmet indítottak ellene a párthatározat szabotálásáért. Erre szoktam én azt mondani, hogy egy mulató, lógós pártfunkcionárius sokkal jobb, mint egy hajtós, mert csak annyi kárt csinál, amennyit megesszik, megiszik. Tévedés ne essék, a szóbanforgó titkárok mind jót akarnak, becsületesek is, csak épp erőszakosak és a szocializmust, a pártot érzik veszélyben, ha nem ők határoznak meg mindent. Döntési jogot - ahogy a reform is kimondta - csak annak a kezébe szabad adni, aki érdekelt, informált, és ért is hozzá. Ha nincs érdekelt, nem megy semmi, ha hiányzik a szakértelem és a tájékozottság, ostobaság ostobaságot követ. Ezek a voluntarizmus kárai. Nem veszik tekintetbe, hogy például csak a települési viszonyokhoz alkalmazkodó ültetvény-telepítéseknek van értelme. Úttörőtáborra, KISZ-táborra, katonaságra nem lehet végenincs gyümölcsösöket „álmodni”. Szerencse, hogy most kevesebb a pénz, így kevesebb bajt tudnak csinálni.

Szakértősködésem nem járt fényes eredményekkel. Hívtak például egy állami gazdaságba a kompresszorok hőhasznosításának megvitatására. Hülyeség, beszéljünk inkább a nőkről! Vádoltak, hogy a saját cégem ellen dolgozom, mert az ilyen dolgokat elintéztem egy jegyzőkönyvezéssel. Ezt nem szabad. Fontoskodni kell, aztán megmondani, hogy háromszázezer forintért csinálunk egy tanulmánytervet. Előfordult, hogy ilyesmit kivettek a kezemből, és el is készült a „tanulmány”. Az igazgató vagy az elnök pedig boldogan fizetett két-háromszázezret: egy ilyen menlevélért ennyi pénzt is megadnak. Mert kiken szokták elverni a port, ha egy ilyen gyümölcsös vagy szarvasmarhatelep csődbe viszi a gazdaságot? Azokon, akik végrehajtották a parancsot. Kíváncsi lennék, hány téeszelnök bukott bele ilyen ügyekbe.

Visszatérve a nyugdíjazáshoz: nálam ez lehetséges megoldás volt, nem úgy, mint egy fiatalnál. Elmentem a TOT elnökéhez, és elmondtam, mi van. Nyomban felhívta a minisztert, hogy ne izéljenek már! Kész. Behívta a titkárát és lediktálta neki a javaslatot. Ez volt február huszonvalahányadikán, és április elején a kezemben volt, hogy jó munkámért elmehetek karkedvezményrel nyugdíjba. 1981. szeptember 1-től nyugdíjas téesz-elnök vagyok. Ez szerepel a papíron. Előbb börtön, aztán ugyanazért karkedvezmény. Röhej ez a hullámhegy, hullámvölgy, de így történt.

SAJTÓSZEMLE

ESTI HÍRLAP
1976. október 26.

„Elvirágzott” vállalkozás - Vesztegetés - Eladták a Gellérthegy követ is -

... A szövetkezet néhány alkalmazottja - például a főkönyvelőhelyettes és a munkaügyi osztályvezető - többször figyelmeztette az elnököt: ha így irányítja továbbra is a tsz-t a vádlottak padján végzi. Kovács Alajos elnök azonban ezt nem hitte el: „*A túlzott adminisztráció, a szigorú rend - mondta - gyengítene a szakmai vezetés hatékonyságát*”.

A Rozmaring Kertészeti és Mezőgazdasági Termelőszövetkezetben - most már nyilvánvaló - a vesztegetés volt a hatékonyság egyik legfontosabb eszköze: sokáig *virágzott a bűnszövetkezet üzleti vállalkozása*. A tsz vezetői, akik a vádirat szerint csaknem egymillió forint kárt okoztak a népgazdaságnak, most előzetes letartóztatásban várják ügyük tárgyalását.

A munkaügyi osztályvezetőnek igaza lett...

Hamis könyvelés

A kalandok sorozata hamisan könyvelt alkalmi munkabérek kifizetésével kezdődött, s a Gellérthegy egy részének eladásával zárult.

A Rozmaring sok alkalmi munkást foglalkoztatott. Az adatok szerint több mint félmillió forint munkabért számfejtettek nekik. Tartva azonban a munkaügyi osztályvezető és a főkönyvelőhelyettes folytonos „kellemetlenkedéseitől”, rendteremtő buzgalmától, amelynek következtében már a tagság is visszaélésekről suttozott, Kovács Alajos elnök és Dr. Berki Nádor főkönyvelő kénytelen volt bizonyos látszatrendelkezéseket bevezetni. Gergely János ágazatvezető aggodalmaskodott: mi lesz a bányarészleggel? Ha nem vesztegetik meg azokat, akiktől a nyereség függ, bezárhatják a kőbányát. Megnyugtatták. *Ezentúl kiküldetési díjként könyvelték el a csúszópénzt*. Az alkalmi munkákra és a kiküldetésre elszámolt 904 ezer forintból végül is 190 ezret fizettek ki - a vádirat szerint - üzleti partnereiknek. A többit megtartották.

Ajándék bojler

Hogy kiket vesztegettek meg? *Húszezer forinttal jutalmazták például a telekrendezést, a közművesítést intéző tanácsi főelőadót*, harmincezerrel a Bányászati Aknamélyítő Tröszt üzemvezetőjét, aki ezért a Rozmaringnak adta a gellérthegy víztároló építéskor kitermelt tízezer tonna követ. Ezer forintot kapott a malomköveket gyártó cég művezetője azért, hogy a tsz mindig kapjon ha szüksége van rá, ebből a különleges hiánycikkből. *Gázbojlert ajándékoztak* a szövetkezet bizonyos áruátvevő minőségi ellenőrnek - ne találjon hibákat. Nyolcezeröttszáz forinttal honorálták a MÁV egyik fuvarozásszervezőjének, s negyvenezerrel a Volán forgalmi vezetőjének fáradozásait.

A Gellérthegyből származó követ - amelyet a főváros utépítésre még felhasználhatott volna - saját kőbányájuk termékeként értékesítették. A bányarészleg nyereséges lett, olyannyira, hogy a dolgozók és a vezetők *tekintélyes összegű fizetésemelést és jutalékot kaptak*.

Elkobzás

A sokoldalú, rendkívül terjedelmes ügyben százhusz tanút hallgat meg a Fővárosi Bíróság. A huszonkét vádlottat a társadalmi tulajdon hűtlen kezeléséért és vesztegetésért - csúszópénzek adásáért, elfogadásáért - vonják felelősségre. Az ügyészség a jogtalanul szerzett összegek elkobzását is javasolja - biztosítékként a vádlottak vagyonát büntügyi zár alá helyezték.

(k. a.)

*Kelen Béla Elvtársnak
az Esti Hírlap főszerkesztőjének*

Kedves Főszerkesztő Elvtárs!

Az Esti Hírlap 1976. október 26-i számában a Rozmaring Tsz-ről és személyemről cikk jelent meg. Ezzel kapcsolatban a következő észrevételeimet szeretném közölni Önnel:

1. A cikk feltehetően a Fővárosi Ügyészség által kiadott vádirat felhasználásával - de annak megállapításait értelmileg és hangulatilag megváltoztató színezéssel - íródott. Sajnálatos, hogy a cikk írója nem tájékozódott előzetesen szélesebb körben az illetékes párt- és állami szerveknél, a tsz-nél, és - ha szabad megjegyeznem - nálam is.

2. A termelőszövetkezetet felügyelő és irányító párt- és állami szervek a bírósági ügy lezárása után fognak rólam állást foglalni. Elnöki megbízatásom alól fel nem mentettek. Magam kértem a Rozmaring Tsz vezetőségét, hogy mentesítsen az elnöki teendők ellátásától a bírósági eljárás befejezéséig, hogy addig a tsz-ben szaktanácsadóként dolgozhassam. A Pest megyei párt- és állami szervek egyetértésével a vezetőség e kérésemhez hozzájárult...

3. A termelőszövetkezetünk igen széles körű kereskedelmi- és szakmai kapcsolatban áll hazai és külföldi (KGST-országok és nyugati) dísznövénytermesztőkkel, akik szükségleteiket a Rozmaring Tsz-től vásárolják. Az újságcikk tartalma, hangja, címe a tsz-nek komoly kárt okozott. Azt hiszem, nem lehet az Esti Hírlap célja sem, hogy a szocialista közösség hitelét rontsa néhány magáról megfélemezett törvénysértő személy miatt.

A tsz-ben 1300 személy dolgozik. Az éves árbevételi terv meghaladja a 250 millió forintot, tisztességes és becsületes szövetkezeti tagok és vezetők munkája alapján.

Mindezeket a Főszerkesztő Elvtárs tájékoztatására írtam meg abban a reményben, hogy várhatom megnyugtató intézkedését.

Budapest, 1976. november 1.

Kovács Alajos

A szerkesztőség a levelet válasz nélkül hagyta.

Nem létező munkavállalóknak utalták a pénzt a budapesti Rozmaringban
A tsz-nek okozott kár: több százezer forint

A Gergely János és társai ellen hűtlen kezelés és más bűncselekmények miatt indított bűnügyben, amelynek vádiratát most nyújtotta be az ügyészség a Fővárosi Bírósághoz, hozzá kell szokni, hogy néhány közkeletű kifejezést nem az eredeti értelmében használnak a vádlottak. Amikor azt mondják: munkaerőhiány, ez úgy értendő, hogy alkalmi munkavállalókkal mégiscsak el tudtak végeztetni minden feladatot: amikor ellenben e munkavállalóknak juttatott összegekre hivatkoznak, már *ismét kevés az ember, legalábbis a „kifizetett” bérhez viszonyítva*. Amikor a termelőszövetkezeti bánya nyeresége érdekében elkövetett szabálytalanságokról esik szó, a szabálytalanság kifejezés vesztegetést, hűtlen kezelést, csalást, és más bűncselekményeket takar: a bánya nyereségét pedig saját nyereségvágyukkal célszerű behelyettesíteni.

Félmillió - semmiért

... Gergely János bánya-ágazatvezetőt, majd tsz-elnökhelyettest, Békefi Ferenc műszaki ügyintézőt, majd műszaki-gazdasági tanácsadót és Grion Attila műszaki ügyintézőt, majd bányaágazatvezető helyettest, a vádirat szerint eleinte valóban a tervteljesítés nyugtalanította, ezért foglalkoztattak sok alkalmi munkavállalót. A részükre „rövid úton” - pénzügyi és bizonylati fegyelmet félretolva - fizetett bér adta aztán az ötletet, hogy a tsz-szel kapcsolatban lévő vállalatok egyes korrump ügyintézőinek „csúszópénze” is előteremthető.

Aztán - szövetkezve id. Neumayer Gyula bányarészleg-vezetővel, Klinecz Lajos műszaki vezetővel, Szakács László üzemegységvezetővel, Karcsics László ágazati főmérnökkel, Sávoly Béláné adminisztrátorral, majd ifj. Neumayer Gyula kereskedelmi ügyintézővel is - éveken át rendszeresen hamisítottak munkabérbizonylatokat, s több mint félmillió forint munkabért vettek fel jogtalanul.

Kezdetben a tsz-nek valóban munkát végző emberek nevére számoltak el - azok tudta nélkül - a ténylegesnél nagyobb teljesítményt: később már olyan ismerőseiket is munkavállalóknak tüntették fel, akik nem is látták a tsz-t, még kevésbé a „számukra folyósított” bért...

Az állítólagos munkavállalók

A Rozmaring becsületes, vezető beosztású, törvénytisztelő dolgozói dolgát megnehezítette Kovács Alajos tsz-elnök és dr. Berki Nándor főkönyvelő (1974. nyarától részlegvezető) magatartása, akik a vádirat szerint nemcsak tudtak a munkabérekkel kapcsolatos visszaélésekről és vesztegetésekről, hanem a cselekményeket az intézkedés elmulasztásával segítették is. Nagy Károly munkaügyi osztályvezetőnek például már évekkel ezelőtt feltűnt, hogy a másod- és mellékfoglalkozású alkalmazottaknak, valamint az alkalmi munkásoknak kifizetett bérek összege kirívóan magas. Kisteleki Antal főkönyvelő-helyettestel közösen készített feljegyzésükben továbbították is e véleményüket a tsz elnökének. Kovács Alajos azonban - aki ha rendet tartani nem is, de érvelni kiválóan tudott - azzal hárította el az intézkedést, hogy „a túlzott adminisztráció gyengítené a vezetés hatékonyságát.”

Bűncselekmény - álcázva

Gergely János egy ízben amiatt aggodalmaskodott, hogy a vesztegetésre szánt pénzüsszegek előteremtése mind nehezebb, anélkül pedig a bányaaágazat működése nem lesz nyereséges. Utólag sem vonható kétségbe ez a vélekedése, mert a vádiratból kitetszik, hogy jelentős fuvardíjakat kétszer számoltak el: nem a tsz bányájában és nem a tsz dolgozói által kitermelt követ tüntettek fel úgy, mintha azt ők bányászták volna: tehették, mert néhány korrupt ügyintézőt megvesztegettek. A vádlottak azonban szívesebben hivatkoznak olyan esetekre, amikor az időlegesen hiánycikknek számító malomkövek, vagy épp robbanóanyagok beszerzése érdekében „kényszerültek” vesztegetni.

Az említett és nem említett tételeket összeadva: a vádlottak - a vizsgálat megállapításai szerint - alaposan gyanúsíthatók, hogy 900 ezer forint kárt okoztak a Rozmaring Termelőszövetkezetnek. A külső ügyintézők azonban, akik állítólag a bűncselekmény fő és elsődleges haszonélvezői voltak, e hatalmas összeg negyed részét sem kapták. A többi - utólag pontosan már meg nem határozható arányban - azok osztották fel egymás között, és fordították saját céljaikra, akik a munkabér- és kiküldetési papírokkal manipuláltak.

Egymást is becsapták

Jellemző módon jutott pénzhez - cimboráit is becsapva - dr. Berki főkönyvelő. A tsz dolgozói OTP-hitelre igényelhettek gépkocsit. Berki azonban híresztelni kezdte, hogy csak az számíthat autóra, aki az illetékes minisztériumi ügyintézőt megvesztegeti. Vállalkozott is arra, hogy ő majd továbbítja a pénzt. Maga Gergely János elnökhelyettes is az első között adott Berkinak 4000 forintot erre a célra. Még hatan áldoztak a hiszekenység oltárán, közülük ketten a fentebb részletezett bűncselekmények elkövetői. Berki meg sem kísérelte az ügyintézőnek átadni a pénzt, hiszen valójában ő találta ki ezt a vesztegetési lehetőséget. Helyette zsebre vágta a könnyen jött 29 ezer forintot.

Gergely János, dr. Berki Nándor és Grion Attila előzetes letartóztatásban várják a tárgyalást, a többiek szabadlábon védekeznek.

Kéri Tamás

*Népszabadság Szerkesztőségének
Budapest*

Tisztelt Főszerkesztő Elvtárs!

A Népszabadság 1976. november 3-i számában cikk jelent meg a Rozmaring Tsz-ről, amelyben rólam is írnak.

A cikk velem kapcsolatos állításai, nevezetesen, hogy megnehezítettem volna a szövetkezetben az ellenőrzést és egyben tudomásom volt a megvesztegetésekről, nem felelnek meg a valóságnak... Ügyemben - a Rozmaring Tsz ügyében sem - bíróság még nem foglalt állást.

Ismételten kijelentem, hogy én törvénytelenység tudatos részese nem voltam, bízgatásomra, vagy tudtommal más sem.

Bízom a szocialista törvényességben, mely hitem szerint tisztázza majd szerepemet az ügyben és igazságot szolgáltat eddigi meghurcoltatásomért is.

Függetlenül az ártatlanság vélelmezésének alapvető elvétől, azt hiszem, nem lehet az Önök célja sem, hogy egy szocialista közösség hitelét rontsa néhány, esetleg magáról valóban megfélemezett, törvénysértő, korrupt személy miatt.

Ezért is kérem, hogy szíveskedjen a Népszabadságban az igazságnak, a tényeknek megfelelő helyreigazítást közölni.

Budapest, 1976. november 9.

*Elvtársi üdvözlettel
Kovács Alajos*

Részlet a válaszeleéből:

... A rendelkezésre álló adatok alapján megállapítottam, hogy a cikk Ön által kifogásolt megállapításai a vádiratban foglaltaknak megfelelnek, ezért helyreigazítási kérelmét nem teljesítjük.

Budapest, 1976. november 15.

*Szamosi Károly
a szerkesztő bizottság h. vezetője*

LÚDAS MATYI
1976. november 18.

***Lelelváltás kibúvók kereséséről
Kedves Szerkesztő Úr!***

A Népszabadságban olvastam, hogy az ügyészség vádat emelt a Rozmaring téesz 14, jórészt vezető beosztású tagja és alkalmazottja, valamint 8 más személy ellen. A vádlottakat hűtlen kezelésért, csalásért, vesztegetésért és más efféle bűncselekményért állítják a bíróság elé. Eleinte ismerőseik, majd később nem létező emberek nevére utaltak ki és vettek fel nagy összegű munkabéereket. Gondosan megszervezték, hogy közülük ki igazolja a fiktív munka elvégzését, ki utalványozza érte a bért, és ki írja alá, hogy a bért fel is vették. Hamis úti-számlákkal is százezereket számoltak el. Összesen 900 ezer forint kárt okoztak a Rozmaringnak a maguk javára. Nem gondolja ön, hogy ezek után megkezdődik a jogi védelem csűrészavarása és a kibúvók keresése?

Kedves Olvasónk!

Minden vádlottnak joga van a törvényes jogi védelemre. Ha történetesen engem bízának meg vele, körülbelül az alábbiakat adnám elő:

Tisztelt Bíróság!

Mint a vádiratból is kitűnik, a szélhámosságok sorozatát a téesz kavicsbányájának a nyeresége érdekében kezdeményezték. Amikor a vádlottak látták, hogy a kavicsbánya hozamát semmi-keppen nem tudják növelni, csupán csak akkor, nagy lelki vívódások közepette utalták ki a fiktív munkabéereket, a saját javukra. Ez emberileg érthető, mert ha rossz volt is a kavics-termés, legalább ők jussanak nemes szándékú törekvésük ellenértékekeppen néhány százezer forinthez. A cikkből kiderül, hogy a vádlottak „kényszerültek” vesztegetni az időnként hiány-

cikknek számító malomkövek beszerzése érdekében. Meggyőződésem, hogy ezt a Tisztelt Bíróság enyhítő körülménynek tekinti: a vádlottakról el lehet mondani, hogy sok mindent loptak, de annyi bizonyos, hogy malomkővet nem. Azt beszerezték.

Enyhítő körülményként kérem mérlegelni, hogy noha a 900 ezer forint nagyon sok pénz, az tulajdonképpen nem is annyi, mint amennyi. A kárösszeg ugyanis a 14 tsz tag és a velük kapcsolatba került további 8 vádlott között oszlik meg. Összesen 22 részre. Egy-egy vádlottra tehát átlagban (bár másképpen osztottak!), alig valamivel több jut 40-40 ezer forintnál, ami jóval kevesebb a 900 ezernél.

Remélem, méltányolni fogja a Tisztelt Bíróság a vádlottak demokratizmusát: senkit sem közösítettek ki maguk közül, aki a kavicsbánya fellendítésében részt akart vállalni. A vádirat szerint benne volt az eredetileg „jó szándékú” akcióban a tsz elnöke, a bányarészleg vezetője, üzemegységvezető, ágazati főmérnök, adminisztrátor, kereskedelmi ügyintéző, főkönyvelő és mások. Ennek a kis kollektívának a szoros összefogását éppen úgy érdemként kell elismerni, miként azt is, hogy éveken keresztül kísérleteztek, amíg meglették az ügyvitel egyszerűsítésének a módját, és hangyaszorgalommal kiépítették szervezetüket. Később fiktív bérkiutalás helyett fiktív utazási költségekkel manipuláltak. A bürokrácia teljes megszüntetésének dicséretes példáját szolgáltatták.

Mindezen felül, Tisztelt Bíróság, nyomatékos mentőkörülményként előadom, hogy a Rozmaring Kertészeti és Mezőgazdasági Termelőszövetkezet a sok zöldség és gyümölcs termelésén felül nagy tömegben küld a világpiacra (és persze belföldre is!) egészen kivételes minőségű szegfűket, csodálatos fajtájú rózsákat, nemes orchideákat, fantasztikus hosszúságú kardvirágokat és más mindenféle szédítő és bódító illatú virágokat. Lehet, hogy a szépségnek és az illatoknak kábító hatására a vádlottak megszédültek, és önkívületi állapotban követték el tetteiket.

Éppen ezért csak annyi büntetés kirovását kérem, amennyit megérdemelnek. De azért az ítélet legyen elrettentő hatású, hogy azok is tanuljanak belőle, akiket még csak ezután fognak leleplezni.

Mert van még belőlük elég.

Földes György

*Lúdas Matyi Főszerkesztőjének
Budapest*

Tisztelt Főszerkesztő Elvtárs!

Lapjuk november 18-i számában cikk jelent meg a Rozmaring Termelőszövetkezettel és személyemmel kapcsolatban. A cikk a Népszabadságra hivatkozik, a Népszabadság cikkírója pedig a vádiratra.

Állampolgári jogaink közé tartozik a bizonyítás befejezéséig az ártatlanság vélelmezése. Mindezen felül Földes György messze túlmegy a vádiratban foglaltakon, amikor azzal gyanúsít, hogy osztottam a vádiratban szereplő törvénytelen eredetű pénzből.

Nem gondolja Ön, hogy ez nem egyeztethető össze az újságírói etikával?

Én elnökségem alatt semmiféle visszaélést, törvényteleniséget nem követtem el, tudtommal és beleegyezésemmel más sem. Bízom a szocialista törvényességben, a bíróságban, mely hitem szerint tisztázza majd szerepemet és igazságot szolgáltat nekem. Ehhez nincs szükségem semmiféle jogi csűrés-csavarásra.

Főszerkesztő Elvtárs! Az Önök műfaja a vicc: az engem nagy nyilvánosság előtt ért rágalmak számomra véresen komolyak.

Nem áll rendelkezésemre sajtóorgánom, így csak annyit tehetek, hogy ezzel a levéllel is tiltakozom!

Budapest, 1976. november 22.

*Kovács Alajos
a Rozmaring Tsz elnöke*

A szerkesztőség nem válaszolt a levélre.

NÉPSZABADSÁG

1977. március 16.

Ítélet a budapesti Rozmaring Tsz csalói ügyében

(Tudósítónktól.)

A Fővárosi Bíróság Cserey (sic) Emil tanácsa a múlt év november 23-tól kezdve több alkalommal tárgyalta első fokon a Gergely János és társai ellen hűtlen kezelés és egyéb bűncselekmények miatt indított bűnügyet. Annak idején a vádirat alapján ismertettük a vád tárgyává tett cselekményeket.

... Így összesen mintegy 132 ezer forinttal károsították meg a tsz-t. Ennek a pénznek egy részét Gergely János és a bányászati ágazat más vezetői vesztegetésekre, más részét pedig saját céljaikra fordították. Kovács Alajos a szövetkezet volt elnöke a bűnszövetségben nem vett részt, és ezekből neki anyagi előnye nem származott. A bíróság azonban hűtlen kezelés miatt az ő bűnösségét is megállapította.

A március 15-én kihirdetett ítélet Gergely Jánost egy rendbeli, bűnszövetségben elkövetett, különösen nagy kárt okozó csalás büntetében, egy rendbeli, folytatólagosan elkövetett hűtlen kezelés büntetében, és egy rendbeli, kötelességszegésre irányuló folytatólagosan elkövetett vesztegetés vétségében mondta ki bűnösnek, és 5 évi szigorított börtönre, 70 ezer forint értékű vagyonelkobzásra ítélte, és öt évre eltiltotta a közügyektől.

Dr. Berki Nándor volt főkönyvelőt is több bűncselekményben találta a bíróság bűnösnek. Az általa elkövetett hűtlen kezelés, csalás, hivatalos befolyással való üzérkedés, hivatali vesztegetés együttes büntetése 3 év 6 hónap szigorított börtön, tízezer forint értékű vagyonelkobzás, 32 ezer forint jogtalan előny megfizetése és eltiltás a közügyektől 4 évre. Grion Attila, a bányaágazat műszaki ügyintézője bűnösnek bizonyult a bűnszövetségben elkövetett csalás büntetében és a devizagazdálkodás érdekeit sértő büntetében, és ezért öt 2 évi börtönbüntetésre és 20 ezer forint vagyonbüntetésre ítélték; a közügyektől két évre eltiltották.

Id. Neumayer Gyula bányarészleg-vezető büntetése 1 év és hathónapi börtön, melyet idős korára és betegségére való tekintettel a bíróság 4 évi próbaidőre felfüggesztett. Stanek József üzemegységvezető csalásért, okirathamisításért 1 év 3 hónapi börtönbüntetést kapott. Kovács Alajos volt tsz-elnököt a bíróság jelentős kár okozó hűtlen kezelés miatt marasztalta el, és egy év 2 hónap börtönre, valamint ötezer forint pénzbüntetésre ítélte.

Az említetteken kívül még több vádlott kapott kisebb szabadságvesztést, illetve pénzbüntetést. Az ítéletek nem jogerősek. Több ítéletet az ügyész és a védők megfellebbeztek.

NÉPSZAVA
1977. március 17.

120 tanút hallgattak ki

Elítélték a Rozmaring Tsz vezetőit

Az utóbbi hónapokban országos „hírnévre” tett szert a főváros közelében működő Rozmaring Kertészeti és Mezőgazdasági Termelőszövetkezet. Kovács Alajos elnök és bűntársai semmibe vették a legalapvetőbb pénzügyi fegyelmet, a tisztességes gazdálkodás normáit és céljaik eléréséért nem riadtak vissza a vesztegetésektől és hasonló bűncselekmények elkövetésétől sem. A szövetkezet bűnös vezetői megközelítőleg egymillió forint kárt okoztak a népgazdaságnak.

A hosszú bűnlajstromuk hamisan könyvelt, alkalmi munkabérek kifizetésével kezdődött, és a kalandok során eljutottak egészen odáig, hogy áruba bocsátották a Gellérthegy egy részét is. Különböző manipuláció útján sok pénzt költöttek vesztegetésre.

A Fővárosi Bíróság dr. Cserei Emil büntetőtanácsa több hónapon át tárgyalta Kovács Alajos és huszonegy társa bűnügyét. Közben 120 tanút is meghallgattak, akik az egyéb bizonyítékok mellett is igazolták a Rozmaring vezetőinek bűnös cselekedeteit. Bűnszövetségben elkövetett, különösen nagy kárt okozó csalás, hűtlen kezelés és más bűncselekmények miatt Gergely Jánost 5 évi szigorított börtönre, Kovács Alajost egy év és kéthónapi, dr. Berki Nándort három év és hathónapi, Grion Attilát pedig kétévi, börtönben letöltendő szabadságvesztésre ítélte. A többi vádlottat részben felfüggesztett szabadságvesztésre, valamint pénzbüntetésre ítélte a bíróság.

Az ítélet fellebbezés folytán nem jogerős.

Schmidt Attila

*Dr. Siklós János elvtársnak
a Népszava főszerkesztőjének
Budapest*

A Népszava 1977. március 17-i számában cikk jelent meg Schmidt Attila aláírással „Elítélték a Rozmaring Tsz vezetőit” címmel. A megjelent tudósítás sem a valóságnak, sem a bírói ítéletnek nem felel meg. Ha a tudósító jelen volt a tárgyaláson, akkor tudatosan rosszhiszeműen ferdített, ha nem volt jelen, és másoktól szerzett értesülést, akkor kellő körületekintés nélkül írta meg cikkét. Véleményem szerint Schmidt Attila ezzel az írásával - hogy az ő szavaival éljek - „semmibe vette a tisztességes” újságírás „normáit”.

Csatolom a Népszabadság 1977. március 16-i számában megjelent tudósítást, melynek valódiságát az eljáró Cserei bírósági tanácselnök úron keresztül ellenőrizni lehet.

Számomra nem közömbös, hogy milyen beállítással közlik szerepemet az ügyben, annál is inkább, mert 1944 óta részt veszek a társadalmi haladásért folytatott harcokban, több mint 20 éve a szövetkezeti mozgalomban: 1948 óta párttag vagyok, és jelenleg is vezető beosztásban dolgozom.

Tiltakozom a cikk ferdítései ellen, akár pusztán szenzációhajhászásból, akár személyem elleni rosszindulatból születtek.

Budapest, 1977. március 21.

Kovács Alajos

A szerkesztőség nem válaszolt a levélre.

NÉPSZABADSÁG
1977. december 22.

Jogerős ítélet a budapesti Rozmaring Tsz csalói ügyében

(Tudósítónktól.)

A Legfelsőbb Bíróság dr. Kuhnyár László tanácsa ítéletet hirdetett a Rozmaring Termelőszövetkezet csalói ügyében. Lapunk a vádirat, majd márciusban a Fővárosi Bíróság ítélete alapján már ismertette a vád tárgyává tett cselekményeket, majd az első fokú ítéleteket.

Gergely János, aki a tsz bányászati ágazatának vezetője volt, közvetlen munkatársaival együtt az évek során bünszövetségben többféle bűncselekményt követett el. Egyebek között hamis aláírásokkal munkabért vettek fel mások vagy nem létező személyek nevére, majd hamis útirendelvényekkel meg nem tett személygépkocsi-utakat számoltak el. Ilyen módon több mint 700 ezer forinttal károsították meg a termelőszövetkezetet. Ennek a pénznek egy részét Gergely János és a bányászati ágazat más vezetői vesztegetésre, más részét pedig saját céljaikra fordították.

A huszonkét vádlott közül fellebbezés folytán tizenkettőnek az ügye került a Legfelsőbb Bíróság elé. A szerdán hozott ítélet az első fokú ítéletet részben jóváhagyta, részben megváltoztatta...

Kovács Alajos volt tsz-elnök cselekményének minősítését a Legfelsőbb Bíróság megváltoztatta, és büntetését enyhítette. A volt tsz-elnök a bünszövetségben elkövetett bűncselekményekben nem vett részt, anyagi előnye ebből nem származott. Nem követte el a hűtlen kezelés büntetését sem, hiszen a főkönyvelővel együtt - amikor hallottak bizonyos visszaélésekről - megszigorították az ellenőrzést, igyekeztek megakadályozni a csalásokat. Viszont a volt elnök sem lépett fel kellő határozottsággal és eredménnyel a bizonylati rend megtartása érdekében. A Legfelsőbb Bíróság Kovács Alajos cselekményét különösen nagy kárt okozó hanyag kezelés vétségének minősítette, és ezért 20 ezer forint pénzbüntetésre ítélte. A bíróság ezt az összeget az előzetes letartóztatással teljes egészében lerótnak tekinti.

KOSSUTH RÁDIÓ
1980. január 5., 14 óra

Elégtelen elégtétel

(Tóth Benedek jegyzete)

Hétfő reggel volt. Országos kertészeti bemutatóra gyülekeztek a tsz-ben a meghívott vendégek. A szokásos üdvözlő beszédet az előzetes program szerint - illő módon - a szövetkezet ismert, tekintélyes elnöke mondotta volna el. Erre azonban nem került sor, negyedórával a bemutató kezdete előtt a rendőrség őrizetbe vette. Nagyobb feltűnést nem is kelthettek volna. Másnap már sok-sok tsz-ben, más munkahelyeken, szerkesztőségekben, minisztériumokban, találgathatták, hogy vajon mi történt az országos hírű, erős, jól gazdálkodó kertészeti tsz elnökével. Hiszen őt sokan ismerték és sokan tisztelték, becsülték. Akadtak, akik el sem hitték a letartóztatás hírét, vagy valamiféle félreértésre gyanakodtak. Bevallom őszintén, én is az utóbbiak közé tartoztam. Gondoltam, tisztázódik az ügy, és egy-két napon belül szabadon engedik az elnököt. Aztán eltelt egy hét, egy hónap, és semmi se történt. Hiába próbáltam valami biztosat megtudni az ügyről, nem sikerült. Minden összekuszálódott az elnök körül. Kezdték mondogatni az ismerőseim is: „Egy hónapig senkit sem tartanak benn ok nélkül.”

... Egymás után hallgatták ki a tanúkat és az újabb vádlottakat. A kihallgatási jegyzőkönyvek oldalszáma már a háromezer fölé került. Közben teltek a hónapok. Végül a védőügyvéd sorozatos próbálkozása sikerrel járt; hét hónapi fogvatartás után szabadon engedték az elnököt.

... A vádirat alapján több újság írt a bűncselekményről, és a nyomozás megállapításaira hivatkozva azt bizonyították, hogy az elnök is tagja volt a bűnszervezetnek: csalt, lopott, és sikkasztott. Az ügy tehát még ismertebbé vált, nagy viharokat kavart, és az elnököt egyre többen erkölcsi halottnak tekintették. Nagy kárt szenvedett a szervezeti mozgalom is, hiszen folyhatott a hangulatkeltés a tsz-ekben kialakult vezetői lazaságok miatt.

A vádiratban szereplő visszaélések súlyosságára tekintettel már első fokon is másodfokú bíróság tárgyalta az ügyet. Megszakításokkal több, mint két hónapig tartott a vádlottak és tanúk kihallgatása. Néhány hozzátartozón kívül én voltam a legszorgalmasabb látogatója a bírósági teremnek. 22 tárgyalási napot hallgattam végig. Már ez a bíróság is megállapította ítéletében, hogy a tsz elnöke nem vett részt a bűnszervezetben, és a kezéhez semmiféle közpénz nem tapad. Elmarasztalta viszont a kötelező ellenőrzés elmulasztásában, és másfél évi börtönre ítélte...

Néhány hónappal később a Legfelsőbb Bíróság foglalkozott a fellebbezésekkel, és az előző ítéletet megváltoztatva a tsz-elnök terhére semmiféle bűncselekményt nem állapított meg, és eltörölte a korábban kiszabott börtönbüntetést. Több mint egyéves huzavona, letartóztatás, kihallgatás, szembesítések, bírósági tárgyalások után kiderült az elnök, illetve - egészen pontosan - a volt tsz-elnök ártatlansága. Akkor ugyanis sajnos már nem volt elnök.

Hiszen közben a szervezet egyesült egy szomszédos gazdasággal, és a régi elnököt természetesen nem is jelölték. Az ugyanis, aki ellen büntető eljárás folyik, nem is jöhet számításba. Pedig ha az egyesítéssel vártak volna, a meghurcolt elnök továbbra is megmaradhatott volna tisztségében. Ennek az ellenkezője történt. Az egyesülés siettetésével kihúzták a talajt egy olyan szervezeti vezető lába alól, aki egész életét a szervezeti mozgalomnak szentelte, és akiről ugyan sok rosszat mondtak, de azt bizonyítani nem tudták. Kérdés, mi történt a Legfelsőbb Bíróság felmentő ítélete után? Velem együtt sokan azt várták volna, hogy a volt elnöknek felajánlják a korábbi tisztségét. Közgyűlést hívnak össze, örömmel bejelentik, hogy az elnök büntetlennek bizonyult, és javasolják újbóli megválasztását. Sajnos ez nem történt meg.

Várható lett volna az is, hogy azok az újságok, melyek a vádirat alapján és az első ítélet nyomán tévesen tájékoztatták olvasóikat az elnök visszaéléseiről, a bűncselekményben játszott szerepéről, sietve teljesítik kötelességüket és a Legfelsőbb Bíróság ítéletét megfelelő terjedelemben közlik. Egy kivételével nem tették ezt meg, nem igyekeztek elemi elégtételt szolgáltatni a meghurcolt embernek. Persze a kivételként említett lap se emlékeztette olvasóit, hogy egy évvel előbb milyen megalapozatlan állításoknak adott helyt. No de legalább tárgyilagosan beszámolt a Legfelsőbb Bíróság ítéletéről. Így aztán előbb-utóbb mindenki értesülhetett a volt tsz-elnök ártatlanságáról. Akik korábban is ismerték az elnököt, örültek annak, hogy kiderült az igazság. Ki ezt, ki azt gondolta azonban arról, hogy miért kellett ehhez oly sok idő, és mi szükség volt a hét hónapi fogvatartásra.

Olyan ügy ez, amilyen szerencsére már csak ritkán akad az országban. Ez igaz, de azt hiszem, mindenki egyetért azzal is, hogy az ilyen ügyből egy is sok. Nemcsak azért, mert aki a sérelmet elszenved, annak nem a számszerűség számít. Nemcsak azért, mert ilyen ügyekben igen nehéz teljes elégtételt szolgáltatni. Hiszen ki törölheti ki a volt elnök emlékezetéből a csalódottság, a meghasonlás keserű napjait? Ki adhatja vissza az elvesztett heteket, hónapokat, ki enyhítheti egy tartalmas, igaz, teljes élet derékba törését?...

... Igen: az elégtételadás egyben mindig valakinek a felülbírálata, a kritikája is. A hiba helyrehozása, a tévedés gyors kijavítása azonban tapasztalataim szerint nem árt a hivatali tekintélynek és semmiféle tekintélynek. Sőt csak ez a magatartás óvhatja azt meg, illetve állíthatja azt vissza igazán...

Meghúzó magam

- Ez az egyik legjobb szamizdat (tiltott írásmű), amit olvastam, csak baloldalinak jobboldali, jobboldalinak baloldali - mondta a harmadik főszerkesztő a *Vasalt ruha mángorolva* című írásomról.

Bíztam azért benne, hogy nem csupán a szűk ismerősi kör fogja dolgozatomat olvasni. Bíztam, mert Gondos Ernő, a *Magyarország felfedezése* sorozat szerkesztő bizottságának titkára - belekóstolva a tévesz-elnökökről írt könyvem kéziratába - azt a nekem még nem mondott megjegyzést tette, hogy ne cenzúrázzam magam, hagyjam azt rájuk. Remélhettem hát, hogy legalább majd a könyvben hírt adhatok a törvénytelenység eme históriájáról. Azért csak hírt, mert az öt ívnyi interjú megbontotta volna a kötet egyensúlyát, így oda csak a történet negyedére rövidített vázát illeszthettem be. Persze ez is több a semminél, amivel Makk Károlyt kifizették, amikor a tüzes történetből azon melegében filmet szeretett volna forgatni.

Börtönrel mángoroltan maga Kovács Alajos is tudomásul vette, hogy sorsa nem szalonképes. Gyöngéd erőszakkal végül is szóra bírtam, és az *Elnök harmadába* - először még ez volt a cím - második díjat nyert a Forrás 1983-as pályázatán. De más a versengés és más az élet. A folyóirat szerkesztő bizottsága a már kiszedett legártatlanabb részlet közlését sem vállalta. Rám fizettek: volt egy díjazott írás(unk), közölni mert kézirat meg sehol.

A harmadolt életű elnök története három éven át szerkesztőségéből szerkesztőségbe járt, amíg eljutott a Mozgó Világhoz. És láss csodát: ők nem adták vissza a gyanús kéziratot, hanem kerülgetni kezdtük, mint a honpolgár az új jégszekrényt, amit a saját kocsijával akar hazavinni. Befér? Nem fér? Némi horzsolás árán végül csak sikerült az írást begyömöszölni az általunk elképzelt tűréshatárok közé: a szöveg csak annyira szelídült, hogy a főszereplő meg a krónikás nem kényszerült hazugságra; lényeges dolgot nem hallgattunk el, véleményalkotásra meg úgyis képes minden ivarérett olvasó.

- Meghúzod magad vagy húzzam meg én? - kérdezte a rovatszerkesztő, amikor a kompromisszum megszületett, és még egy fájdalomcsillapító megjegyzésről sem feledkezett meg: - Egyszerre kilencven flekket nem tudunk közölni, azt meg te is tudod, hogy két részletben nem adhatjuk. - Ami csöndes utalás volt arra, hogy közben betilthatják a lapot vagy a folytatást. Kis híján az előbbi, de végül csak az utóbbi esett meg az Új Tükörrel 1987 februárjában, amikor Kun Ágnes egyesek szerint érdekes, mások szerint ízléstelen visszaemlékezését közölte a negyvenes évekről, a börtönből szabaduló Rákosi Mátyás férfiaszkodásáról. Akadt, aki arcátlannak ítélte a majdani pártfőtitkár gerjedelmét és kis híján betiltották a lapot, majd hosszas rábeszélés után megelégedtek a három folytatás kettővé herélésével. A Mozgó Világnál elébe mentünk az eseményeknek.

Szerkesztőim javaslatai alapján átírtam, és hideg fejjel rövidítettem a szöveget. Néha azért megsajdult a szívem: vajon ha én lennék az ő helyében, közölném-e a kihúzott passzusokat? Ekképp szembekerülve önmagammal, többnyire elbizonytalanodom. Adtam már ki a kezemből nem egy olyan írást, amit a másik énem nem mert volna változtatás nélkül közölni. A *Vasalt ruha...* esetében én is ragaszkodtam volna néhány mondat kihúzásához, ha valami átok folytán szerkesztőként és nem szerzőként jegyzem a monológgyá szelídített beszélgetést. Mentegetőzhetnék, hogy mindenkibe szorult valamennyi gyávaság, ám itt nem bátorságról vagy nyúlászívúségról van szó, hanem a korlátozott nyilvánossággal együtt járó tudathasadásról, Közép-Kelet-Európa közszereplőinek betegségéről. Félelmünk, hogy „legalább rosszabb ne legyen!”, erősebb a hogyan-lehetne-jobb vágyánál. Helybenjárásunk valahol itt kezdődik.

Amikor a Forrás szerkesztői felkértek, hogy gyakorló szociográfusként fűzzek kiegészítést a szociográfia jelenével és jövőjével foglalkozó munkaértekezleten Gombár Csaba vitaindító-jához, azt hittem, hogy Kovács Alajos szomorú históriája juttatott eszükbe. Kiderült aztán, hogy az Erdei Ferenc születésének 75. évfordulójára kiírt szociográfia-pályázat megnyerésének köszönhettem a megtiszteltetést, de ezt csak ott súgták meg.

De miféle tapasztalatai lehetnek egy szociográfusnak? Olyasféle, mint a *Vasalt ruha...* megjelenésének a története. El is határoztam, hogy hozzászólásomat ezzel - a Forrás előző pályázatán kezdődő - esettel fogom indítani. (Akkor még nem tudtuk, hogy a második pályázattal is ugyanígy járunk. 1987 októberében: „Sajnos nem áll módunkban úgy dönteni, hogy közöljük az írást.” - szöveggel visszakaptam tőlük az *Elnökök és elnöksinálók* című írást is, amit a Huszár Tibor akadémikus vezetett zsűri nyertesnek nyilvánított.)

Nekem maga a szociográfusi cím is rangot jelent. Nem tudom megmondani, hogy újságíró pályám hol váltott át - ha egyáltalán átváltott - szociográfusi pályává, talán inkább csak váltogat. Arra viszont mérget vennék, hogy könnyebb helyzetben van, aki az irodalom táborából fut ki erre a pályára, mint aki a sokkal zabolázottabb újságírócsapatból kíséri megtenni ugyanezt. Beszélhetnék erről is, csak hát érdekel ez valakit? Nem lenne okosabb tényleg meghúzni magam, nem pedig a meghúzás törvényszerűségeit boncolgatni? Fene tudja.

Ötvenkétéves közép-európai vagyok: apám rangos nyilas volt - Szálasi borsodi főispánja -, anyám családi hagyományból is baloldali. Ügyvéd apámat jóformán nem ismerem, négyesztendős koromban elhagyott „bennünket”, szüleim hatéves koromban elváltak. Apám másodjára téháipszilonos családba nősült, de anyám imádsága beteljesült rajta: fiút csak ő tudott szülni neki - két leány féltestvérem van.

Apámék nagyot futottak a felszabadító szovjet csapatok előtt, és Németországon, Hollandián, Ausztrálián keresztül egész Brazíliáig jutottak. Ott apám 80 éves korában kimentett a tengerből egy szép nevű (Djanira Santos Barros) 55 éves ápolónőt, és a sok sós víz ivással kezdődő 1987-es kalandból nem is tudom, hogy hányadik frigyét kívánta kötni.

Apám húga, egyetlen nagynéném, csak négy esztendeje - közvetlenül a halála előtt - árulta el, hogy apám régesrég elvált második feleségétől. Szemrehányó soraimra aztán már maga apám adta hírül, hogy az épp aktuális - harmadik? - házassága után tragikusan megölte magát, majd nem sokkal később arról is beszámolt, hogy huszoneves házvezető mulattkája csak akkor költözne vele, ha elvenné. Efféle „örökségemről” én hosszú időn át semmit sem tudtam, és bár kicsit büszke vagyok öregapám kalandjaira, az ötven év korkülönbséget kicsit sokalltam. Akkor még csak 78 esztendősen apám végülis ellenállt a talán tüzes, de mindenképp okos mulattkának, pedig lehet, hogy vele járt volna jobban. A „sellő” ugyan korban jobban illett hozzá, szegénynek mégis úgy kellett elmenekülnie tőle, „hálából” nehogy kifossa. Sokkal többet nem tudok apámról, hisz 1957-ig nem levelezhattunk, és ha szerkesztőségi főnökeim nem is tiltották volna még sok-sok éven át a kapcsolattartást, maga az ismeretlenség, és oly annyira másféle világunk is dadogóssá tette az apa-fiú viszonyt.

Hét testvér közül apám és az öt követő húga szakadt ki Csángliából (a Brassót egyelőre még gyűrűző csángó hétfalú egyikéből), és már csak apám - sorban a második! - él. A népes családból egyedül ő tanult, de jogászdiplomájánál többre ment volna testvérei kétkezi foglalatosságával. Taxis nagybátyám 1945-ben Bécsig velük menekült, ott kérte apámat, hogy mivel a háború már úgyis elveszett, abból a vagonnyi elkobzott (zsidó?) vagyonból, ami a kíséretére volt bízva, csak az aktatáskáját hadd töltsen meg, hogy majd Brassóban ebből autót vehessen, élhessen.

„Hogy képzelsz ilyet? - botránkozott meg apám. - Az nem a miénk!” Nem tudom, hogy kijelentését fura becsületessége mellett mennyire befolyásolta, hogy tanulatlan testvérével ellentétben ő feltehetően még hitt a csodafegyverben, hogy mégis a németek nyerik a háborút. Az eredmény ismert. Miután a két testvér ekként elvált egymástól, apámékat valahol München táján német elvbarátai kirakták a kocsijukból az árokpartra. Pici gyerek? Terhes asszony? Nyilas zászló? Semmi sem hatotta meg ezeket a rekvirálókat sem. Bizonyára sokan arra gondolnak: azt kapták, amit érdemeltek. De legfeljebb apám maga „érdemelte” ezt a bánásmódot, aki e kalandra egyébként engem is magával akart vinni, sőt egyesztendő új házassága ellenére titokban anyámat is; ő azonban nemet tudott mondani, pedig majd belehalt ebbe a nembe. Hogy apám melyikünket vitte volna a másik miatt, fogalmam sincs, de azt hiszem, inkább anyámra lett volna szüksége, és nem egy nyivászta kölyökre.

Toporgok ismeretlen „ösöm” körül, mert az apátlanság visszatérő álmai még egyetemista koromban is szorongatták a torkom. Legyek giccses, nevetséges: még harminchoz közel is előfordult, hogy egy-egy ilyen álom után könnyes párnán ébredtem. Apátlanul fületlen voltam, kisebbrendű, nem egész. Ettől az érzéstől sarcoltan még inkább izgatott, ki lehet az az ember, akinek génjeit hordom. Hallottam, hogy kitűnően futballozott, sőt írogatott is, ami rendben volna, de jó képességei miatt nem akadályozták meg, hogy legprimitívebb labancaink közé álljon? Súlyos kérdés, és egyre fogyogat a lehetősége, hogy tőle kapok választ rá. Pedig még mindig a nyakam körül tekereg a kérdőjel: kisebb rendűségem ha csitult is, nyomja a vállam.

Évtizedekig nem tudtam, nem is akartam tudni, és ma sem vagyok kíváncsi rá, hogy környezetemben ki a zsidó (lutheránus, katolikus). De valamikor a negyedik iksz táján sorban közölték a barátaim(ról), hogy zsidók. Érzelmek, emlékek már egy életre összebilincselnek bennünket, magamon túl nekik is számadással tartozom génjeim DNS-kígyóiról. De hogyan találkozhatnék apámmal tíz határon át? Egy hang azt súgja: vágj neki száraz lábbal is a tengernek! Gyáva vagyok, az a víz kötésen felül ér, és angolul is épp csak elboldogulok. A mi korosztályunk sorompók között eszmélt, nem tud úgy nekilódulni a világnak, mint fiaink vagy unokáink. Szorít a korlát, amikor már nincs is!

Édesanyám tanítónő volt. Miután 1945-ben kitelepítettek bennünket a mai Szlovákiából, nagyszüleimhez költöztünk Debrecenbe, oda, ahol 1936-ban anyakönyveztek. Családfáknak az anyai nagyapai hajtása bentlakásos volt Horthy börtöneiben. Nem tanulták ők a kommunista eszmét, hanem beleszülettek a hitbe: éltek, másként nem tehettek. Édesanyám a mindenkor alkalmaztatási feltételekhez igazodva előbb kántortanító volt, majd ugyanolyan lelkesedéssel tantestületi MDP-titkár.

Apámat - titkolandó pártállása miatt - 1945 után „meghalasztottuk”, így nem az X-es, hanem csupán az értelmiségi származás hátrányai sújtottak 1951-ben, amikor szorítani kezdett, hogy mi lehetek, ha nagy leszek?

- Legalább valami szakmád legyen! - sóhajtozta édesanyám, hogy lebeszéljen a gimnáziumról, és két hét késéssel átmenekített az akkor indított vegyipari technikumba, ahol nem kellett rajzolni tudni. Végzőskor filmrendező szerettem volna lenni, de jó sportoló lévén még a testnevelő tanársággal vagy az edzősködéssel is szívesen kiegyeztem volna, csak hogy igazgatónk kijelentette:

- Kitűnő érettségivel kizárólag műszaki pályára javasolunk!

Mások azért sírtak, mert nem kerültek be az egyetemre, én meg azért, mert felvettek Veszprémbe. Az ötvenes években nem volt tanácsos rugódozni - különösen, ha valaki titokban flekkes volt -, no meg anyám is szigorúan nevelt, ezért a vegyésztechnikusi oklevél után megszereztem a

vegyésmérnöki diplomát is. Nem kell azért sajnálni, nem volt ez valami nyűg. Akkor különben is az ország nagyobbik része azt tette, amit mondtak. Másodikos technikumista koromban az üzemi gyakorlatról például azt jelentettem: „A nyáron a Kőbányai Műanyaggyárban Rákosi elvtárs megbízásából a műsarú gyártást tanulmányoztam.” Laborfőnökünk e mondat láttán összecsapta a kezét, és kibukott belőle:

- Atya isten, hát már szarunk sincs!?

Az volt. Mégis mintha jobban érezte volna magát az ország, mint most. Nem tudom, hogy csupán azért, mert emelkedett a léghajó, és benne ült a többség? Vagy a hit volt nagyobb a terror ellenére is?

Végzés után egyetemi oktató maradtam, de egy év múlva csak lekászálódtam a sínről: elsze-
gődtem a Veszprémi Naplóhoz újságírónak. Anyám beleélte magát, hogy egyszer - bármilyen
kis kócerájban is, de - főmérnök leszek, így az ő kiengesztelésére - főként, hogy megmutassa
apámnak! - képes voltam újságíróként műszaki doktorátust szerezni, ahelyett, hogy hiányos
humán műveltségemet palléroztam volna.

De miért lettem épp újságíró és nem rendező, netán atlétaedző? A rendezés utáni vágy a ve-
gyészkedésbe vezetett, tanultam a mérnöki tudományokat, plusz naponta edzettem (futottam),
és verseltem. „Kölgyeményeim” abszolút tökélye azzal sem csorbult, hogy Thierry Árpád
(akkor a Napló rovatvezetője, most a Kortárs főszerkesztőhelyettese) a lapoldalon maradt
lyukhoz szabva őket, egy-két versszakot kihúzott. A rádió 1956. október 25-i ostroma után két
nappal Pünköshti Árpád harmadéves hallgató, a Veszprémi Haladás középtávfutója még Pesten
versenyzett. Megszámlálhatatlanul sokszor vágta az én fejemhez is: futóbolond. Akkor
sértett, ma tudom, valami igazság volt benne. Ezzel magyarázom, azt a birka ártatlanságot,
amivel figyeltem, mi a fene van itt - pedig mióta fortyogott már a katlan!

Ha emlékezetem nem csal, október 26-án aztán kivonultak a veszprémi egyetemisták is.
Követeléseket fogalmaztunk, gyűléseztünk, de engem, a szemellenzős műszaki futógépet még
akkor sem csapott meg a szabadság szele, talán mert a szocializmus felé haladva természe-
tesnek véltem az elnyomást. Kivontam azért a tollam, de a szovjet csapatok magyarországi
tartózkodásával foglalkozó írásom szerencsésen elszállt az éterbe az amatőr egyetemi rádió-
adás keretében. Viszont a fellázadt herendi közbüntényes rabok lecsillapításának érdemét
megőrizte néhányunk számára a megyei fehérkönyv. Oktatónk, Földiák Gábor a nagy
elődöket utánózva - akkor még nem tudtam, hogy éppen útban Münchenbe -, kiállt szónokolni
az egyetem lépcsőjére. Jellemző rám, hogy szózatából csupán feleségére, a rendkívüli
tehetségét kinn is bizonyító Ferrari Violetára emlékszem, aki fázósan összehúzza magán a
bundát, a férje mögött állt a „kifutón”.

A veszprémi október - így utólag? - Pesthez, de több vidéki városhoz képest is csöndesnek
tűnik. Ezzel bizonyára nem értenek egyet az áldozatok hozzátartozói, de még az akkori
hallgatótársaim sem, akiket néhány hétre Ungvárra cipeltek „megörzésre”, ahonnan aztán egy
börtönelményekről szóló - és egyszer vagy kétszer még Veszprémben is előadott -
operaáriából „ferdített” dalművel tértek haza.

Annyira csöndes azért nem volt az a tíz nap, hogy a konszolidáción fáradozó karhatalmisták
ne dézsmálják meg újból és újból sorainkat. Egyetemi előadás hol volt, hol nem volt: föttünk
a saját levünkben, Egyszer a két M. fűvócsöves és vére menő zsákvarrótú-párbaját(!) is meg
kellene már írni. És tudja valaki, hogy kit szabadított ki két - békében amúgy gyámoltalan -
professzorunk a katonaság ütlegelő karmaiból, a nyomdából? Micsoda történet ez is!
Tanáraink határozottan bementek a Petőfiék után száznyolc esztendővel lefoglalhatatlannak
bizonyult nyomdaépületbe, majd egyikük az ott fogva tartott hallgatójuk vállára tette a kezét,

és sztentori hangon kijelentette: - Az egyetemi tanács nevében letartóztatom! - És a ledöbbsent egyenruhások sorfala között kikísérték társunkat.

Persze az „ellenfél” hamar ráébredt, hogy átverték, néhány nap múlva házkutatást tartottak az A épület pincéjében lévő szekrényeinkben. A koszos laborköpenyek és oroszlánszagú melegítők között több periódusos rendszert is találtak, mert a vegyészhallgató olyan állatfajta, amelyik puskázás céljára elsősorban ezt „gyűjti” a folyóiratokból, uram bocsá’ a könyvekből is. Aki még nem látott ilyet, annak megkísérlem bemutatni, milyen a kémiai elemek periódusos rendszerének külleme: egy jókora lapon bizzar elrendezésben található az elemek vegyjele, rendszáma és atomsúlya, valahogy így: 26 Fe (55,847). Tessék elképzelni teljes összevisszaságban oszlopokba, hasábokba írva száznál több ilyen micsodát: Cl, U, Zr, Ne, H, C, és akkor még a számok is: kész összeesküvés!

Sebtében értesítettek bennünket, hogy akinek szekrénye van, nyomban menjen az A épület pincéjébe. A fegyveres pufajkások falhoz fordítottak valahányunkat, majd egyenként szólítottak. Kihallgatónk füle égett a nagy fogás izgalmától. Diadalmasan szétrántotta a kiszólitott orra előtt az összehajtott lapot és ráüvöltött:

- Mi ez?

A piszok „kémbanda” mindegyik tagja - magam is beleértve - száraz szájjal hebegte:

- Mengyelejev-féle periódusos rendszer!

- Mi ez!?

- Mengyelejev-féle periódusos rendszer!

- Mi ez!?!?

- Mengyelejev-féle periódusos rendszer! - és így tovább vagy ötvenszer.

Ezután vihették el U. Mikit, aki dagadtra vert fülekkel került elő harmadnap.

- Mi történt, Miklós? - kérdeztem tőle, és legszívesebben elfordítottam volna róla a szemem.

- Semmi - felelte csöndesen, majd kisvártatva hozzátette -, nem gondolod, hogy meg kellene szervezni a KISZ-t?

Ekkor üzent értem a már hét esztendeje legifjabb magyar dékán, Polinszky Károly, és megkérdezte:

- Konzolidálódni kell, Árpád, vállalod az Egyetemünk szerkesztését?

Nem egyirányú függőségünk miatt mondtam igent, hisz irkafirkáló voltam kamaszként is, ám ez a válasz eldöntötte a sorsomat. 1960-ban, egy esztendei tanársegédeskedés után örömmel hagytam magam elcsábítani a megyei laphoz, ahol én lettem a szerkesztőség első diplomása. Több kiváló kollégám - köztük Csaba Imre főszerkesztő, sőt első feleségem is - munka mellett végezte az egyetemet, ugyanakkor a szerkesztőségben senyvedt még az elvhűsége miatt írásra kárhoztatott gárda, akiket jó évtizeddel korábban a politikai irányvonal tartása végett küldtek oda a munkapad mellől. Tenyerükön már megpuhult a bőr, de a tollat sután fogták, közönyössek lettek, és írás helyett inkább az ivásban tartották az irányvonalat. Egyikőjüket kegyetlen közbenjárásomra csúszttatták lejjebb egy másik laphoz. Hentesmunka volt. Pusztán azért nevezem annak, mert többek között az egyik megyei titkár már „érettségizett” neje is a kollégánk maradt, és a fülem hallatára tanácsolta egy hozzáforduló panaszosnak:

- Lebbezzen fel!

Írogató, futkározó hallgatóként, de sokáig újságíróként is balek voltam politikai és társadalmi kérdésekben: ha valamit elég magasan mondtak, azt én készpénznek vettem. Szakbarbár-

ságomat jellemzi, hogy amikor Amerikába szakadt futótársam megírta, milyen megütközést keltett az Államokban Hruscsov szovjet pártfőtitkár, amikor az amerikai delegátus beszéde közben a cipőjével verte az asztalt az ENSZ-ben, én ezt elhittem, sőt el is mondtam néhány barátomnak. Mesém „valamiképp” eljutott a megyei pártbizottságra, onnan a főszerkesztőkhöz, mire ő kellően felháborodott, hogy így bedőlök az imperialisták mesterkedéseinek, és elmagyarázta, hogy dublőzök bevágásával hogyan manipulálják a tévé mákonyát szívó hiszékeny tömegeket. Lett volna ellenvetésem, de olyan nagy volt a skandalum, hogy éreztem, hallgatni kell, ha nem akarom, hogy elbocsáttassanak galambepéjű főnökömmel. Ideológiai fejletlenségem miatt - bár én voltam a szerkesztőségben az egyetlen, aki államvizsgáztam ezekből a tárgyakból -, beíratk a marxizmus-leninizmus esti egyetemre, ahol a szakosítóval együtt öt esztendőn át szilárdították a világnézetemet. Épp akkor szabadultam, amikor Adzsubej megírta a Pravdában, hogy vérmes apósa, Hruscsov, miért kényszerült arra, hogy az ENSZ-ben cipőjével verje az asztalt...

Hogy kezdő újságíróként miket írtam? Sok vörös farkincájú, vagyis optimista kicsengésű lila dolgot. Hittem Hruscsovnak is, hogy a nyolcvanas években már a mindenkinek-igénye-szerinti kommunizmusban éljük világunkat, és optimizmusom megosztottam az olvasóval. Én, naiv borjú, szentül meg voltam győződve, hogy elég, ha témán és írógépem van, de mire a Mezőgép veszprémi üzeméből visszaértem a tízpercnire lévő szerkesztőségbe, a laptulajdonos - nevét az újság címe alá szokták írni -, szóval a laptulajdonos egyik képviselője már tudatta a főszerkesztővel:

- Ezzel a témával nem kell foglalkozni!

Később sokszor gondoltam hálás szívvel az illetőre, mivel gyorsaságával és kristálytisza elvi álláspontjával legalább az írás gyötrelmétől megkímélt, amit nem minden „cenzoromról” mondhatok el.

Végzés után nyomban jelentkeztem a pártba, mert erős volt bennem is az illúzió, hogy belül tehetek valamit az amúgy jó elvekért, és származásom titkolt bélyegét is szerettem volna lemosni magamról. Végül apám miatt „gondolkodási időt” kért az MSZMP, ami négy esztendeig, 1964-ig tartott. (Később néhány kollégám tőlem is tanácsot kért, hogy belépjen-e a pártba vagy sem. Mostanában többen visszajöttek számonkérni, miért nem beszéltem le őket. És ha erre még tudom is a magyarázatot, a kilépni akarókat nem vagyok képes marasztalni.)

A hatvanas évek pezsdülése átírta a veszprémi szerkesztőségi névsort: megjelentek a más-honnan véleményük miatt elküldött kollégák. Az még csak hagyján, hogy Földeáki Béla Fehér Lajossal „párbajozott” - elvégre ő csak miniszterelnök-helyettes volt -, de a győri különmény - Pozsgai Zoli és Polgár Miklós - a megyei vezetőkkel különbözött össze! Az új kollégáktól nemcsak szakmát, hanem újságírói tartást is lehetett tanulni. Meg is lett a következménye! Ugyanazon a napon, amikor Pap János megyei első titkár körüludvarolta Kossa István közlekedési minisztert, hogy egy hatalmas völgyhíddal szeljük át Veszprém központját, mi megírtuk, miféle drága és bárgyú elképzelésekkel akarják elcsúfítani a patinás várost.

Megértem én Pap Jánost, hogy miért üvöltött a telefonba - hisz Kossa megkérdezte tőle, most akkor neki vagy a pártbizottság lapjának higgyen -, nem csodálom azt sem, hogy dühében lerohant a szerkesztőségbe. Egy biztos, rovatom ballépése miatt nem vert agyon senkit, még csak nem is kiabált, csupán elmondta, mi történt. Akkor a völgyhíd ésszerűtlensége sem szólt a mentségünkre, és rossz pont ide, rossz pont oda, amikor jelentkezésem után két évvel mégiscsak megkeresték a Népszabadságtól, hogy elvinnének, azt mondta, jól választottak. Meg akart volna szabadulni tőlem? Elképzelhető lenne, hisz egy négyszemközti és elég egyoldalú vitánk közben a páncélszekrényből valamiképp a pisztolya is kikeveredett az

asztalra. Bolondság, tudom, mégis úgy él ő bennem, hogy inkább lelőtt volna, minthogy akár ilyen jelentéktelen dologban is félrevezesse pártját.

Egy veszprémi kollégámmal egyszerre kerültünk Szegedre, én Népszabadság-tudósítóként, ő a Csillag-börtön lakójaként. Máté tehetségesebb volt nálam. Csak az úristen a megmondhatója, hogy szülei tiszta paraszti világában hol szedte föl a dzsentriskedést, kitől tanulta a cigányos mulatozást, hogy a bankót a vonóba kell húzni, esetleg a homlokra nyálazni. Ehhez pénz kellett, talán ezért csalt: az akkor is kelendő kocsikiutalásokra vett föl százezreket. Máté „lebbezős” kolléganőnk megyei titkár férjével, J.-vel is igen szoros nexusban volt, és egy alkalommal csak jókora késéssel toppant be a rovatvezetői értekezletre azzal mentegetőzve, hogy gazdasági titkár cimborájának a kérésére néhány vagon kukoricát szerzett a megyének. Dühös voltam, hogy megvárakoztatott bennünket, még dühösebb, hogy elkukoricázza a tehetségét, kifakadtam hát:

- J. sem lesz sokáig megyei titkár, ha veled üzletel!

Máté nem volt bosszúálló, valahogy mégis megtudták a pártbizottságon, hogy „Pünkösdi káderpolitikát kíván folytatni”, és se szó, se fegyelmi tárgyalás, a később öngyilkos dr. Bakos István megyei első titkár aláírásával megrovás-pártbüntetést kaptam. Péter fiúnk éppen járnai tanult, feleségem indignáltan közölte:

- Már gyereked is van, igazán meghúzhatnád magad!

Sokadszor is felötlött bennem, vajon együtt fogjuk mi leélni az életünket? Két világunk meddig lehet egy világ? De ahogy az már lenni szokott, akkor fontosabbnak tűnt, hogy fellebbezzek vagy ne „lebbezsek”? Velem együtt kapott pártfegyelmit Colos, a megyei rendőrkapitány helyettese. Ő is „káderpolitikát folytatott”, de nem szavakkal, hanem kézzelfoghatóan: a párt megyei végrehajtó bizottságának előzetes jóváhagyása nélkül lopáson kapta az egyik vezető elvtársat, és szegény pára ezután már csak a neves balatoni üdülöhely tanácselnöke lehetett. Kellemetlen história. De az első pártfegyelmi sem volt épp szívderítő. El is mentem alezredes bajtársamhoz megtudni, mi a szándéka a fegyelmmivel.

- Nem fellebbezek! - mondta. - Nagy lányom van, hozományt kellene neki adni, de nincs pénzem: ez a pártfegyelmi a móríngja, a tanúsítvány, apja becsületéről!

Néhány év múlva atestálásra - kevésbé úri módon: káderezésre - hívtak Szegedről a Népszabadság főszerkesztője által vezetett bizottság elé. Kitöltöttem én is a hosszú sillabuszt, beléptemkor főnökünk, Gosztonyi János épp ezt olvasta, és ez a szelíd ember hirtelen megvadult:

- Kikérem magamnak, hogy az atestálással viccelődj! Miféle hülyeség ez, hogy volt pártfegyelmid, de nem tudod, miért?

- Sejtettem, hogy szemet szúr, de ha ebből meg tudjátok mondani, miért kaptam fegyelmit, akkor beírjuk - tettem le az asztalra a következő szövegű levelet:

„Értesítjük, hogy a Megyei Párt (!) Végrehajtó Bizottsága 1965. március 16-i ülésén megrovás pártbüntetésben részesítette. A határozat ellen három hónapon belül fellebbezéssel élhet a Központi Ellenőrző Bizottsághoz.

Veszprém, 1965. március 16.

Dr. Bakos István m. első titkár”

- Hát a fegyelmi bizottság előtt csak kiderült, mit követtél el! - adta vissza Gosztonyi az értesítést.

- Nem volt fegyelmi, semmiféle tárgyalás, csupán ezt a levelet kaptam, semmi mást.

Végül főszerkesztőnk félbehagyta a káderezést, és K-vonalon felhívta Pap Jánost - aki a belügyminisztérium és a miniszterelnök-helyettesiség után már ismét első titkár volt -, és elmondta neki, milyen vad dolgokat állítok. Egy óra múlva jött a válasz: úgy gondolják, az a leghelyesebb, ha megsemmisítik az egész hóbelebancot, és úgy tekintjük, hogy nem volt fegyelmim.

Vajon Colos lányának a móríngja is erre a sorsra jutott?

De térjünk vissza Szegedre. A szülőhelyet, az első szerelmet jelentő Debrecen után Veszprém maga volt a beteljesedés, életem városa váratlanul - és lehet, hogy már véglegesen - mégis Szeged lett, elsősorban a munkám miatt. Végre az esztelen szakosodás nem szorított be csak a vegyipari üzemek fala közé: önállóan dolgozhattam. A tetejébe a magam ura voltam - igen szigorú rendben -, és végigjátszhattam az összes műfajt és témát: írhattam karcsú derekú boszorkányokról, világgal felelő tudósokról, árvízről, öngyilkosságról, egy alkalommal focimeccsről, sőt, jaj, úristen, operaelőadásról is!

Gyanítom, az sem volt kifejezetten kellemetlen, hogy az átlagosnál sokkal rokonszenvesebb főnökeim „halló, halló” távolságra voltak. Nem kell azért irigyelni, mert ha szükség volt rám, riadoztatott munkásörökkel még egy szarvasi borpincéből is előszedettek. Továbbá: szegedi komám, kollégám Horváth Dezső íróasztala fölött ott függött egy zabla engem is figyelmeztetve, hogy van még fölsőbb akarat, amely nagy szabadságunkban is megmondja, mihez tartunk magunkat, hogy például mi az a téma, amivel nem „kell” foglalkozni. Ez az egyszerű lószerszám ébresztett rá, hogy bár sok „Megyei Párt” van, azért akadnak olyan közös elvi tételek is, amelyek segédletével a legtehetségtelegebb firkász is nagyobb pontossággal követheti a szent Cél, mint egy cirkáló rakéta.

Érthetően engem is foglalkoztatott a kérdés: hivatásomhoz inkább író vagy számítókészség szükségeltetik-e? Az egyetemen felsőbb matematikát is tanultam, 48-ról meg 56-ról életkorom folytán sem csak azt tudom, hogy a legnagyobb közös osztójuk 8, ezért naivul úgy képzeltem, az a legjobb, ha riportjaimba harapós passzusokat iktatok, amelyeket aztán - persze ádáz viták után! - azzal a felkiáltással hagyok kihúzni: én engedtem, most engedjétek ti is!

Számításom már azon megbukott, hogy az esetek jó részében füttyöltek rám a főnökeim. Alkudozás? Fityfene! A lapból megtudhattam, mit fogadtak el írásomból és mit nem. Előfordult, hogy csak monogramomról ismertem magzatomra. A hetvenes évek elején például egy Békés megyei vizsgálat a gyulai kolbász kivételével minden élelmiszeripari terméknel talált kifogásolni valót: az egyik eltért a szabványtól, a másik súlyhiányos volt, a harmadikat vizezték, a negyediket romlottan árusították. Csapnivaló az élelmiszerek minősége Békés megyében, dörögtem már a tudósítás címében, amit lapom *Kifogástalan a gyulai kolbász* címmel közölt.

Hogyan védhetem meg ilyesmiktől a nevem, és magam? Hütlenségem ellenére is megérintett a természettudományok logikája, és összehasonlítottam a leadott és megjelent írásaimat, hátha rátalálok a sűrű lyukú szűrő törvényszerűségére. Nem volt ilyen: farkasfogú bekezdéseim is át-átcsúsztak, nyúlfiaimat meg lemeszárolták. Ami jó volt kedden, nem felelt meg szerdán, ami tetszett Gál Palinak (rovatvezetőnknek), azt esetleg Szamosi (főszerkesztő-helyettesünk) kihúzta, és viszont. Hát seholy archimédeszi pont? Dehogyan nincs: a jó szerkesztő bízik a kihúzott szó erejében!

- Abból, öregem, még sosem volt sajtóper, ami nem jelent meg!

A magamfajta pici szű mihez kezdjen ekkora igazsággal? Negyedszázados rágicsálásom azért rávezetett arra, hogy senkiről, semmiről nem tudok olyan szépet és jót írni, amiért beperelne. Sok tollnok él abból - de még hogyan! -, hogy délcegre festi a púpost. Bomba üzlet. Hogy ez

kakuktkotás a sajtóban, és idegen minden becsületes politikától? Néhány ferde eszű sajtó-führernek mégis ezek a bezzegcikkék. Mert ha az abnormális a normális, ha a versenyben egy sánta vezet, könnyebb beleszólni. A kiagyalóját évtizedekkel túlélő sztálini politikában az igazmondás veszélyesebb az imamalom pörgetésénél. Ezért is lepett meg a Népszabadság egyik leginkább ortodoxnak tartott, ám rendkívüli tudású szerkesztője, amikor azzal adott vissza egy megjelenés előtt is vitát kavarázó írásomat:

- Ásson lejjebb, minél mélyebbre megy, annál kevésbé lesz támadható!

Tanácsa iránytűmmé vált.

A párt központi lapjánál szinte atyai kapcsolat fűzött egyik főnökömhöz, ő viszont a reform (párt)munkás-ellenzékének a vezérével horgászott, bennünket meg a „nyerészkedő új földesurak, és a gyanús szövetkezeti vállalkozások” ellen uszított. Akárcsak a tudósítói rovat több tagja, haragudtam én is az ilyen cikkek előtt keresztbe fekvő Tóth Benedekre, a mezőgazdasági rovat vezetőjére. Fellépését én is a „parasztrovat” féltékenységének tulajdonítottam, pedig mennyi szegyenkezéstől mentett meg bennünket!

Bár a reform hívének tartottam már 1968 előtt is magam, *Atommaglyát, árokásót, benzinkutat vegyenek!* címmel elmarasztaltam például az orosházi áfészt, mert szövetkezet léte a szent termelőeszközök árusítására vetemedett. Szegyenkeztem is 1986 nyarán az orosházi szállodában, amikor telt házuk lévén, nekem - az ismeretlen vendégnek - egy éjszakára az igazgatói irodában nyitottak ki egy fotelágyat. Ha bő évtizede sikerül agyonütni őket, most se hotel, se vendéglátó kombinát: fekhettem volna a dogmáinkra.

Vagyis a hetvenes évek elején sem láttam még a fától az erdőt. A mindenféle egység szüntelen zsolozsmázása közben például elképzelhetetlen volt számomra, hogy a párton - a pártlapon - belül is különféle áramlatok léteznek. Később döbbenten szembesültem a *Vasalt ruha mángorolva* tényeivel, hogy a nézetek ütközése még az igazságszolgáltatást is megrázta, sőt az ötvenes évekhez hasonlóan a politika napi szolgálatára készítette, az eluralkodó „ellen-reformáció” pallosává tette.

Milyen nagyszerű volt, amikor életem egyetlen operaelőadásáról kellett kritikát írnom! Akkor ugyanis megüzenték, hogy az egész Aidával, Verdivel azt csinálom, amit akarok, elég, ha megdicsérem Maria Biesut, a Moszkvai Nagyszínház művésznőjét. Téved, aki azt hiszi, hogy ilyesmi csak abban a világban esik meg, ahol a szereplők énekelve beszélnek, adtak nekem az Egyesült Magyar Kiskirályságban másutt is hasonló elvi fogózkodót. Hű, mennyien irányítanak a közvéleményt azon az alapon, hogy az olvasó hivatalból hülye, és csak azt tudja meg, azt hiszi, azt teszi, amit mondunk neki. Rengetegen próbálják vezetgetni - vak a világtalant alapon - a botló lábú firkászokat, úristen, mégis hányszor estem hasra!

Szívbe markoló riportot írtam a Népszabadságban egy vésztői cigánycsalád nyomoráról, hogy a zsebkendőnyi putri 6-8 négyzetméteren három generáció zsúfolódik. Szocialista brigádok siettek a segítségükre, az egész ország! Két hét után a tanácselnök írt, nézzem meg, mit tettem. A postáról külön szekér hordta nekik naponta a csomagokat, és már föl sem bontották: a kisebbeket ötven, a közepeseket száz, a nagyobbakat százötven forintért árulták a cigánytelepen. A pénz atomjaira szaggatta a nyomorban együtt élő családot, a vak nagypapa mellett egy szem purdó maradt. Jótékonykodás, az volt! A Lakatos Menyhért vezette cigány tégláüzemnek viszont nem akadt ugyanott legalább egy ici-pici pártolója. Ha az elmúlt két évtizedben olyan határozottan becsukogatták volna a veszteséges cégeket, mint ezt a parányi téglavetőt és égetőt, ma már mi lennénk a szocialista Svájc, sőt Malaysia! Nem is tudom, nem kellene-e cigányokat telepíteni a pénzfaló vaskohókhoz, textilgyárakba, szénbányákba, hátha könnyebben raknának rájuk lakatot.

De vajon, ha sikerül a téglauzem, kiszakad-e Lakatos Menyhértből a *Füstös képek* varázslatos világa? Nem jó a kérdés, mert vagy-vagy sugall, belenyugvást végzetes végleteinkbe.

E történethez tartozik még egy barátság születése, ugyanis főszerkesztő-helyettesünk, Rényi Péter, leküldte hozzám az akkor épp a cigányok sorsa iránt érdeklődő Konrád Györgyöt, de amit írtunk, az már nem kellett, cikksorozatunkat végül a Békés megyei Népújság közölte. Sikeres riportjainknak nem volt olyan gazdag utóélete, mint ennek a sikertelen résztvevőnek. A kivétel a Kab-hegyi tévéadóról szóló írás, aminek meg legnagyobb szívű, megszállott barátomat, Tófalvi Gyulát köszönhetem, aki képes volt átadás előtt szétfűrészelni a Petőfi-adót, mert egy versenytárgyaláson másfél méterrel rövidebb formában - a Siemenst is megelőzve! - el tudta adni az osztrákoknak. Vajon mit jelenthetett „rádiója” kettévágása a két éve robotoló gárdának!? És az átmenetileg hoppon maradt postának? Mindegy, a vevőnek az kellett.

Ki tudja, hol tartanánk ebben a gazdaságban, ebben a társadalomban, ha legalább egy tucatnyi ember merne így fűrészelni? Csakhogy a bátorsághoz tudás kell és nem párttagkönyv. Tudom, hogy Tófalvi tízannyi huszárvágást is tehetett volna, ha tagkönyve van, mégis ismétlem, borotvaéle csak az észnek lehet. Persze a butaságon ez is eltompul, akár egy nyájba tartoznak, akár nem. Véres történelmünkben nemcsak ötleteket gyilkoltak. Tehát a bátorság és az okosság is kevés? Mélyebben van a kutya elásva, semhogy itt, és ily egyszerűen fellelhetnénk.

No, de gyérünk vissza Szegedre! Sok barátom sem érti, miért épp ez a hely varázslott el, a bennfentesebbek meg kacsintanak, pedig én is csak mostanában jöttem rá, hogy nem is az a boszorkány, hanem a hatalom volt a bűbáj fő oka. A Népszabadság munkatársának lenni a fővárosi elitben is előjogokat biztosít, hát még vidéken, ahol a tudósító jóformán az egyetlen ember a két-három megyényi territóriumban, aki nem függ a kevéssé ellenőrzött megyei hatalomtól, sőt kellő ügyességgel és bizonyos játékszabályok betartásával akár a megyei első titkárral is nézeteltérésbe keveredhet. (Bennem csak egyszer volt ennyi „ügyesség”, de a mozgásomat akkor is a főnököm koreografálta. Ez a „táncrend” igen egyszerű. Amikor az első titkár közölte, hogy valamiről ne írjak, én csak azt hajtogattam: írogatok, persze, hogy írogatok, de a főnökeim döntenek el, mi kerül a lapba, ha nem akarja, hogy a témával foglalkozunk, hívja fel a főszerkesztő-helyettest! Az első titkár ezt az ütközést már nem vállalta - a neki rangban derogáló helyettestel? -, visszavonulásul még tisztet is áldozott: a városi titkárra bízta a vitát, akit dörzsölt főnököm két mondattal lesöpört.)

Persze Szeged hatalom nélkül is varázslatos - óh, Tisza-part! -, de fájdalom, az előzékenység még az autószerelvben sem csupán szeretetre méltó személyiségemnek szólt. Néhai Farkas Gábor, a Szegedi Biológiai Központ világutazó vezetője kitalálta, hogyan lehet a szép lányok gyakoriságát mérni. A szondázandó városban sétálva többször megszámlolta, hogy száz szembe jövő nő közül mennyi az igazán szemrevaló. Állítása szerint Szeged mellbedobással még Sao Paulót meg Havannát is megelőzi a szépek arányában! És a város lakályosságáról még nem is szóltam: hogy egy helyen kétszázezer polgártársig talán még otthon érezheti magát az ember. Persze bolondság az efféle méricskélés: Brigitte Bardot, Gina Lolo brigida és Sophia Loren összes mérete sem ér annyit, mint mondjuk az újszegedi Szövő utca sok szép asszonya közül egy.

Szóval Szeged a városom. Az egyik legforróbb konfliktusom is ide kötődik, a Tiszatáj 1971/1. számában *Gondságban* címmel megjelent monológhoz. A történetekről az akkori legfőbb ügyész, dr. Szénási Géza az *Időszerű jogpolitikai kérdések* 1971 júliusi számában a következőket írta:

„Ugyancsak ez év elején a Tiszatáj című irodalmi folyóiratban jelent meg egy riport egy fiatal leányról, akit az apja megerőszakolt, de ő is bent volt a rendőrségi fogdában, mert egyúttal bűnöző is. Az újságírónak a leányka elmondja, hogy itt a rendőrök hogyan

erőszakoskodnak vele, azután részletesen ismerteti, hogy az apja hogyan szokta őt meg-erőszakolni stb., és akkor az történik, hogy ez a lap pornográf és hatóságot rágalmazó riportjával kikerül az utcára, futkosnak a jelentések fölfelé meg lefelé, közben a lapot az olvasók felvásárolják. Ezzel csupán azt akarom mondani, hogy a gyakorlatlan demokráciának tulajdonítható, hogy még az állami szervek sem mindig tudják, hogy mihez van joguk, ezt a lapot, ahogy kikerült az utcára, le kellett volna foglalnia a rendőrségnek vagy az ügyészségnek. Csakhogy ki meri vállalni azt a felelősséget, hogy egy lapot elkobozzunk, amely az állam nyomdájában készült, azután még azt is mondhatják, hogy fizessék meg a kárt, meg ejnye. De hát bízni kellene magunkban és saját érettségünkben, elsősorban azoknak, akiknek ez a foglalkozása, rendőr jogászoknak, ügyészeknek, bírának, élettapasztalattal rendelkező képzett embereknek.

Nem kell tehát megengedni azt, hogy akár a sajtóban akár a televízióban embereket meghurcoljanak, kipellengérezzenek olyan jelleg színlelésével, mintha valakinek kötelessége lenne a riporter kérdéseire válaszolni. És ha valaki tudatában van annak, hogy nem köteles sem a TV, sem a sajtó 'idézésére' elmenni és nyilatkozni, akkor az ellen is tiltakozni kell, ha úgy próbálják megszegyeníteni az illetőt, hogy lefényképezik az üres széket és közben mondják, hogy ezt és ezt várták oda, de íme ezek a népellenségek nem jelentek meg az idézésünkre."

Szegény Mester Ákos, talán nem tiltják le a képernyőről, ha ismeri ezt az eszmefuttatást. Enélkül viszont nem kíváncsi személy lett, mert a Hírháttérbe „megidézték” egy nagy embert, és mivel annak derogált megjelenni, bemutatta az üres széket, hogy ide várják. Ezért büntették. Hogy a Posta vezérigazgatóját akár csak meg is dorgálták volna a közönség semmibe vételéért, arról nem szólt a fáma. Másfél évtized távlatából persze könnyű dr. Szénásival polemizálni, de inkább örülünk neki, hogy még a balul sikerült első „szocialista sajtótörvény” is átlépte legalább e vezető jogász hajdani nézeteit.

Szénási szerint írásom pornográf és rágalmazza a hatóságot. Nem tudom, hogy a pornográfia történelmi kategória-e, az biztos, hogy több mai könyv (nem is csupán a szexológia valódi és álirodalma) sokkal kendőzetlenebbül szól a nemiségről, mint én annak idején erről a vérfer-tőző kapcsolatról. A hatóság rágalmazását nem bizonyították. Részben azért nem, mert a főügyész állításával ellentétben az írásban szó sincs arról, hogy „a rendőrök hogyan erőszakoskodnak” a főszereplővel, így igazán nehéz lett volna igazolni. Azt sem vizsgálták ki, hogy a fogházőrök hatalmaskodtak, évvödtek-e, jogtalanul fenytették-e vagy sem a kislányt vagy másokat, az ugyanis nem vizsgálat, hogy a főnökük és ők maguk úgy nyilatkoztak: „Ilyet mi nem csinálunk!” Szembesítés nem volt, valamennyire is pártatlan szerv - például épp az ügyészség - nem nyomozott, bár Benkei András belügyminiszter elrendelte a vizsgálatot.

Hogy úsztam meg ilyen súlyos vádakát? Úgy, hogy a Népszabadság munkatársa voltam. Egyik főnökünk kérésére közbelépett Aczél György KB-titkár, és „javaslatukra” a Tiszatáj áprilisi számában eldűnnyögtem valami olyasmit, hogy gondosabb lehettem volna, no de olvasni is tudni kell, és ezzel az ügy lezárult.

Utólag is sajnálom, hogy nem beszéltem az apával és az anyával, nem formáltam családi dokumentumregénnyé a történetet, mert akkor nem lett volna egyoldalú. Halogattam a beszélgetést - majd ha kijön a vérfertőzés miatt elítélt apa a börtönből! -, ám váratlanul meghalt, így az egész terv kútba esett.

1976-ban nagyot fordult a sorsom. Főnökeim azzal fenyegettek, hogy vissza kell térnem a fővárosba, a *Népszabadság* szerkesztőségébe. Szép éveket töltöttem e közösség kebelében, mégsem tudtam elképzelni nekem tetsző munkakört a székházban. Menni, írni szeretek, nekem az íróasztal csak írógépet tartó deszka, akármilyen díszes lába van is. Amikor

közölték, hogy valami előttem máig ismeretlen megbízás miatt vissza kell térnem Pestre, híre járt, hogy a Tükör című hetilapot Új Tükörré - kulturális lappá - szervezik át. Meghívtak rovatvezetőnek, és én vállaltam a munkát. Persze nem volt ilyen egyszerű a dolog, mert ha valaki bekerül a káderkerékbe, jól kösse fel a fehéreneműt, ha nemet akar mondani. Nyomokban még akkor is élt a hajdani gyakorlat, miszerint mindenki ott köteles helytállni, ahová őt a tévedhetetlen párt állítja. Így aztán engem is csak felmondással engedtek el a Népszabadságtól, amire akár büszke is lehetnék.

Az Új Tükörnél rossz főnök lett belőlem, nem értettem, hogy egy ilyen orgánusot miért kellett kezdő riporternővel kistafirozni, hisz a legszükségesebb tehetség is fényét veszti, ha néhány sort ír havonta: hetilapnál nem lehet az újságírást tanulni. Az évek részben rám cáfoltak, több lány belenőtt a cipőbe, de a gyors, mindennapos munkát talán még ők sem ismerik, s akadt, aki, igazolva aggályomat, belefutott a semmittevésbe.

Mivel a kutya is akkor vész meg, amikor legjobb a dolga, 1981-ben elszegődtem a Tömegkommunikációs Kutatóközpontba kiadói osztályvezetőnek. Életemben először, és remélem utoljára engedtem a pénz csábításának, mert épp lakásépítés közben kétezer forinttal több fizetést ígértek, és az Új Tükörnél amúgy is szorította a torkom, hogy még a nevetségesen alacsony fizetésért sem tudok megdolgozni. Hiába volt leadva több írásom, mivel annyian voltunk, mint a hangyák, jó, ha havonta hozzáfértem a tűzhöz. Így jöttem aztán rá, hogy a mi sok mellékmunkás szakmánkban kevésbé számít a fizetés nagysága, viszont a nyomdász, a rendszeres megjelenés hiánya kibíratatlan. Furcsa akadályokon át visszatértem az Új Tükörhöz - de erről majd később.

Szegedhez nemcsak szerelem, hanem válóper is köt, mégis nehezen szakadtam el tőle. A város sok jó emberrel ajándékozott meg, akiknek bátran nekivethetném a hátam, ha úgy hozná a sors. Már elárulhatom, hogy *Ím, békültünk nagy örömmel* című első könyvem is egy ilyen ember, nevezetesen Tóth Szilveszterné sorsáról mintáztam. Ha a Hitet tanítani lehetne, az első katedrák egyikét a hajdani napszámoslány kapná. Azzal azért nem kockáztattam első könyvem megjelenését, hogy megírjam, miként lett Zákányszék tanácselnöke 1975-ben a KB tagja: anélkül, hogy a szervezeti szabályzat szerint kongresszusi küldött lett volna, a választásra felvitték többedmagával, és talán a statisztikai összetétel bővítésében megválasztották valamennyiőjüket.

A történet többféle kérdést szül. Például, hogy miként választom a témáimat, vagy hogyan viszonyulok a tiltáshoz. Messziről futok a válasznak. Innen-onnan úgy értesültem, hogy az általam elérhető körben olvassák írásaimat. Erre hiú vagyok. De aki az emberi lelket nem akarja legalább egy mákszemnyit megrendíteni, az jobb, ha nem piszkítja arabeszkjeivel a papírt. Épp a hiúság vitt rá, hogy olyasmit írjak, ami érdekli az embereket. De mi érdekli őket? Amiről otthon beszélnek: a küszködés, az élet. A konfliktus nemcsak az embert méri, hanem a társadalmat is. Bármiféle íróember csak konfliktusra ültetve mondhatja el tapasztalatát, kínját, rögeszméjét. Ehhez igyekszem tartani magam; ha olvasnak, ezért teszik. (Egy pálházi budiban egyszer ráakadtam egy igen gondosan körbetépett írásomra. Sikerem egyik legkomolyabb bizonyosságának tartom ezt a csipkés szélű írást, mert látszott, hogy az előttem járóknak nagy szükségük lett volna a papírra.)

Többen mondták már rám: nyugtalan ember! Vajon nem csupán a kor igazít magához?

Mivel szinte születésétől fogva alapvető kérdése e társadalomnak a demokratizálódás - a szakítás a sztálini modellel -, írásaim jórésze a vezetők és vezetettek közötti viszonyról és viszonyról foglalkozik.

Na, és a tilalomfák? Egyre kevésbé vannak hatással a munkámra, hiszen ha komolyan veszem, hogy valamiféle krónikása vagyok múltó éveinknek, akkor kötelességem a jellemző történetek és események megörökítése, függetlenül attól, hogy érzésem vagy az épp adott hatalmi konstelláció szerint közölhetők-e vagy sem. Három vagy tíz év múlva majd megjelenik, ha arra érdemes, ahogy a *Vasalt ruha...* is megjelent. Említhetek más esetet is: 1971-ben tanúja voltam, hogy „Abajdon” a két hivatalos jelölttel szemben miként választották meg „saját” emberüket képviselőnek. Bár a különös választási hadjáratnak az akkori felfogás szerint a pártszervek voltak a szenvedő alanyai, esettanulmányomat a Tömegkommunikációs Kutatóközpont a pártközpont illetékeseinek a biztatására rendelte meg tőlem, aki akkor még a Népszabadság tudósítójaként szinte szemtanúja voltam az eseményeknek. Ígérték, hogy tanulmányomat leközi a Társadalmi Szemle, ehelyett a főszerkesztő gyorsan bizalmas anyaggá minősítette. Aztán a *Kihegyezett ember* című kötetem összeállításakor a korábbi pártközponti megrendelők beleegyeztek a névtelen közlésbe, így egy évtized késéssel napvilágot láthatott az *Egy választás Magyarországon*.

Maga a címadó *Kihegyezett ember* utóélete is megérne egy újabb riportot. A tervezőintézet alkalmatlan igazgatóját - mivel a megyei pártbizottság titkára pártolta - csak állami pénzen kitartható szeretőjének munkahelyi öngyilkossága után váltották le. Az igazgató mellel a szomszédom volt, és amikor végre összecsaptak a feje fölött a hullámok, bár volt telefonjuk, a felesége nagy tragikusan rám csöngetett:

- Lajos öngyilkos lett, hívja a mentőket!

Telefonáltam, de mivel úgy éreztem, hogy Lajos csak a színjáték kedvéért csorgatja a nyálát, felhívtam a városi pártbizottság értelmes, de megyei főnöke által gúzsba kötött titkárát is, hogy elmondjam, mi történt. Bár Lajos mindössze néhány kalmopyrint vett be, csak negyednap került elő a kórházból. Ugyanis a városi titkár szólt az orvosoknak, ne engedjék már ki a „barátját”, amíg legalább öt gyomormosást nem adnak neki. Aztán a szerencsétlent csak mosták-mosták... Lehet, hogy a megyei titkár helyett?

De elkalandoztam a tilalomtól. A jó értelmű korlát mindenkiébe be van építve. Néhány éve fegyelmivel leváltották az egyik városi pártbizottság titkárát, mert sosem ismert nagyapjának 1920 előtt kisebb gyára volt Romániában, amit az unoka „eltitkolt” a párt elől... Évente újraírtam a történetet, míg harmadjára egy másik sztorival összecsúsztatva annyira felismerhetetlenné vált, hogy az illetőnek már nem kellett attól tartania, hogy megyéjében lehetetlenné teszik. A sors ironiája, hogy a szimpatikus párttitkár kiűzetését celebráló kőszáli bolsevikok egyike néhány év múlva természetvédelmi körzetből hasított ki telket a fiacskájának. Megírtam ezt a történetet is, de a két eset összekötésének még nem jött el az ideje, mert bizonyos esetekben a dogma még igen nagy úr - amíg a képviselői is azok.

Őseink örökletes viszolygása még a pantallótól is abból a felismerésből fakadt, hogy a hatalom hamis mesterség. Meglátásukat az utóbbi évtizedekben sem sikerült cáfolni.

Csángó rokonságom egy meglepően kemény, magyar nyelvű riportot nyomott külföldön a kezembe. A meglepetést csak tetézte, hogy a leleplezett igazgató nem volt nemzetiségi, mint az újságíró. Néhány nap múlva lakodalomba voltunk hivatalosak, és a sátor alól káromkodva rohant ki a cikkben sikkasztó direktor, amikor megtudta, hogy magyar újságíró is van a társaságban. Az örömapa bocsánatot kért tőlem, s elmondta, hogy az illető tegnap volt az Elnök-nél, aki közölte vele: „Szükség van az ilyen írásokra, mert az emberek szeretnek a vezetők hibáiról olvasni! Ne törődjön a cikkel, mi sem törődünk vele!”

- Hát nem sikkasztott? - kérdeztem megrökönyödve.

- Nem hívunk mi akárkit a fiam esküvőjére! - felelte sértetten. Vagyis szerencsétlent csupán kinevezték sikkasztóvá, kollégámat meg hibáíróvá. Ha ez a választék, akkor én már inkább a honi divatra - a védett káderekre - voksolok, mert a védelem olyan, mint a vadászati tilalom: idővel megszűnik. Sőt, ha a csalit vezére úgy kívánja, a tiltott vadra is ráusztatnak néhány csahost, hisz az állományt frissíteni kell: egy darabig a mafla muflon a sláger, aztán a fürgé nyúl. Szolgáljon a „véredek” mentiségére, hogy döglött oroszlanba harapni humánus tett: annak már nem fáj.

Kevés elevenebb oroszánt ismertem a Művek vezérigazgatójánál. Tehetsége átlagon felüli, sikerei részben indokolják, hogy kizárólag talpra tud esni. A Művekről - vagy inkább a Művéről - szóló tényregényem ötödik esztendeje kész, hogy végül megjelenik-e vagy sem, afelől számomra ismeretlen erők döntenek. Őszintén szólva az egész procedúrát nem értem. Évek óta köteles még a rendőrség is válaszolni rá, hogy miért utasítja el - ha elutasítja - öt perc alatt elkészített útlevélkérelmemet. Ugyanakkor, ha évek munkájával összehozok egy kéziratot, rabszolgai kiszolgáltatottságba taszítom magam (hacsak nincs annyi pénzem, hogy magánkiadásban jelentessem meg). Várható, hogy ezután még rosszabb lesz a helyzet, s mivel a saját ügyeim ismerem a legjobban, maradok náluk. Tehát a Művek - és mindjárt egy kis kitérő.

K.-t, a Saulusból Paulusszá lett kiadót kiváló írók dicsérték már életében, s külön kötetet is áldoztak emlékének. Nem kételkedem még a vesszőikben sem, pedig ő nekem, a zöldfülűnek a másik arcát mutatta. 1973-ban átadtam neki az egyik ártatlanul kivégzett tábornok özvegyének monológját. 1976-ban a szerkesztőségünkben járt a PB egyik tagja, s gratulált a sehol sem közölt íráshoz, ugyanakkor közölte, hogy az egyelőre - talán az ő életében! - nem fog megjelenni. Éljen soká! Viszont az igazgató egy szót sem nyilatkozott a kéziratról, vissza sem adta, úgy tett, mintha nem is létezett volna. (Sajnos azóta szomorú fordulatot vett kapcsolata az özvegygel, így az írás tényleg nem létezővé vált.)

A Műveket 1983-ban adtam le a kiadónak, s a lektorok javaslata alapján szeptemberre átdolgoztam. Tőlük gratulációkat kaptam, majd többszöri sürgetésem után három esztendő múlva (!) K., az igazgató szerződést kötött velem, s adott húszezer forint előleget. Közben a kézirat valami - önjelölt? - cenzornál eltűnt, majd ötvenszeri sürgetésem után már csak az új igazgató tudta visszaszerezni, s közölte velem, hogy ellentétben lektoraik véleményével, szerinte annyira azért nem jó az írás, hogy neki megérné ringbe szállnia. Amikor elmentem a kéziratért, tasakján ezt a ceruzás feljegyzés láttam: „K. elvtárs utasítására a kéziratot (egyelőre?) nem adjuk ki.” De akkor miért nem utasította vissza? Miért szerződött és kábított három év után az előleggel? Kit védett ilyen áron is? 1987 őszén a Pallas - két neves kolléga, egyben közéleti személyiség előzetes javaslata alapján - vállalta, hogy *Pofa be!* címmel végre kihozza a kötetet. Egy éve vajúdik az ügy, az is lehet, hogy a kötet e sorokat megelőzve napvilágot lát. Közben azonban az egyik főszereplőt betegsége bírálhatatlanná tette, a másikat pedig felemelkedése dicsérhetetlenné. Az isten sem ment meg a vádtól, hogy kegyetlen vagyok és talpnyaló. A titkolózás, az önkény és az ezzel természetesen együttjáró alkalmatlanság és gyávaság miatt rajtam csattanhat az ostor. Bízom azért benne, hogy ezek a szempontok másodlagosak lesznek, bár csupán egy társadalmi lektűr áll majd velük szemben.

Felmerülhet a kívülállóban, hogy mindezt felemlégetve, vajon nem a sértettség beszél-e belőlem? Túl kicsi rangot szereztem én még a betűvel ahhoz, hogy a sértődés luxusát megengedhetném magamnak, másrészt időm és kedvem sincs rá. Miért hoztam akkor szóba e példákat? Mert a könyvkiadás sem maradhat ki a megújulásból. Engedni kell szaporodni a kiadókat, és ha elsöprik útjukból a sok buta kötöttséget, talán a gazdasági érdek is arra készteti őket, hogy becsüljék a kéziratot, a szerzőt: a munkát. Csekély tapasztalatom szerint meg

kellene szüntetni a lektori jelentések, mindenféle vélemények, elutasítások titkosságát. Merjék leírni, hogy tehetségtelen a mű, vagy hogy az (új) Alkotmány ilyen és ilyen pontjának megsértése miatt nem terjeszthető. Csak így csökkenhet X és Y esélye arra, hogy saját szakállára „betiltat”, eltünttet neki vagy cimboráinak nem tetsző vagy kellemetlen műveket.

Felnőttmód kellene végre ezt is csinálni. Felesleges a megszokottól eltérő hangütésű művet a rendszer szívének szegzett törként kezelni. A kiadói politikából hiányzik az érdek, és a szűkörű felelősség itt is széleskörű felelőtlenséggel jár, tolerancia pedig nincs bennünk egy csöpp sem. Több fennkölt szellemi műhelyben is kabaréba illő a helyzet, csak a kabaré szégyelli szavá tenni az ilyen gyermekded szituációkat.

Kéziratok tűnnek el, hónapokig nem válaszolnak a szerzőknek, pályázatot nyert írások nem jelennek meg, hogy a megbélyegzett írók kifogástalan műveiről ne is beszéljek. Mert egészen a legutóbbi időkig volt a nem létező cenzúrának egy egészen furá jellegzetessége, hogy elsődlegesen nem a művet, hanem a szerzőt vizsgálta - póriasan: pofára ítélte. Az irodalom összekeverése a focipályával - a „szabálytalankodó” játékos eltiltása -, nevetséges öncsonkítás, olyan fennkölt dolgokról nem is beszélve, hogy nincs összhangban a budapesti kulturális fórum Magyarország által is képviselt szellemével, azzal a politikával, amit az ország többé-kevésbé megtestesít. A nagy kavarodásban a szellemi munka megbecsüléséről szóló szavak rendre papolássá válnak, sőt újabban a karok idétlen széttáráásával végződnek: „Ebben a gazdasági helyzetben!” De mi lesz később, ha már ma ez a szlogen? Hogy fogunk kimászni a csávából?

A tervezettnél két évvel hosszabb munkával készültem csak el a téesz-elnökökről szóló könyv kéziratával, de megérte, mert túlnyomórészt elismerést kaptam rá a *Magyarország felfedezése* sorozat neves írókból álló szerkesztőbizottsági lektoraitól. A javaslatuk alapján átdolgozott, és főként megrövidített anyag fülszövegének jóváhagyása - vagyis a nyomdakész kézirat elkészülte - után fél esztendőn át a Szépirodalmi a füle botját se mozgatta: nem kötött velem szerződést, nem is nyilatkozott, hogy mi a szándéka az általuk is jónak tartott kézirattal. Vajon mi akadályozta őket abban, hogy megírják: „Kedves szerzőnk! Munkájához gratulálunk, ki szeretnénk adni. Pénz híján csak x hónap múlva tudunk önnel szerződést kötni, kérjük szíves megértését.” Miért nem kapta meg ezt a levelet több tucatnyi szerző tőlük és másoktól?

„Ebben a gazdasági helyzetben!”

Holnap az orrát az abroszba törő kölyök is ezzel fog védekezni.

Elkalandoztam a Művektől, pedig maga az anyaggyűjtés is megér egy misét. A szóban forgó cég irodaháza kitüntetésekkel van tapétázva, a hetvenes évek végén a Vezér mégis kinyírta legtehetségesebb és általa utódként kiszemelt helyettesét. Tudtam, engem is eltávolít a Művektől, ha nem biztosítom magam előre, bejelentettem hát a megyei pártbizottság első titkárának, mit szándékozom csinálni, hogy ne a Vezértől halljon felőle. Bízgatására nyugodtan mentem a céghez, ahol a főnök tengerentúli utazása miatt a párttitkárnál jelentkeztem. Morcosan fogadott:

- Belső dolog, lefutott ügy, senki nem oldja meg helyettünk, különben is levontuk már a konfúziót!

- Nem vonhatnánk le együtt a *zűr zavart*? - kellett volna kérdeznem, de szerencsére megszólalt a telefon, és a megyei pártbizottság arról értesítette a titkárt, hogy tudnak a szándékomról, nem tiltanak ki a Művektől. Egy hétig viszonylag nyugodtan dolgoztam, akkor a Vezér megérkezett, és nyomban maga elé rendelt:

- Nehogy vita legyen, hogy mit mondtam - kezdte -, szeretném magnetofonra venni a beszélgetésünket. Rendben? - Akasztják a hóhért, jutott eszembe, de már nyomta is a gombot:

- 1980. július 9-e, kedd, első tekercs első oldal! Miután hazatértem Amerikából, munkatársaim tájékoztatójában előkelő helyet foglaltak el vallatásszerű beszélgetései, keresztkérdései, az ön itteni működése. Ilyen bemutatás után érthető, hogy felmerült bennem, ez egy rosszindulatú újságíró, aki provokatív módszerekkel olyan dolgokat akar kicsikarni az emberekből, amiket egyébként nem mondanának el. Felhívtam a megyei pártbizottság első titkárát, hogy mit tegyek. Meg kell mondani, jó véleménnyel volt magáról. Közöltem vele, hogy szívesen nyilatkozom, de a tévedések elkerülése végett rögzítem a beszélgetést. (Legendás szokása: nemcsak a vezetői értekezleteket veszi magnetofonra, hanem a telefonbeszélgetéseket is - a partnerek tudta nélkül -, kazettafala vetekszik a Nixon-stábéval. De lássuk a folytatást!) Én szeretem az újságírókat, akkor is, ha rosszat írnak rólunk. Alaptermészetem az őszinteség és a nyíltság...

- Nekem is - szóltam közbe -, ezért is említem, mennyire meglepett, hogy ön a miniszter-helyettest és a Központi Bizottság egyik titkárát is igyekezett meggyőzni, hogy távolítsanak el innen. - A hazardírozástól kivert a veríték, mert, mint annyszor, most is titkárnőtől (sofőrtől, pincértől, vállalati fotóstól) szereztem az értesülést.

- Csupán azt mondtam nekik, bántana, ha új vizsgálat kezdődne egy lezárt ügyben; ha erre pazarlódna az idő és az energia.

Hetekig folyt a párviadal a Vezérrel, próbáltuk bekeríteni egymást. Csapata mindent elkövetett, hogy megkeserítse napjaimat. Lehet véletlen, lehet nem, hogy épp akkor telt ki a böcsületem, amikor beszélgetni kezdtem a „börgarnitúra” tagjaival; azokkal a fehércselédekkel, akiket a személyzeti főnök szokott tálni az arra igényt tartó vendégeknek. Épp a második hölgyikénél ért a Vezér telefonja:

- Úgy gondolom, elég anyagot gyűjtött már, ezentúl munkaidőben ne zavarja a vállalat dolgozóit. Az ellen természetesen semmi kifogásom, ha a lakásukon keresi fel őket.

- Ezt, akivel beszélek? - kellett volna kérdezniem, de partnerem csábos bokája ellenére sem volt kedvem élcelődni: - Tehát ki vagyok tiltva a Művektől?

Csönd.

- Önnek is épp annyi joga van mint többi magyar állampolgárnak.

Hazafelé jövet meglátogattam a gyermekeimet első feleségeméknél.

- Mit csinálsz te a Műveknél? - fogadott Marcsi, majd elmondta, hogy felkereste a börgarnitúra nagymellű darabja, Ibi, akit még Szegedről ismerünk: - Vállalati kocsival jött, hozott egy rakás emblémás ajándékot, és elmondta, mennyire fel vannak zúdulva ellened, majd megkérdezte, miért váltunk el, igaz-e, hogy nem fizetsz gyerektartást, és hogy a feleségedet, Z. Annamária színésznőt ötszáz forintért árulod.

Úgy nevettem Marcsival, mintha homok ment volna a fogam közé. Máig sem tudom, mit tesznek, ha azért váltunk volna el, mert részegen vertem a feleségem, ha tényleg nem fizetnék gyerektartást, ha Z. Annamária lenne a feleségem, és ha valóban árulnám őt. (Egyébként az ötszáz forintos tarifa 1980-as árszinten sem igen hízogó.) A szemétségek gégen vágtak, pedig Tamás István kollégám örökbecsű megállapítása szerint, aki elmegy utcalánynak, ne visongjon, ha... És ha nem bírjuk? Alapítsunk érdekvédelmi szervezetet mi is, mint a prostituáltak? De ránk férne, mert a mostani sóhivatal senkit se képvisel - illetve a fenntartó bürokráciát igen jól képviseli, a tagságot alig-alig.

És még valami: 1983-ban azzal a biztos tudattal zártam le a Művek kéziratát, hogy a magas fizetések, a fix nyereségrészesedés ellenére az emberek, ha tehetnék, vasvillával üznék el gépmember-főnöküket. De leírtam azt is, ha bevezetik az igazgatóválasztást, a nyakam rá, hogy

arról a Vezér az elsők között fog értesülni, és átprogramozza magát, megfőz mindenkit, és megválasztják. Mit tesz isten, 1986-ban választás volt a Műveknél, és azóta a Vezér választott vezetője a cégnek! Hogy megváltozott-e, vagy pusztán a homlokzatot festette át, arra csak sejtem a választ. Arról viszont fogalmam sincs, hogy kéziratom négyéves pihentetése vezércselei közé sorolható-e vagy sem. De mit múltidőzők, hisz még annyi minden történhet, s ki tudja, hogy kiadóm illetékese(?) nem áll-e elő újból olyasféle javaslattal, hogy a valós helyszínhez nem kötött riportregényben a megyei első titkár születési évét 1926-ról 1925-re kellene javítani, mert az illető tényleg 1926-ban született, s nehogy bepereljen. Írásba adom itt és most, hogy nem ez kompromittálja őt leginkább!

Gyávaságra idomított szakmám feszt centizi a sajtópöröket, mintha ezen múlna a szava-hihetősége és a tekintélye. Nem tudom, eddig hányszor kerültem be a statisztikába; a pörök túlnyomó többségét megnyertük, kettőt elvesztettem. Az elsőt szégyellem, a második miatt dühös vagyok magamra.

A *Volt egyszer egy szoc. brigád* című írásomban az egyik jellegzetes külsejű asszonyt olyan pontosan írtam le, hogy egy vak rendőr is előállíthatta volna. Az asszonynak különösebb szerepe nem volt a történetben, kétszeresen szégyenteli hát, hogy magánélete ormótlan kiterjedésével lehetetlen helyzetbe hoztam. A tárgyalások egyszerűek voltak: bocsánatot kértem, s a bíróság helyreigazításra kötelezte az Új Tükört, ahol az írás megjelent. Ezt követte a becsületsértési eljárás, de itt már ötezer forintot kellett fizetnem, majd a harmadik csatlakozó pörben a személyiségi jog megsértése miatt csaknem háromszor ennyi kártérítést pöngettem le. Személyiségi jogot írásban az én idétlen soraim sértettek először, be is kerültem rossz példaként az évkönyvekbe. Reméltem, hogy megfizettem a tandíjat, hat esztendővel később mégis újból elbuktam, és milyen kiscserkész módon!

Hajdan Kecskeméten egy katonapilóta azt kiáltotta a lezuhanás előtti pillanatban a mikrofonba: „Vegyetek fel a pártba!” Megmozdult mindenki, hogy végső óhaját teljesítsék, B. kollégám is elindult, hogy a katonaujságban megemlékezzen az illetőről. Gondolta, hogy a „levelezésből” - az irányítótorony és a pilóta beszélgetéséből - mást is felhasználhat a riportban, meg kívánta hát hallgatni a szomorú tekercset. A politikai tiszt próbált kibúvót találni, aztán amikor engednie kellett a kérésnek, bevallotta, hogy a tragédia pillanataiban félreértették a zörejekbe, fütyülésbe fúló szavakat; kevésbé zaklatottan újrhallgatva, felerősítve a felvételt, kiderült, hogy társuk egészen mást mondott, de nekik akkor már nem volt bátorságuk leállítani a kitüntetési processzust. Kollégámnak negyedjére sikerült kihámozni az apokaliptikus lármából a kiáltást:

- Nekimegyek a fának!

Utána a detonáció hallatszott, majd a csönd dörömbölt.

Úgy jártam én is, akár a gyászba rándult repülősök: Dobsonyi Pál volt nőtincsi téesz-elnök szavaiból csak azt hallottam meg, amit szerettem volna. Több száz elnökre kiterjedő vizsgálatom során kiderült, hogy bár a hetvenes évek közepe óta jóformán csak diplomások kerültek a mezőgazdasági szövetkezetek élére, korántsem biztos, hogy ez a gárda rátermettebb a vezetésre, mint a természetes kiválasztással színre lépett paraszti elődök. Találkoztam is egy kiabáló példával: Dobsonyi Pál előbb helyrehozta a berkenyei szövetkezetet, majd iskolázatlan elnökként kevés döccenővel vezette a jóval nagyobb nőtincsi gazdaságot, mégis dr. Mosonyi Imre három diplomás mezőgazdát állították a helyére, ám ő harmincmillió forint veszteséget meg ugyanennyi alaphiányt hozott össze. Annyira akartam bizonygatni, hogy milyen fontos a nehezen mérhető vezetőkészség, hogy süketen ittam Dobsonyi Pál szavait, készpénznek vettem minden mondatát, pedig tudtam, hogy utóda zuhanórepülése idején már

nem is volt a téeszben, feltűnhetett volna, hogy sértettségéből is maga felé hajlítja az eseményeket.

Az írást persze elküldtem az agyonbírált elnöki utódnak, dr. Mosonyi Imrének, aki unszolásomra sem a cikk valótlan állításait cáfolta - ahogy szokás -, hanem azt sorolta föl, hogy a tervezett monológban mi igaz. Biztos azért titokzatoskodik, mert sokkal több van a rovásán, gondoltam.

Amikor bírálóját, Dobsonyi Pált felkerestük, hogy lefényképezzük, ő azzal adta vissza a kéziratot, hogy elolvastatta a téesz volt jogtanácsosával is, a javítások tőle származnak. Botorul megnyugodtam, hogy akkor jogilag is rendben van az írás, pedig a monológ olyan messzi volt a támadhatatlanságtól, mint Makó Jeruzsálemtől. A bíróság előtt nem tudtam bizonyítani a cikk több állítását, pedig a helyreigazítás akkor is elkerülhetetlen, ha egy szó hibázik.

Például Dobsonyi azt mondta utódjáról: „...nem is tudom, hányszor járt az NSZK-ban, odajárt szőlőtelepítést tanulmányozni, mintha Magyarországon nem is ismerték volna a szőlőt!” A bírósági ítélet megállapította: „Valótlan a cikknek azon állítása, hogy a felperes a tsz költségén járt az NSZK-ban a szőlőtelepítést tanulmányozni”. Ez igaz, mégis úgy érzem, Dobsonyi állítása közelebb áll a társadalmi valósághoz, mint a paragrafuson szűrt ítélet.

Dr. Mosonyi Imre egyetlen NSZK-beli tanulmányútjára valóban nem a téesz költségén utazott (ezt egyébként nem is állította az írás), hanem a Szőlészeti Kutatóintézet vitte őt. Igaz, hogy később felkereste Spanyolországot is, de inkább utazgatott volna rogyásig, hiszen tíz ilyen út félmilliója is nevetséges összeg lett volna az elhibázott száz hektáros szőlőtelepítés harminc milliójához képest! Ehhez kellett neki a nyugati tapasztalat? A balga döntésen már csak pitykegombként fityegett az utazás.

Mentegetőzésre akkor sincs jogom: Dobsonyi Pál általam írt monológjában (*A nemszeretem ember*, Új Tükör, 1986. márc. 9.) 47 Mosonyi Imrét bíráló megállapítás szerepel, ezekből 17 tényyszerűségét nem tudtam igazolni a bíróság előtt. Ha mind a 17 fals állítás olyan lett volna, mint az iménti példa, a 30:17 arány akkor is elképesztően rossz; a sajtóbírálat nem sportmérkőzés, ezt a csatát nullára kell játszani!

Számomra súlyosbító körülmény, hogy a társadalmilag fajsúlyosabb állítások igazak, és a jelentéktelenebbek valótlanok. Emiatt még nagyobb erővel verhetik vagy verhetem a fejem a falba: pontatlansággal egy vezetésre alkalmatlan embernek adtam lehetőséget a mosakodásra, annak, aki tűzijátékkal hirdette a világnak, hogy így fejlődik, úgy fejlődik a téesz, közben a csőd felé tántorogtak.

Említettem, hogy utóbbi éveimet a téesz-elnökökről szóló - *Kiválasztottak* című - könyvem írására fordítottam. A Tömegkommunikációs Kutatóközpontban végzett munka megfertőzött: monstre kutatást végeztem alanyaim körében, amelynek több százezer forintos költségét kutatási jelentésekkel „fizettem” vissza a támogatást nyújtó intézeteknek. Aztán 1985 májusában - az ötödik szárazabb szövegű tanulmány elkészítése után - desszertként megírtam az Új Tükörnek, miféle személyes szívességet kérnek az elnököktől az állami és a pártvezetők. Az írás Arany Jánostól kölcsönzött címe - „*Vadat és halat s mi jó falat...*” - válaszol is a kérdésre. Dolgozatom bizonyos fentebbi körökben is élénk érdeklődést keltett - személyem iránt. Ne legyek azért szerénytelen, mert egyszerre firtatták, hogy kik és miért támogatják ezt az „ellenséges vizsgálatot”, és kurrázták bűneimet. Cselesen a Tájékoztatási Hivatallal gyűjtették be az általam kiküldött kérdőívet, hátha pert indíthatnak ellenem jogtalan adatszolgáltatás kérése miatt. Én, mint a bürokrácia felleghára! Bármilyen blőd az ötlet, valamiképp be

akartak varrni. Barátaim, munkatársaim körében azt nyomozták, kiféle, miféle fickó vagyok: „Pártbecsületszárára mondja meg, milyen ember ez a Pünköshti?!”

Teljes név és cím a szerzőnél, írhatnám, de ez csak e faramuci kérdés kiagyalójára vonatkozna, és nem az egész írásra, amiben nehezen követhető önkénnyel, hol kiírom a neveket, hol nem. Nem csupán amiatt, mert az egyik kicsi, a másik nagy - bár a nevek elhallgatásában szerepet játszik az is, hogy nálunk a glasznoszty jegyében még nem jelentették be, hogy mindenki bírálható, és mindenki bírálhat. No, de ne mismásoljam el, hogy milyen ember is vagyok - pártbecsületszóra. Az egyik megkérdezett azt válaszolta, nem tudja, mit jelent a pártbecsületszó, ő különben sem párttag, de azt hiszi, hogy Pünköshti az. Maradjunk annyiban, hogy idestova negyedszázada egy rigorózusabb, sőt szemellenzősebb Megyei Párt alkalmasnak tartott a tagságra. Azóta többen kételkedtek a döntésükben.

1985 augusztusában jelent meg az Új Tükörben az *Árva babszem* című riportom, amelyben az 1973-78 közötti időszak elnökpereit jártam körbe egy tizenegy hónapon át börtönben tartott, majd ártatlansága miatt felmentett téesz-elnök történetének apropóján. Riportomat kiagyaló történetnek bélyegezték a főszerkesztői értekezleten. A rágalmat a hithű lapfőnökök annak rendje-módja szerint továbbadták néhány ezer buta kollégának, és ők elolvasva a cikket Zalaegerszegtől Debrecenig, azt kérdezték tőlem:

- Ugye, nem igaz, hogy nem igaz?

Mivel Kornidesz Mihály, az MTV elnöke is megbélyegzett tévés barátaim előtt, felhívtam és megneveztem neki az Árva babszem nem létezőnek mondott elnökét. (A riportból az ő kérésére maradt ki a neve, mert új munkahelyén nem mehetett oda mindenkihez, hogy nem ő lopta a kabátot, hanem az ő kabátját lopták el.) Megemlítettem még Kornidesznek a hetvenes évekbeli koncepciók eljárások tucatját. Végül szinte nekem kellett őt vigasztalnom, amiért hagyta magát félrevezetni. Búcsúzóul fogadkozott, hogy az általa felháborítónak nevezett ügyről már másnap tájékoztatja Berecz Jánost, a KB-titkárát. Hogy megtette-e vagy sem, arról nem tudok, és arról sem hallottam, hogy inszinuálásom helyén bejelentették volna, hogy megrágalmaztak. (Nem tették ezt meg azután sem, hogy ezen írás első változata a Mozgó Világban megjelent: a hazug „illetékes” még jó ideig masztodonkodott berkeinkben.)

Erre a hajszára azért voltam különösen érzékeny, mert akkor épp állás nélkül kóboroltam. 1984-ben ugyanis eljöttem a kutatóintézetből, és bár minden szerkesztőségben ujjongva fogadták ajánlkozásomat, a visszahívások elmaradtak, sajnálkozásba fulladtak: ötvenéves fejjel, huszonötéves gyakorlattal nem kaptam állást sehol. A legbájosabb kaland az első helyen, a Magyar Rádió személyzeti osztályán esett meg velem, ahol eredetileg a munkakönyvem is volt, mivel a Tömegkommunikációs Kutatóközpont munkaügyileg a rádióhoz tartozott. Ajánlkoztam, hogy átjönnék hozzájuk riport- és dokumentumműsorokat csinálni. Az éltes elvtársnő közölte, ötvenévesen kezdő riportert nem lehetek, csak főnök. Mondtam az nem akarok lenni, én a saját agyrémeimmel szeretek foglalkozni. Arra nincs mód - felelte ő. Bezzeg Mátéért versengtek a fegyintézetek! A Csillag-börtönből hívták Tökölre a börtön-újsághoz és több helyre kultúrosnak, de maradt Szegeden, kezelte könyvtárát, németül tanult, és ahogy épp aktuális felesége említette: - írt 8 novellát és 12 elbeszélést. - Máté itt is szeretetre méltó link volt. Nyáron a Csillag falai közül „táborba” vonult. Amikor ott jártam, épp Pesten volt eltávozásom; fővárosi lapokhoz vitte fel az írásait. Az igazgató mesélte, hogy ilyenkor mindig új menyasszony kíséri kézenfogva egész a sorompóig.

Trubadúrunk benn is úr volt. A börtön párttitkára megkérte, segítsen neki a taggyűlési beszámoló összeállításában, mire ő öntudatosan azt felelte, ahhoz tájékozottnak kellene lennie a világi élet eseményeiben. Ettől fogva rendszeresen kapta az újságokat - és írta a taggyűlési tájékoztatókat. Szabadulása után Máté hogy, hogy nem, épp J. elvtárs cégénél kapott főúri munkát (mert J. valóban nem sokáig maradt a megyei pártbizottság titkára). Máté

büntetett előélete ellenére szabad kezet kapott a vállalati bélyegző használatában, aminek meglett a talán el is várt eredménye. Ha Máté nem került volna szembe másodszor a törvénnyel, hamarosan visszavették volna újságírónak (amit akkor meggyőződéssel támogattam én is).

Az *Árva babszem* fejtése közel egy évig tartott. Meggyóntatták a nyilatkozókat - volt, aki ejnye-ejnyét is kapott, amiért szóba állt velem -, viszont a hasonló eljárások tucatját gyártó megyei főügyészt békén hagyták: neki nem keveredett állásgondja. A fenébe is, újból az állástalanság, pedig a hajsza elsősorban azért gyötört, mert én a kátét mondtam föl: azt cselekedtem - írtam -, amit ebben a társadalomban többen és többször meghirdettek, amit tölem vártak!

Vagy valamiről elfelejtettek értesíteni, és én - akár a hátra hagyott partizán - évtizedekkel a forradalom után is csak robbantgatom, robbantgatom az ellenség pullmankocsijait, pedig azon már rég a mi kutyánk kölykei utaznak?

Nehogy azt higgye azért bárki, hogy én vagyok az ártatlanság báránya! Ha valaki megpiszkalna, biztos, találna nem egy újságírói bűnömet is. Nem szívesen emlékszem például egy elfogadott kávéfőzőre és két gyerekjátékra: jobb lett volna visszautasítani őket. Egy tanyasi néni tíz tojása volt legbájosabb „megvesztegetésem”: a zacskó tojást azért kellett elhozni, mert nagy magányában felkerestem és beszélgettem vele. És Évike? Ha már elkezdtem, róla sem hallgathatok.

Évike igazgatója bevétette magát egy találmányba, és munka nélkül felmarkolt 150 ezer forintot (1972-ben). Szokásomhoz híven megmondtam neki szemtől-szembe, hogy eljátszotta a becsületét, és ezt meg is fogom írni. Másnap aztán egy igazi incifinci, egy magazin szépségű 19 éves lány várt rám lakásunk ajtajában. Vagy egy órát ácsorgott ott, pedig az igazgatója által küldött kiegészítő adatokat bedobhatta volna a levelesládába is. Vagy nem így szólt a megbízatás?? A lány mindenestre mosolyogva lépett be a kinyitott ajtón. Éjfélkor megmondtam neki, a cikket azért megírom.

- Felőlem - felelte Évike -, a direktor úgyis bukik, a helyettes fiatalabb is, és most válik.

Szégyelljem magam? Egy biztos, közírónak is jobb, ha belülről vezérelt: önmagunkkal szembenézni sokkal nehezebb, mint a változó funkcionáriusok korholását elviselni. Korholás? Bármennyire éget, bármennyire igazságtalan is egy-egy ilyen csöndes fojtogatás, a lényeg, hogy mi kerül az olvasó kezébe! Ha rosszul felfűzött génjeim, netán izgágaságom miatt az én példatáramból esetleg mást lehetne kiolvasni, mégis az az igazság, hogy kezd már az olvasókért folyni a játék. Ez jó, ez tetszik. Döntsön a legilletékesebb - csak alantas és primitív eszközöket se lehessen bevetni a megnyerésére!

Kiderülhetett már, hogy nem vagyok oda a magyar tömegtájékoztatás színvonalától, de kevésbé zsörtölődős pillanataimban el kell ismernem, ha istentelen lassan is, csak tágulnak a falak. Hajdan meghökkentő volt például a *Magyarország felfedezése* sorozat több kötetének friss látásmódja, vitázó kedve, szókimondása. Ma azért sem nagy esemény egy-egy kötet megjelenése, mert a szociográfiai sorozat friss szemlélete már az újságokban is otthonos. Mindez lecsöndesíthetne, de nincs ok lábhoz tenni a fegyvert, akad még nehezen megírható, netán meg sem írható (fájó) jelenség épp elég; ma a nyilvánosság körülbelül úgy jellemzi a szocializmust, mint az árubőség.

Itt vannak akár a „belügyeink” is. Miként vélekedjünk arról, hogy Vitray Tamást évtizedeken át rendre elhessentették a magvasabb társadalmi kérdésektől? Nincs szükség rá, hogy ezeket az ő személyisége hitelesítse vagy súlyosbítsa? Mennyire lehetünk mi - mezítlábas zsrnaliszták - odaadók, ha szakmánk Hajdú Jánost nemhogy szaporítani vagy kihasználni nem

tudta, de még megtartani sem? És ki tudja, hogy miért nem az általa kiszemelt sőt hivatalosan felkért Baló György lett végül a Hét főszerkesztője? (A szakmán kívüliek félreértését elkerülendő, nem Sugár András tehetségét vitatom, hanem az utat lépten-nyomon összetaknyoló módszerek émelvényének.) Végül kitől kérdezhetjük meg, hogy nem illett volna Hajdú János, mondjuk, sokkal inkább a tévé-elnöki székbe, mint a berni nagyköveti fotelbe? Vagy a svájciakat nem zavarja a rátermettség?

A három évtizeden át tévedhetetlen - „elvi” - politikának nevezett rögtönzések egy része szerint a sajtó juttatta válságba az országot. Amikor már sokadjára is szétverték a fejünkön a kőtáblákat, elhangzott az új ige, hogy csak a nyíltság menthet meg bennünket. Nem tudom, a capitoliumi ludak hogy gágogták volna föl az őrseget, ha előtte párszor megnyomorgatják a gigájukat. Van, aki emlékszik, hogy nem is olyan rég néhány mai glasznoszttyozó élenjárt a fojtogatásban, s minden cselekedetével azt bizonygatta, hogy a rátermettség veszélyezteteti leginkább ezt a hivatást meg a szocializmust!

Itt van a Forrás esete is, hogy másodszor sem engedték nekik díjazott pályaművem közlését. Nehogy azt higgye bárki, hogy ezek a szerkesztői gyávaság példái: a történelekről legkevésbé ők tehetnek. (Az én torz szemléletem, amikor ők gyávák, akkor sem őket, hanem kiválasztóikat hibáztatja, és akkor is azt fogom tenni, amikor ezt a bonyolult processzust végre rábízzák a szerkesztőségekre: válasszák meg ők a főnökeiket, s ha gyáváskodnak, majd leváltják őket.) Szóval azt állítom, hogy nem Hatvani Dánielen múlt írásaim elsüllyesztése - bár nem tudom, mi történt. Ismertem viszont öt Tiszatáj főszerkesztőt, és láttam nem kevés önkénnyel lezajló menesztésüket... Továbbá másokkal együtt konstatalem, hogy a nagyüzemek mellett - amelyek retrográd voltát Hegedüs András mutatta ki még 1983-ban - esetenként a területi pártbizottságok a haladás kerékkötői nálunk is, amint azt a peresztrojkával és glasznoszttyal kapcsolatban Gorbacsov megfogalmazta. Előfordult már többször, hogy a kicsit merészebb, és feltehetően eredményesebb reformok, sőt már a szokatlan gondolatok ellen is a területi pártbizottságok szállították a muníciót a központba. A Tiszatáj a szomszéd megyében már másként vélekedett a díjnyertes írásról: ők vállalták a közlést, mert ilyen csallhatatlanok az ítéletek.

Álljunk itt meg egy szóra. Ezt a könyvet magam szedem, vagyis a „kéziratot” tényérnyi számítógéplemezemen adjuk át a Nyomdaipari Fényszedő Üzemnek, és ők rögtön hasáblevónatot készítenek az elektronikus abrakadabrából. Emiatt módom van rá, hogy a legfrissebb eseményeket is rögzítsem: például, hogy végül Kecskemét helyett Szegeden sem jelent meg a tanulmányom.

Emlékeznek talán rá, hogy a Tiszatáj legutolsó „botránya” megrázkódtatta az irodalmi, a kulturális, sőt a politikai életet is. Lehet megalkuvónak mondanak, de mivel engem a menesztett és az új szerkesztőség több tagjához is baráti érzések fűztek, úgy éreztem, a hatalom ormóttan beletenyerezése ellen nem a lap bojkottjával, hanem falakat tágító írásokkal lehet igazán tiltakozni. Ezért, amikor megkerestek, adjak nekik valami írást, örömmel tettem eleget a kérésnek. 1988 januárjában közölte Lengyel András főszerkesztő-helyettes, hogy az Elnökök és elnökcsinálók című szociográfiámat elfogadták és a májusi számban közlik. Aztán semmi. Júliusban úgy gondoltam, megérdeklődöm már, mi történt, s kértem, hogy legalább a kéziratomat adják vissza. Nem találták, és egy szakmabelivel szemben, egy általuk kért írás esetében nem állottak impresszumuk szövegére utalni: „Kéziratokat nem őrzünk meg, és nem küldünk vissza.” Amikor a szokásjogra hivatkozva felszólítottam őket, hogy fizessenek honoráriumot az általuk kért és elfogadott írásra, mégiscsak megkerült a szövegem, és Kaposi Márton főszerkesztő azzal fizetett ki, hogy korábbi helyettesének ígéretét „önkéntesen közölt magánvélemény”-nek minősítette. Ha vázolt mentalitásukat mégsem követné szerkesztői

magány, kérem, becsületből módosítsák az impresszum szövegét valahogy így: „Kéziratokat és szerzőket nem őrzünk meg!”

Visszakanyarodva az uralmához foggal-körömmel ragaszkodó pártapparátusok húsba vágó témájához, nem maradhat említetlen, hogy az 1988-as pártértekezlet radikalizmusának a sokat szidott megyei pébék voltak a zászlóvivői. Márpedig akkor... Igen, nálunk a többpártrendszer egyelőre egy párton belül valósul meg. Persze erről illetlenség beszélni, a pártegység a leg-szentebb dogmák egyike, pedig a párttörténet is arra tanítana - ha hagynák -, hogy a különböző áramlatok, csoportosulások, platformok mindig is léteztek a kommunista pártokban. A fejlődésnek az ellentmondás, a konfliktus a rugója, ez alól a szocializmus vagy a párt sem kivétel. Minél inkább létezhetnek hát a párton belül is a különféle nézetek, annál inkább bízhatunk a vitában, a demokráciában, a reformpolitikában, a haladásban. Markáns nézetek nélkül legfeljebb Sztálinjainkat követhetjük - a sírba.

Emlékszem, hogy még az egyszámjegyű pártkongresszusok idején kihirdettetett, hogy a felkészülés jegyében csak pozitív cikket lehet írni. Nem volna ez baj, ha az értelem határozná meg, mi a pozitív, ha nem csupán sikerről szóló cikkek számítanának annak, a bíráló írások pedig negatívnak, más szóval nem az lenne a jó orvos, aki nem talál betegséget.

A sikerpropagandával a szocializmus újból és újból eret vág önmagán, és előszeretettel hajtogatja, hogy az „objektív nehézségektől” kóvályog. A Tömegkommunikációs Kutatóközpontban tíz év ötvenezer nyi gazdasági közleményének elemzésével kimutatták, hogy a pártkongresszusok évében - 1980-ban és 1985-ben - nagyobb hangsúlyt kaptak az eredmények, mint az előző esztendőben. Hogy az összegzés idején ez a természetes? De ennyire?? A vizsgált írások a retrográd hetvenes években - az 1972 után kezdődő nagy zuhanás idején! - voltak a legderűsebbek, a hurraóptimizmuson csak az „ellenreformációs” időszakot lezáró és megvalósítatlanul maradt 1978-as párthatározat változtatott valamit. Azért a rózsaszínezés nem szűnt meg, pedig mindenki tudja: nem a tömegkommunikáció eszközein múlik, hogy mondjuk egy pártkongresszus, egy határozat korszakos lesz-e vagy csupán valamilyen állomása az útnak.

Keserű kedvemben azt szoktam mondani, egy éven át azért hazudunk, mert kongresszus lesz, egy éven át azért, mert kongresszus volt, közben pedig mert már megszoktuk. Túlzás ez, persze, hogy túlzás, de melyik a veszélyesebb?

Legkevesebb másfél évtized óta elodázó társadalmunk egyre többször kényszerül szembenézni önmagával, sok jel mutatja, hogy így lassan nyíltabbá válik, nem gyűjti a nyakába a hallgatás, sőt a hazugság málhait úgy, mint rég; legalábbis néhány ország már ki-kipakol belőle, és nálunk is egyre laposabb a batyu. Csak hát sok a zseb, a rekesz, ha az egyik kiürül, máris póposodik a másik.

A politika létéből adódó korlátok közepette is egyre őszintébb, ám amikor legmagasabb rangú képviselője a nyíltsággal büszkélkedett a tévében, betömték a sajtó száját: egy taxisofőr meggyilkolásáról nem lehetett írni, mert orosz katonák voltak a tettesek. Ilyen kisdédóvós módon kellene óvni a magyar-szovjet kapcsolatot? A „hallgatáspolitikai” döntés esztelenül felkorbácsolta az indulatokat, és ahogy az lenni szokott, nem a hazai baldóverekkel szemben.

Isten a tudója, hogy helyesen-e, négy hónappal később, amikor már felejtődött minden, közölték(tük), hogy a soförgyilkosság miatt 1987 márciusában Szergej Zsukov sorkatonát halálra, társát nyolcévi börtönre ítélte a szovjet bíróság.

Tudott, hogy nálunk is a hallgatás a hazugság fő formája. Éltem vele én is például Kubában. Hiányzó nyelvtudásom miatt sem vállalkoztam tapasztalataim megírására, helyette turista-

csoportunkat mutattam be (mert az újságírókat azért viszik - vitték! - külföldre, hogy beszámolójában megemlítsék az idegenforgalmi cég nevét. Az újságíró olcsóbb, mint a hirdetés. Egyébiránt - amíg létezett - ez a mód ugyanolyan erkölcsstelen megvásárlása az újságíróknak, mint amilyen erkölcsstelen az orvosok megvásárlása a hálapénzzel. Most kezdjük csak kapisgálni, hogy az értelmiséget megfizetni kell és nem korrumpálni.) Szóval Kubáról nem merem megírni, amit láttam. Egyébként sokatmondó tény, hogy a szocialista országok egymás gondjairól pártgyesség alapján négy évtizeden át hallgattak. Jugoszlávia volt a kivétel, és a Szovjetunió számára az volt a tűzveszélyes csehszlovák majd lengyel helyzet is. Egyébként viszont a barátság jótékony leple alatt még napjainkban is folydogál a semmitmondó körülírás és szépítés. (A tragikus magyar-román viszonyról itt most nem kívánok szólni.) Egymásról évtizedeken át csak olyan kritikát közöltünk, amit az adott országban is nyilvánosságra hoztak, így barátaink helyett bennünket csak „ellenségeink” bírálhattak! Ennek persze megvolt az az előnye, hogy félre lehetett söpörni azzal, hogy „rosszindulatú”. Ma már tudjuk, hová visz ez az út. Remélem mindezzel már a glasznoszt (nyilvánosság) nyílókapuát döngetem.

Suta hazugságaink azért is átlátszóak, mert némaságot csak az vállalhat, aki ura a szónak. És nekünk, jaj, hány buta hallgatásunk van! 1982-ben egy hajszálon múlt az ország fizetőképességének a megőrzése. Drasztikusan korlátozni kellett az importot, szinte száz márkánként guberálták össze a pénzt a hitel törlesztésére. Akkor balgaság lett volna ezt világgá kürtölni, hisz belső pánik is kitörhetett volna - mondjuk egy felvásárlási hullám -, és hiába a csatanyerés, ha a hátszág megfutamodik. Viszont a vihar elmúltával is csak szörmenténadtunk hírt a sziszifuszi küzdelemlről. Sőt miközben a gazdaság minden rozszant bátyájához hű, ezért magához a várhoz hűtlen keresztapák a polgárok könyvek papír munkásosztályának érdekében hivatkozva újabb cserearányromlásba taszították az országot, 1985 menetrendszerinti eufóriája során ismét nagy elánnal megnyugtatták a közvélemény jelentős részét, és ezért az influenzának hitte a tüdőrákot. A gondokat szörmentén érintő beszédek, írárok jó része a munkafegyelm lazaságait ostromozta másfél évtizeden át, pedig ha a szögletes kerek hazai gyáraiban megtálosodnának az emberek, akkor végképp elmerülnék.

Morgolódásomból is kitűnik, amit a betűkedvelő emberek saját tapasztalatukból is tudnak, hogy amikor a sajtó kiterjedt gépezetének beavatkozási pontjaira valóságot ismerő és tisztelő, politizálni tudó, világos elmék kerültek, akkor egy kicsit nagyobb lendületet vett a tájékoztatás is, amikor viszont egy-egy túlélendő bunkokrata csúszott a csapatba, jobban nyikorogtak az eresztékek. Ha valaki elolvassa Jakab Zoltánnak a totócsalás tájékoztatási tehetetlenkedéséről szóló, modellértékű tanulmányát (*Totócsalás*, Tömegkommunikációs Kutatóközpont, 1985.), vagy végiggondolja, hogy például milyen szerepe van - volt? - a politikában a közvéleménykutatásnak - az emberek véleményének! -, akkor azt mondja, hogy a szocializmusban a sajtóirányítás is inkább adhocrata, mint tudományos.

Tudományos? A hímes szájjal dicsértetett sajtótörvényről hál' isten két év bebizonyította, hogy születése pillanatában olyan kétarcú volt, mint a politika: úgy akart menni, hogy maradt. Tudományos tömegkommunikáció? - kérdem ismét. Egy időre sokunk talán még azzal is megelégedne, ha bűnbak-keresés idején nem értékelnék esztelenül túl a sajtó szerepét, és lényegi kérdéseknél nem vennék semmibe: ha tisztázva lenne végre, hogy mi a feladata a fennmaradásáért demokratizálódni kényszerülő társadalomban.

Állítom, az újságírás is van olyan szakma, mint mondjuk a pedikűr. Ezt azért említem, mert soha nem értettem, miért kell - miért lehet? - például a párt lapjának (vagy akár a televízió-nak) az élére kizárólag politikusokat állítani, pedig az sem igaz, hogy minden jó politikus jó főszerkesztő (újságíró), a nálunk nem ritka kutyaütőkről nem is beszélve. Ezt a főszerkesztői

vetésforgót - amit a nyugati testvérpártok nem engedhetnek meg maguknak! - mindig szakmánk egyik leglátványosabb lekezelésének tartottam. Sarlós István jó polgármestere volt a fővárosnak. Számomra máig érthetetlen módon egyszer csak a Népszabadság élére rakták. A polgármester utód nem bizonyította, hogy Sarlós Istvánt el kellett a tanácstól mozdítani, főszerkesztőként pedig - nem titkoltan - szenvedett. És Sarlós még intelligens, felkészült ember!

Mondhatnánk, hogy ez csak egy poszt és bármilyen fontos is, hatóköre csak az újságírók töredékére terjed ki. Csakhogy nem akármelyik töredékére, másrészt viszont a példa modell értékű. Ez alapján aztán az Apó - ahogy egyik kollégám az agitprop osztályt elnevezte -, illetve a sajtóelosztály - az Anyó? - „az újságírónak, sőt főszerkesztőnek bárki jó” szellemében rángatta, sőt rángatja a zablát a szakma szájában. Magam sosem voltam főszerkesztői értekezleten, de a beszámolók alapján nyilvánvaló, hogy eddig elvtársaink ott fenn elsősorban a hibáinkra vadásztak, illetve tilalmasdit játszottak. (Persze mi mást is tehetne annyi ember, amennyi a CDU központjában nem a sajtót, hanem az egész nyugatnémet politikát irányítja?) Hibás a szereposztás, s akkor is az lenne, ha felcserélnének bennünket. Az elv hibázik, s ha komolyan gondoljuk a megújulást, akkor társadalmi önértékből is mentesíteni kell a sajtót nemcsak a szavankénti beavatkozástól: engedni kell a sokszínű érdek sokszínű kifejezését.

Nem véletlen, hogy újságjaink szürkébbek, unalmasabbak nyugati társaiknál. Ne bénítsuk magunkat azzal, hogy kizárólag az alantas szenzációhajászás adja a különbséget. Sajtónk alapvetően kijelentő és nem érvelő, megelégszik a politikai célok zsoltosmázásával, és mivel más - ötlet, nézet, vélemény - nem kívánatos sőt rossz, érvelésünk többnyire rövidre vágott. Mi eddig nem a fejeket, nem a szíveket, nem magát az embert, hanem legfeljebb a karokat akartuk megnyerni - munkára vagy szavazásra. Ez is valami, csak épp kevés; egy nem rab-szolga társadalomban mindenképp az.

A tisztázatlanságok, a társadalmi válság következtében az irányítók és a végrehajtók éveken át más nyelven beszéltek. A TK-ban feladatom volt szakmánk elméleti folyóiratának, a Jel-Képnek a segédszerkesztése. Emlékszem, hogy a sajtó krémjéből álló szerkesztő bizottság milyen elismeréssel fogadta dr. Bényei József debreceni főszerkesztő okos és szókimondó nyilatkozatát (1982/4). Utána főapónk, Lakatos Ernő - mivel a főszerkesztőt nem találta - engem tolt le telefonon, hogy miért jelent meg a kritikus írás. Megkérdeztem, mi a konkrét kifogása. Mondott egy példát, mire megemlítettem, hogy a szerző meggyőző okfejtésén túl állítása igazságát véletlenül én is legalább öt névvel és címmel tudom bizonyítani.

- Példát én is tudok ezret is, de azért ne általánosítsunk!

Vagyis az általánosításhoz is engedély kell!

Gyanítom, hogy kutatási témának se lenne utolsó, annak a „muníciónak” - tiltásnak, dörgedelelemnek, nagy ritkán tanácsnak - az összegyűjtése, amit a sajtó ez utóbbi évtizedekben kapott. Saját írásaim is kirajzolnak több kacskaringót. Két éve még hozzám, a közkatonához is eljutott, hogy elég már a valóságfeltáró írásokból, a vezetés ismeri a helyzetet, inkább arról kellene írni, hogy... Azt nem értem csak, ha a vezetés tényleg ismerte a helyzetet, hogy jutottunk ide?

És ha tényleg olyan jól ismert ez a veszettül összebogozott élet, akkor félhetünk, hogy végveszélyben az ország, különben 1986. október 23-án azt az ifjú hölgyet, aki Budán, a Bem téri munkahelye előtt beszélt meg randevút a férjével, nem kezdte volna azonnal két civil ruhás úr kísérettel, s néhány nem civil a szeme sarkából figyelni. 1956 harmincadik évfordulójának nyugalma (is) mérhetetlenül túlbiztosították, a március 15-i állandó sokkról nem is beszélve, ami ugyancsak arra vall, hogy van még tere a valóság feltárásának. Nem csoda, hogy az

októberi napokban rádiós kollégám megkérdezte az erre az alkalomra többszörösére duzzasztott szerkesztői apparátus egyik tagjától:

- Mondhatom a műsorban, hogy technikai forradalom, vagy inkább sajnálatos technikai eseményekről beszéljek?

Vegyük észre e kedves poénkodás 1956-on túlmutató mondandóját is, hogy a nyers kommunizmus számára a technikai forradalom olyan sajnálatos esemény, amivel a maga monarchista felépítésével nemigen tud mit kezdeni (ez is oka a reformok halaszthatatlanságának).

A kis kaliberű vezetőről persze mindenkinek van „általánosító” példamnál frappánsabb története, nemcsak munkahelyének vidékéről, hanem a felsőbb régiókból is, mert a könyörtelen televízió naponta leleplezi az imamalmot is döcögve pörgető tévé-macikat, akik ha elmaradhatatlan papírköteggükkel föltűnnek a képernyőn, egy fél ország kezd ásítani. Létezésük fejbe verő, mivel lassan-lassan már többségben vannak a rátermett, a szóval is bánni tudó vezetők. Érthetetlen, hogy férnek el egy nyájban. Nem fertőzik meg egymást? És ki várhatja el tőlünk, hogy higgyünk bármiféle cél magasztosságában, ha prédikátora a nyálát folytatja a nyakunkba?

Biztos akadnak kockafejűek, akik itt nyomban rám kérdeznének: „Csak nem káderpolitikát óhajt csinálni?” Szeretnék, sőt szeretnék mindazokkal együtt, akik felelősséget és nyugtalanságot éreznek sorsunk alakulásáért. És talán mondhatom azt is többesszámban, hogy mi is bizalmatlanok voltunk és vagyunk azokkal a vezetőkkel szemben, akik ugyanezt érzik irántunk, akik vezetői létük során nem mernek szembesülni - nem a sajtóval, hanem a közvéleménnyel. A tévé elterjedésével az előre leírt kérdések és válaszok kora végképp letűnt, ma már nem politikus, aki nem aktív szereplője a közéletnek; az álszerénység, vagy mondhatom úgy is, hogy a csöndes személyi kultusz ideje is szép lassan lejár: immár Sztálin végérvényes eltemetésére várva toporog a szocialistának mondott világ.

Az egy ember alá piramis formába gyűrt társadalom létezési zavarai naponta találkozunk, működőképtelenségéről avatott tanulmányok sora íródott a Szovjetunióban és Kínában is. Már az sem tabu, hogy amíg a sztálini társadalmi struktúrát nem sikerül lebontani, mindig fennáll a veszély a szemérmesen személyi kultusznak nevezett véres vagy kevésbé véres diktatúra visszatérésére. Hogy megtörténik-e vagy sem, az csak részben múlik egy személy habitusán, a vezető testületek elkötelezettségén, amikor még az ájer is „a csalhatatlan vezér” sugárzásával van tele. A hajbókolás, az atyáskodás, a szolgálai alávetettség napi jelenségei ennek a társadalmi felépítésnek. Ez ver bennünket mindennapi bunkokratáinkkal is, akik aztán telefonálnak a szerkesztőségekbe, hogy X vagy Y elvtárs megnyitó- vagy avatóbeszédet mondott, s jó lenne, ha méltó helyen közölnék (a nekik fizetendő megemelt honorárium is jól jön), esetleg csupán azért veszik fel a kagylót, mert egy cikk pecsétet ejtett valamelyik paláston, és „az elvtársak nagyon szomorúak!” Mi is azok vagyunk már rég, hogy ilyen állapotba jutott az ország, hogy olyanok előztek meg bennünket, akik évszázadokon át a közelünkben sem voltak. Ekkora úttévesztés vezetői önkritikát kívánt volna; enélkül csak az aggodalom nőtt, hogy néhány ember az újabb kölcsönöket meg az adómillióinkat ugyanúgy kiszórja az ablakon, mint eddig. Mivel bennük nem volt elég erő a visszavonulásra, a pártértekezlet bátor gyülekezetének kellett föltre állítania őket.

Végre két ciklusra, tíz évre korlátozták a pártfunkcionáriusok választhatóságát. Sztálin után az SzKP bevezette ezt a főtitkári tisztségre is, aztán Hruscsov leváltását követően Brezsnyev ismét visszaállította a korlátlan időtartamú választhatóságot, tanúsítva, hogy a lónak nem csak Magyarországon van két oldala. Azt hiszem, a merev szabályok - például a kettős jelölés erőltetése - nem szerencsések akkor sem, ha haladást jelentenek. Az lenne talán a legjobb, ha a szabad csoportosulások, érdekközösségek mindig, mindenütt több jelöltet állítanának, és

egy, de két ciklus után mindenképp csak közvetlenül és többes jelölésből lehetne megválasztani mindenkit: képviselőt is, főtitkárt is.

A kormány 1987 végi áramvonalasítása remélhetőleg a várt eredménnyel jár, ám a kollektív felelőtlenség kézjegye mintha még mindig rajta maradt volna a minisztertanács megválasztásán. Nem biztos, hogy akár zárt, akár nyitott ülésen egyenként kell szavazni a kormány tagjairól, mert így a több száz tagú országgyűlés a felelős a munkájukért - vagyis senki. A parlamentnek csak a miniszterelnököt kellene kijelölnie, a csapatot viszont szedje össze ő, és feleljen is értük. (Más lapra tartozik, hogy aki gyanús helyzetbe keveredik, aki bármilyen kérdésben komoly ellenérzést, sok ellenszavazatot, sőt tartózkodást gyűjt össze, abban legyen annyi tartás és becsület, hogy lemond, s nem rántja magával esetleg az egész kormányt. A gerinccességnek ezt a válfaját sajnos elfelejtette a szocializmus. Ahogy a vicc mondja. Nyugaton a kormány megy és a rendszer marad, nálunk a kormány marad és a rendszer megy. De hová, könyörgöm, hisz lassanként nincs hová mennie!)

De miféle eszmefuttatásokba sodort engem is az Árva babszem körüli hercehurca, pedig a történeteknek egy igazán fájó emléke maradt: a cikk körüli vihar léket ütött egy barátságomon.

P.-vel egy helyen rugaszkodtunk a pályának, hosszú időn át együtt eveztünk a zúgókon. Amikor én inkább az írást, ő meg az akrobatikához közelebb álló szerkesztést vállalta, akkor is szükségünk volt egymásra, hogy egészek lehessünk; ha távolodtunk is, értettük egymás hallaliját. Riportom kettőnk között robbant. Az írás megjelenésekor épp a bolgár tengerparton üdültem, lehiggadásra elég idő után találkoztunk hát, P. mégis olyan szózuhataggal fogadott, hogy a kívülálló is érezte volna, itt recseg-ropog minden:

- Nem értelek! Tudod, hogy az öreg a törvényességre a legkényesebb, mégis ezt feszegeted. Amikor arról van szó, lemaradunk vagy sem, reform vagy sem, hogy lehet ilyesmivel elvonni a figyelmet?... Jó alvó vagyok, de a cikked után két éjszaka csak forgolódtam... Csodálom, hogy nem távolítottak el a pályáról. Ez az igazság hajhászása volt!

P.-vel ellentétben hiszem, hogy a falak tágítása reformpárti cselekedet. A hetvenes évek konzervatív, voluntarista fordulatának végrehajtói nemcsak a gazdasági életet tartották kívánságaik szerint szabályozhatónak, hanem az igazságot, sőt az igazságszolgáltatást is, s ha az öreg tényleg annyira kényes volt a törvényességre, tehetett volna érte többször és sok mindent. Egyébként pedig a reform már régóta nem csupán lemaradást-felzárkózást, fizetőképességet és fizetésektelenséget, kisebb vagy nagyobb darab kenyeret jelent, hanem demokráciát, öntevékenységet, életminőséget, és uram bocsá', törvényességet is.

P. véleménye után már-már lemondtam róla, hogy még egyszer főhivatású újságíró lehetek, de az Új Tükörnél egy pillanatra feloldották a felvételi zárlatot, így én is besliszolhattam a résen 1986. január elsején. Persze, nem volt ez ilyen egyszerű, de nem kívánok kitérni a részletekre, hisz teljesen nem is ismerem őket. Felvételemmel együtt kaptam „Anyótól” az üzenetet, hogy keressem fel a pártközpontban. Örültem a hívásának, azt hittem, végre pontot teszünk az egyoldalú viták végére, be is raktam a táskámba például az Árva babszem perének iratait. Nem volt aztán szükség rájuk, mert ismerősöm szerint bebizonyosodott, hogy igaz, amit írtam. Végül azzal búcsúzott tőlem:

- Most, hogy státuszba kerültél, Árpád, legalább egy ideig húzd meg magad.

Nem tehetek róla, de a státusznak - milyen ronda szó! - számomra egész más tartalma van. Hozzám hasonlóan kollégáim tekintélyes része sem tudja főállásában kidolgozni magát. Nincs ennyi embernek helye a lapban, a képernyőn, az éterben. Nálunk annyi újságíró van, mint a

háromszor ekkora Lengyelországban. A belső munkanélküliség következtében a többség - pusztán megélhetési gondból is - keresi a lehetőséget a maszekolásra vagy a lapalapításra. Sejthető, miféle erkölcsi tartást szül, ha százak és ezrek még az arcpirítóan alacsony fizetéssel is tízszer annyi jövedelemhez jutnak a fizetéssel, mint amennyit a kiadó folyosóján esetleg egy ajtóval odébb lévő társszerkesztőségben külsősként kapnának. Forintban kifejezve ugyan- ezt: egy szerkesztőség egy évben egyszer egy Illyés Gyulának kifizethet egy flekkért - har- minc gépelt soros oldalért - ötszáz forintot, ugyanakkor az évi két cikket „termelő” négyezer forint fizetésű kollégának háromezer forintba kerül egy flekkje: közterhekkkel, rezsivel együtt pedig vagy ötezerbe: tíz „Illyésbe”!

Mekkora önbecsülése lehet annak a szakmának, amelyik eltűri, hogy a tömegkommunikációs eszközök alsóházaiban egy hónap alatt annyit termeljen az átlag, mint a felsőházakban egy esztendő alatt, csupán azért, mert az egyiket egy vidéki napilaphoz, a másikat pedig egy fővárosi magazinhoz ejtette a golya?

És kérdem másodszor is: mekkora önbecsülése lehet annak a szakmának, amely diplomás művelője feleannyit ha keres, mint aki az aluljáróban az írásait rikkancsolja?

Mi a megoldás? Sokan rájöttek már széles e hazában, hogy nem érdemes megrázó, jó cikkeket írni - dolgozni. Elég státuszba kerülni méghozzá egy minél kevesebbszer megjelenő, minél nagyobb szerkesztőségben, és ott már csak meg kell magát húznia az embernek. Mára ehhez a torz rendhez idomult még az irányítás is, a munkaerkölcsről, egész etikánkról nem is beszélve. Ha komolyan akarjuk venni és vetetni magunkat, itt is elkerülhetetlenek a reformok. Érzésem szerint a munkahelyi újságok többségére nincs szükség, tartalmas közélet viszont elképzelhetetlen a nyilvánosság helyi, városi fórumai nélkül. A hatalom átrendeződésének emelője lehet a nyilvánosság szabad átfarmálódása.

Írásomból néhányan bizonyára azt fogják kihámozni, hogy vezetőellenes, irányításellenes vagyok, amit én elbírok, de kérdés, hogy a jobb sorsra érdemes közösség meddig képes elviselni a lényeg efféle megkerülését. Aki csak úgy vakon ellenzi a vezetést, az a rendet, az értelmes cselekvést, a munkát utasítja el, épp úgy, mint az, aki fejet hajt a primitívség előtt pusztán azért, mert az arcukat szemérmesen elfátyolozó hatalmasságok föléje emelték.

Valljuk be, szeretünk dörgölözni a hatalomhoz; igaz, másnaposan egyenesen rühelljük, hogy szolgálak vagyunk. Egy öregember illegálisan tartotta mihaszna lovát az erdőben. Amikor Gyuri barátom rájött erre, az öreg a bizalmába fogadta, és megsúgta neki, hogy nem úgy halt ám meg Mátyás király, ahogy mondják, hanem lekaszabták. A véres dráma ecsetelésével végezve azzal bocsátotta útjára Gyurit: „Ne tessék ám senkinek mondani, jobb ha ilyesmiről nem beszél az ember!”

Corvin Mátyás idestova ötszáz éve halott, Rákosi Mátyás tizenöt esztendeje, és több mint három évtizede számúzték harmadjára az országból. Nem rokonítás, hanem csupán az öreg szavai miatt említem őket együtt: mi várható Rákosival kapcsolatban, ha Mátyás király esetében is tanácsos óvatosnak lenni?

Nem szónoki a kérdés, 1986 őszén hozzáfogtam könyvet írni Rákosiról. Tudtam, hogy Nemes János kollégám már vagy fél évtizeddel előttem nekilátott ennek - amint azt a Politikuspályák (Kossuth, 1984) Rákosi-portréja mutatja -, ám kutatási engedély híján le is mondott róla, sőt tanulmánya meg nem jelent részét is átadta nekem, amikor elmondtam, miben járok. Nem csupán ő, hanem a korral foglalkozó történészek is ki vannak rekesztve a Rákosi-titkárság - és még mennyi téma! - dokumentumainak kutatásából.

És itt álljunk meg egy percre. Ebben az ügyben összehozott a sors az 1988. január elsején életbe léptetett titokvédelmi törvény egyik előkészítőjével; tőle tudom, munkájuk során fel

sem vetődött, hogy törvényesíteni kellene az elévülést. És ez már társadalmi, politikai kérdés akkor is, ha tudjuk, még ha lenne is elévülés, az akkor sem vonatkozna a pártra, és a Párttörténeti Intézetre.

Nekem, másodosztályú - vagyis kritizáló - párttagnak, semmi reményem nem volt arra, hogy az engedélyezésben illetékesek épp engem részesítenek a kegyben, hogy betekinthetek a titkos iratokba. Esetemben ez nem is lett volna igazán indokolt, hisz nem vagyok történész. Az én kirekesztettségem nem sért senkit, de a rengeteg elévülhetetlenül titkos dokumentum már merénylet a nemzeti önismeret ellen. Épp ezen öngyilkos cselekedet hatását csökkentendő én a lehetőségekhez illő formát választottam a Rákosi-könyv megírására: az öt körülvevők, a vele kapcsolatban lévők emlékeiből fogom összeállítani történeti szociográfiámat. E módszer felmérhetetlen előnye, hogy forrása alig-alig tiltható be. Ha évtizedeket késtem is az ötlettel, meglepően sokan élnek még, akiknek személyes kapcsolatuk volt Rákosival, minden reményem megvan hát rá, hogy elkészül a kézirat.

A televízió - vagy inkább Bokor Péter? - Századunk című sorozatának „végéből” is láthatja mindenki, hogy a közelmúlt történelmével mennyire nem tudunk mit kezdeni. Az meg egyenesen bizarr, hogy akadt, akinek az sem tetszett, hogy az MTA Soros Alapítványa ösztöndíjjal segíti kéziratom világrahozatalát: „Miért támogat egy amerikai bankár magyar munkásmozgalmi kutatást?” Így kezdődött Soros György magyarországi alapítványa körül a kalamajka. Hozzájuk én *A főtitkár* címmel adtam be a pályázatomat, ám a szövegből egyértelműen kiderült, melyik főtitkárról kívánok írni. Nem így a HVG-ben - ahol az alapítvány által támogatottak listáját rendre közreadják -, ott a nevem mellett a félreértések elkerülése végett *Rákosi Mátyás és környezete* cím jelent meg. Azt hiszem, néhány talpnyaló a „környezete” szótól lett ideges: nem tudták, hol ennek a vége, mondjuk egy volt belügyminiszter beletartozik-e vagy sem. Ezért szólt a telefon az Akadémiánál. Aztán megtiltották a HVG-nek, hogy közölje a „Sorosok” névsorát, végül a Művelődési Minisztérium egy tisztviselője körlevelet intézett a tanácsokhoz és a kulturális intézményekhez, hogy jelentsék, ki kíván az ösztöndíjra pályázni. Ezután kért a rádió 168 óra című műsorában Forró Tamás telefoninterjút Soros Györgytől, aki elmondta, hogy az előzetes megállapodással össze nem egyeztethető közlési tilalom, minisztériumi körlevél miatt egyelőre megszakítja a személyes kapcsolatát Magyarországgal. Mivel a következő héten a HVG ismét közölte a díjazottak névsorát, mivel a minisztérium folyosója elfojtott káromkodásoktól és bocsánatkérésektől volt hangos, sejt-hető, mi történt ebben a néhány napban. Tény, hogy Soros György a következő héten mégis megjelent alapítványa budapesti megbeszélésén, mert garanciát kapott rá, hogy a jelentkezőket nem vetik alá semmiféle előcenzúrának, hogy minden előzetes megállapodást betartunk. Történt pedig mindez azzal egyidőben, hogy Soros György hazánk és Lengyelország után a Szovjetunióban és Kínában is létrehozta alapítványát.

Még nincs vége a történetnek: én még hátra voltam. Hat vagy hány éves késéssel értesítették Nemes János kollégámat, hogy mégis megadják neki a kutatási engedélyt a Rákosi-monográfiához... Ilyenkor mondta nagyapám: nagy az isten állatkertje! Én mondhatom finomabban is: mégsem árt a „munkásmozgalomnak” egy bankár, és talán egy nagyszájú újságíró sem. (A nagyszájú helyett jobban tetszik a „megbízhatatlan”, mióta autentikus szájából hallottam, hogy „A Parlamentben körülbelül ötven megbízhatatlan - értsd: vitatkozó - képviselő van!”) A Rákosi-könyveknek pedig drukkoljon az olvasó, mert szükség van minden ködöt oszlató írásra.

Akár *Az élő Rákosi* - címet is adhatnám az iménti soroknak. És talán jó helyen kapisgálok, ha „népünk atyjával” - vagy ha jobban tetszik, a sztálinizmussal - hozom összefüggésbe, hogy amint említettem, az új titoktörvény készítése során fel sem vetődött az elévülés. Elsősorban nem azért foglalkoztat a dolog, mert akadt Rákosi „udvartartásában” is, aki titoktartásra hi-

vatkozva nem osztotta meg velem emlékeit. (Többnyire a gerinctöröttek félnek beszélni meg akik dicsérni nem mernek, rosszat meg nem kívánnak mondani: „Jobb, ha a nagy emberek sorsába nem ártjuk bele magunkat!”) Pontosabb a téma annál, hogy személyes buzgalom hevítsen, mert a hiányzó elévülés cinkos a történelem monopolizálásában. Miért kell bennünket titkolózással óvni annak ismeretétől, hogy a népet szolgáló politika valójában miként szolgált? De félre az álnaiv okoskodással: ha személyekre való tekintet nélkül időről időre nem tesszük hozzáférhetővé a legtitkosabb dokumentumokat is, akkor a tapasztalatok hasznosítását veszélyeztetjük: elképzeléseink tudományos megalapozását. Másrészt tudja valaki, hogy kit védünk például az ÁVH iratai, a Rákosi-dossziék, az 1956 előtti események titkosságával? Engem nem, barátaimat, rokonaimat, ismerőseimet sem, az eszmét sem, a népet sem, akkor kit?

Mikor érjük utol végre a saját történelmünket? Legutóbb talán 1968-ban ugrottunk a mozgólépcső mellé és maradtunk le róla. Igen, '68-ban, amikor sok tévovázás után nekirugaszkodtunk a bürokratikus centralista rendszer egyoldalú, ám így is történelmi jelentőségű reformjának. Végre mély lélegzetet vettünk az elrugaszkodáshoz, de gyorsan magunkra aggattunk néhány ólomsúlyt, nehogy túl messzire repüljünk. A tetejébe, internacionalista segítségként, lerúgtuk - négy másik lábbal együtt - tavaszcsináló társunkat a lépcsőről. Ez a rúgás is ludas abban, hogy ugrásunk célt tévesztett. Ennek ellenére két évtizeden át büszkén lobogtattuk a zászlót, hogy így emelkedünk, úgy haladunk, a zászlónyéllel meg fejbe vertük azokat, akik 1973-ig még ha gyalogosan is, de legalább egy megállónyt előre vezettek bennünket.

A csak magunkat kábító szirénhangokból nem okultunk. 1988 nyarán a sajtó egyik közép-irányítója közölte a főszerkesztőkkel, hogy az új vezetés „tanuló”, ezért egyelőre csak részleges glasznosztyot engedhetünk meg magunknak. Részleges nyíltság? Fából vaskarika. Ez a részleges csak azt jelentheti, ha valakinek ott fenn nem tetszik egy írás, azért ezután is elkapják a szerkesztő és a szerző szája előtt a levegőt. Pedig minél inkább „tanuló a vezetés”, annál nagyobb szüksége van a nyilvánosság ellenőrzésére, ha ki akarja vezetni az országot a másfél évtizedes pangásból.

Nekem üres kifogásnak, sőt megbélyegzésnek tűnik maga a „tanuló vezetés” elnevezés is. Tapasztalatlan emberek kerültek volna épp a legnehezebb időszakban az ország élére? Nem-igen, de ha belebonyolódtam, akkor messzebből kezdem. Mondjuk ki végre: a magyar párt története során most májusban választhatott először saját maga - itthon - vezetést, és úgy tűnik, hogy a küldöttek már első alkalommal bizonyították, jobb ez a megoldás, mint a régi. Több határozott arcélú egyéniség, közvéleménynek tetsző ember kezébe adták a kormányrudat, még ha figyelmüket el is vonták a „delfinek”: a vita akörül, hogy az előregedett és erősen túlhordott előző gárdából ki mennyire vesztette el a bizalmat. Ahogy a demokrácia kitörésének mámorában lenni szokott, az inga túl lendült, de túl is kellett lendülnie, hogy fel tudja törni azt a kemény magot, amely a leghosszabb európai békeidőszakban is képes volt háborús helyzetbe „segíteni” az országot: mivel csak papoltuk, de nem tettük a reformot, sőt demagóg szövegekkel ellene is dolgoztunk, a cserearány-romlás okozta kár eléri a második világháború veszteségeit.

Az önállóvá váláson túl a remélhetően történelmi fordulópontot jelentő pártértekezlet másik jellemzője volt, hogy a központi bizottság elvesztette a küldöttek bizalmát. Csak ezzel magyarázható, hogy például a politikai bizottság korábbi tagjai közül a szembetűnően kritikussá váló Havasi Ferencet nem választották be a KB-ba sem. Attól féltek, hogy netán az addig abszolút hatalmú PB-be is bekerülhet, pedig sejtésük, no meg szavazatuk szerint kudarcainkban nagyobb volt Havasi felelőssége, semhogy ismét ekkora hatalmat kaphatott volna.

Biztos akadnak, akik felhördülnek, mit személyeskedek én itt, de bocsánat, rólunk van szó, a mi bőrünkre megy a játék! Elegünk van már a szent tehenekből nincs szükségünk olyan

vezetőkre, akik nevét csak családi körben vehetjük a szánkra, akiket csak tisztelet illethet és nem bírálat, akik megállapíthatják, hogy változatlanul rosszul dolgozunk, de akik munkájáról mi nem mondhatunk véleményt. Példa lehet a szovjet pártértekezleti szóváltás, amikor Gorbacsov rákérdezett, kik vesztették el a hitelüket a pangás szolgálatában, s ekkor elhangzott Gromiko államfő neve is.

Ha nem mondunk le fétiseinkről, közöttük a tabu nevekről, minden marad a régiben vagy hamarosan visszarendeződik a mozdulatlanságba, és ismét megéljük, hogy az apparátus esetenként primitív, sőt törvénytelen módszereket is bevet a sajtóval (vagy mással) szemben, majd a szoros zablá ellenére a pártvezetés megállapítja, hogy bajainkért a sajtó a felelős, pedig az utóbbi négy évtizedben sosem volt akkora mozgásterünk, hogy általában hibáztatni lehetne bennünket bármiért. Az meg, hogy a korántsem mindig lelkesítő, és a nélkülünk meghatározott célok mellé nem tudjuk felsorakoztatni az áldott népet, nem lehet a szóforgatók bűne.

Mondják, hogy a pártértekezleten X-et meg Y-t meglepte, sőt összetörte, hogy nem kapott bizalmat, kihagyták ebből vagy abból a testületből. Sajnálni lehet mindegyiket, de ők is felelősök azért, hogy '56 után is tovább élt a zárt ajtók mögötti népboldogítás, hogy évtizedek óta legfeljebb sejteni lehet, hogy X vagy Y milyen nézetet képvisel, ki és mi mellett áll. Már-már nevetséges, hogy a magyar vezetőkkel a jó interjúk túlnyomó többségét külföldi újságírók készítették. Nem azért ám, mert mi butábbak vagyunk, hanem mert velünk szóba sem álltak. Nem volt szükségük rá. Mivel a nép feje fölött adták-vették a különféle posztokat, felesleges volt vonzó képet kialakítani magukról. Annyira feje tetejére állt a világ, hogy a gondolkodó, jó fellépésű, önálló véleményű politikus gyanús volt a bunkokrácia szemében: „Vajon mit akarhat, hogy beszédbe elegyedett a néppel!?” Nem azért volt gyanús, mert az olcsó sikert hajhászta - mint vádolták -, hanem azért, mert a pimasz újságíró népség mellett a jó szemű olvasók és nézők is észrevették, kinek van (egyéni) véleménye dolgainkról, és egyre hangsúlyosabban kérdezték, hát miért nem P. ül Q. helyén? Ha a szent tehenek közül valaki mégis leereszkedett a nyilvánossághoz, csak azt lehetett kérdezni, amit megengedtek. Emlékszik például valaki arra, hogy 1988 előtt magyar újságíró felelős magyar vezetőnél érdeklődhetett-e a Nagy Imre kérdésről, választ kapott-e mondjuk a perrel kapcsolatban bármire?

A nyilvánosságtól csak az üres fejűek rettegnek, akik a túlhajtott centralizmus langymeleg vizében, mások véleményének vagy véleménytelenségének védernyője alatt még elvegetálnak, de saját gondolatuk egy fikarcnyi sincs.

Nincs mit csodálkozni a KB leértékelődésén, jellemzője ez szinte az egész párttörténetnek - nem csak a magyar párttörténetnek -, és egyenes következménye a személyi, illetve az apparátusi uralomnak. A Rajk- és egyéb perek tudomásul vétele volt e szavazógéppé züllesztett testület működésének talán a legszegyentelibb pillanata. Egészen más, de szinte napi példa a demokrácia és reform szakértő Pozsgay Imre már-már beteges távoltage a hatalom akkori első sáncától, a PB-től vagy mondjuk a korábbi miniszterelnök főtitkárhelyettesévé választása. Ugyanis Lázár György megválasztásakor gondjaink már titkolhatatlanok voltak, s az emberek úgy okoskodtak, hogy azokért alapos felelősség terhel(het)i a miniszterelnököt is; miként emelkedhet hát feljebb a párhierarchiában? Ha viszont kiváló kormányfő, miért kell onnan elmozdítani? Nem hiszem, hogy ezek a gondolatok nem fordultak meg sok KB-tag fejében is, a testület mégis megválasztotta őt főtitkárhelyettesnek, egyáltalán: mindenkit megválasztott mindennek.

És ha már így belemelegedtem, előadom még egy rögeszmémet, hogy a múltat a személyekben is cipeljük. Az önkényes és nem természetes kiválasztás következtében, mint említettem, Pozsgay megkésve foglalta el helyét a vezetésben. És bár a szokatlanul határozott és döntéskész, rendkívül gyors Grósz Károly talán alkalmasabb lenne egy függetlenebb kormány élére,

a kérdéseket inkább elvi oldalról megközelítő Pozsgay pedig az új, politizáló párt vezetőjének, ez a felállás Pozsgay hosszú háttérbe szorítása miatt sem jöhetett létre meg talán azért sem, mert a pártértekezlet küldötteinek más volt róluk a véleménye, mint nekem. (E sorok írásakor - 1988 júliusában - még nem tudható, hogy Pozsgay lesz-e valaha miniszterelnök, létrejön-e az általam fordítotttnak vélt vezetői felállás.)

Az immár eszmei, nem pedig hatalmi okok miatt rokon szovjet pártértekezlet kimondta: nyilvánosság nélkül nincs átalakítás, nincs demokrácia, hogy a tömegeknek mindent tudniuk kell, mindenről ítéletet kell formálniuk, és tudatosan kell cselekedniük. Képtelenség, hogy mindig utólag tudjuk meg, mi történt velünk, hogy a szocializmus története főtítkártól főtítkárig terjed, hogy halálukkal a múlt rájuk eső darabját is eltemetjük. Nem hiszem, hogy a marxizmushoz bármi köze is van annak, hogy mi csak ilyen etapokban ismerhetjük meg a történelmet, hogy valakik halála után tudhatjuk meg újra és újra, hogy mi történt velünk. Végre nyilvánvalóvá vált, hogy amíg a nyíltság a pártelit belügye, addig legfeljebb helyben lehet járni. Az elmúlt évtizedekben ennek az országnak sem volt napi történelme, mert egyszerűen nem hozták a tudomására. Ahogy Kovács Alajos, a *Vasalt ruha...* főhőse mondta: a politika felhők fölött, paplan alatt készült. Hogy lehetett volna ebben társszerző az istenadta nép?

Legújabb történelmünknek 1949. október 15-e, Rajkék kivégzése volt az egyik sötét pillanata. Még ma sem tudjuk, mi történt pontosan. 1962-ben a párt csak egy töredékét hozta nyilvánosságra a személyi kultusszal kapcsolatos vizsgálódásának és határozatának. Rákosi Mátyást úgy zárták ki a pártból, hogy a párttagság ma sem tudja, ki vette őt fel az MSZMP-be és mikor. Magnószalagokat és iratokat tüntettek el és semmisítettek meg - egymás között gyermekeink állítólagos érdekére hivatkozva -, és beszélnek, hogy még a pártértekezlet előtt olyan határozat született, amelyik újabb negyedszázadra zárolta a koncepciós perek totálisan amputált iratanyagát. (Ma már csak abban bízhatunk, hogy néhány irat másolata a szovjet biztonsági szolgálatnál előkerül, mivel ők „tanácsadó”-ként minden lényeges helyen és eseményben képviselték a sztálini szellemet.) Mi negyven esztendő múltán azt sem tudjuk, hogy az úgy nevezett csatlakozó pereknek hány áldozata volt, könnyen lehet hát, hogy rehabilitációjuk körül sincs minden rendben. Ugyanakkor olvashatjuk, hogy a gyilkosságok olyan résztvevője, mint Nógrádi Sándor művelődési ház névadó lett... Nyugodtan állítható, hogy a többszöri nekirugaszkodás ellenére sincs még mindig lezárva ez a téma. Például Brankov Lázár, aki a Rajk per harmadrendű vádlottjaként életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték, csupán 1987. július 20-án kapott papírt a legfőbb ügyésztől arról, hogy a magyar törvények szerint büntetlen előéletű. Bár Brankov külföldi állampolgár, nem hiszem, hogy ez lenne a rehabilitáció.

Rákosi, önismeret, titok, demokrácia, választás, rehabilitáció, törvényesség kavarnak a dolgok. Fókuszálásukra megemlíteném, számomra a Rajk-ügy titka éppen olyan jelenség, mint az okok mélyreható vizsgálata, a felelősök megnevezése nélkül közreadott kibontakozási program. Jelen és múlt közé mi próbálunk csak falakat húzni, de a bicegő történelemszemlélet lesántítja jelenünket is. Értjük utol a történelmünket - aminek a feltárása végre-valahára elhatározott -, legyen múltunk, hogy jövőnk lehessen!

Közmagánéletem csapóajtói között kóborolva talán a kívülálló is érzi, miféle stresszek szorítják kórházakba meg időnek előtte temetőbe legkiválóbb kollégáimat - mindazokat, akiknek muszáj fájni, ami sokaknak fáj.

Hároméves huzavona, többszöri visszautasítás után érhetően tartottam a *Vasalt ruha mángorolva* című írás visszhangjától. Két évtizede látott veszprémi ismerősöm, hűséges olvasóm is azzal a morbid kérdéssel hívott fel a monológ megjelenése után:

- Szabadlábban vagy még?

Jött a jókivánság előlről-hátulról, jobbról-balról, és az írás fönn sem kerülte el a figyelmet: olvasták, sőt sokszorosították, négszemközt gratuláltak is, és nyilvános kifogás nem volt ellene. Ilyen erős lett volna a bizonyító anyag? Vagy az *Árva babszem* már rendet vágott az új koncepciók perék ismertetéséhez? Netán a szovjet művészeti kongresszusok után, a dobozból előszedett filmek, a tilalmazott színdarabok bemutatása, addig ki nem adott könyvek publikálása érezte kedvező hatását nálunk is?

Bár így volna, hisz szabad azt a példát akkor is követni, ha jó! Persze, a szomszéd kalácsa is épp olyan, mint a sajátunk, nem csak mazsola van benne. De a magyar gyomornak most azért is könnyebben emészthető, mert jócskán van benne 1968 óta nálunk örölt liszt is. Többet erről nem tanácsos írni, mert olyan fürgeteges a szovjet változás, hogy mire az olvasó elé kerülnek ezek a sorok, mindenképp hiányosak lennének. Tanácsos hát idejekorán barátkozni a kérdéssel: képesek vagyunk legalább a világ keleti felével, például Kínával együtt futni? Kérem ezt azért is, mert Reform-Magyarország ide, Reform-Magyarország oda, a leglényegesebb kérdésben, a párt szerepének tisztázásában mi mintha lemaradtunk volna. Egy durva példát mondanék erre is.

Pára a víz fölött című riportomban (Új Tükör, 1986/27) részben a megyei népi ellenőrök vizsgálata alapján leírtam, hogy Horváth Gyula, a Zala megyei Pártbizottság titkára - minden jel szerint hivatali hatalmával visszaélve - drinkbárt építtethetett pincér fiának a hévízi tó véderdejében. Azóta a tanács lebontatta az egész építménysort: az eltévedt céllövöldét, a szemet bántó halsütőt, az ízléses népművészeti boltot meg a ki sem nyitott bárt. A megkésett határozottsággal azonban nem ért véget az ügy, mert a drinkbár tulajdonosa több millió forintos kártérítést követelt a tanácstól. Hogy is van ez - kaphatja fel a fejét az olvasó -, valaki visszaél a hatalmával, mégis kártérítést kap!? Kivételesen erre most nem a jogrend hibája, hanem a jogalkalmazás mulasztása ad lehetőséget - ha csak a közérdek védői nem találhatnak ki valami ügyes húzást. Gondolom, ha annak idején vádat emelnek Horváth Gyula ellen hivatali hatalommal való visszaélés miatt, és ezért el is ítélik, akkor most semmi keresnivalójuk sem lenne. Ehelyett kordedvezménnyel nyugdíjazták, ezért aztán lehet, hogy kicsíphet a közpénzből ha nem is milliókat, de százazreket - annyit, hogy őket ne érje túl nagy kár.

De miért nem indított Horváth Gyula ellen eljárást a megyei főügyész? Nem tudom, de sejtem, ami persze lehet igaz is, nem is, s ha sokat feszegetem, még rám verik a huszonötöt, bebizonyítva, hogy az ügyészséghez nem érkezett bejelentés, ők nem tudtak semmiről. Amikor ezt is megírtam (*Jognak asztalánál*, Új Tükör, 1988/10), akkor a legfőbb ügyész korábbi helyettese egy főszerkesztőnknek írott magánlevélben jól leszedte rólam a keresztvizet, hogy szándékosan lejáratom az ügyészséget, annyit sem tudok, hogy a volt megyei titkár papa ellen nem lehetett eljárást indítani hivatali hatalommal való visszaélés miatt, mert a pártfunkcionárius nem hivatalnok! Ez nekem sosem jutott volna eszembe. Amikor dr. Korom Mihálytól, az Alkotmányjogi Tanács vezetőjétől megkérdeztem, miért törvényen kívüliek a pártfunkcionáriusok, azt mondta, ez bolondság. Lehet. Viszont az MTI jelentéséből kiderül, hogy 1988 közepén a Legfelsőbb Bíróság oly szakszerűen marasztalta el közel négyszázezer forintba a bontás miatt a hévízi tanácsot, hogy azt akár oktatni is lehetne. Csak épp a lényegről hallgat a fáma: a törvényfelettségről.

Mivel a *Vasalt ruha...* miatt - azt hittem - nem mángoroltak ki senkit, ismét felvetődött bennem, hogy körülöttünk, vagy inkább bennünk vannak a sokat emlegetett falak. Már el is felejtettük az írást, amikor az érintettek közül jelentkezett valaki, hogy nem igaz a „mese”. A beszélgetések során egyre inkább szelídült a véleménye, végül már csak az volt a kérése, hogy a folyóirat közöljön egy elismerő cikket az egyik „vasalónkkal megégetett” káderről. Hasonló kéréssel minden gyakorló szerkesztő találkozott már. 1980-ban *Ki áll mögötte?* címmel írtam

a budapesti Május 1. úti iskoláról, ahol az igazgató korbáccsal és mézesmadzaggal idomította a tantestületet. A riport megjelenése utáni viták során egyre inkább lemondtak a felnégyelésekről, és a végén már „csak” azt kívánták, hogy az Új Tükör írjon egy dicsérő cikket az ügyben megbírált tanácsi vezetőről, mert annak idején deportálták meg Szocialista hazáért kitüntetésére van...

Gyakran kiáltanak kigyót-békát egy írásra, aztán kiderül, csupán az a baj, hogy X vagy Y elvtársat kedvezőtlen színben tüntette föl. Ha a lap hajlandó hideg után meleget fűjni, nem járatták el vele a kopogóst. Ennyit még az elvi politikáról.

No de kit mángoroltak ki mégis a *Vasalt ruha...* miatt? Természetesen azt, akin már egyszer átment a mángorló: Kovács Alajost. Amikor e kötethez kibővítettem monológját, telefonon beszélünk, s elmondta, nyugdíja kiegészítéséhez semmiféle állást sem kap. Képtelenség! Nincs üldözési mániája? Bár ezen sem lehetne csodálkozni, nincs. Több más hely után jelentkezett egy kollégiumba mellékállású portásnak. Örültek neki, hisz ifjan nemcsak igazgató volt, hanem tanári diplomája is van, ami azért még nem túl gyakori a portásoknál. A szerződtetés idején mégis zavartan hápogtak, ugyanis nem volt szükség rá, vagy inkább: nem vehették fel a csúnya igazmondó bácsit!

Pályatükröm foncsorozgatása közben kezembe került nem közölt írásaim kötege. Belelapozva rögtön láttam, nem lehet őket a kudarc és siker hosszúsági és szélességi körein bemérni. És kötetbe rendezni? *Meg nem jelent riportok.* Talán nem is lenne rossz cím.

A képzeletbeli kötet kezdődhetne Paál István és a Szegedi Egyetemi Színpad történetével. A hetvenes évek elején azt próbálták rásütni az „amatőr rendezőre”, hogy néhány társával együtt elsikkasztotta a saját pénzüket. Nem sajtóhiba! Az volt a vád, hogy pénzdíjaikat elköltötték. Nem ám úgy a vakvilágba, hanem annak rendje-módja szerint számlákkal igazoltan. Vádolták továbbá azzal is őket, hogy előadásaik művészileg zűrzavarosak. Igaz, elnyerték a *Szóljatok, szép szavak* és több külföldi fesztivál első díját, de bíráikat nem zavarták a tények. Profi színészek álltak örömmel és ingyen közéjük - bővebbet például Margittay Ágától -, bemutatóikra Jancsó Miklós és a művészi elit számos tagja utazott Szegedre, akkortájt a Szegedi Nemzeti Színházban egy évadban nem volt annyi szakmai vendég, mint náluk egy bemutaton. Talán ez volt a legnagyobb vétkük. Következtek is a védhetetlen mélyütések. „Fölfedezték” például, hogy Paál Istvánnak nincs rendezői diplomája, amit persze addig is tudott mindenki. Hogy a bárcás rendező urak a város hivatalos színházában épp parafát daráltak a hat szem nézőnek, az csak a következő rezsimben vált bűnné, ekkor még Paál csapata volt a téma. Miután az egyetemieket anyagilag és művészileg csak egy majompörben lehetett elmarasztalni, kisütötték a politikai vádat, hogy a következő november 7-ét botrányral akarják bemocskolni. Bizonyíték? „Tudjuk mi azt!”

Végül szétrobbantották az együttest. Paál Istvánt, Ács Jánost és a hazai színpadi világ több azóta ismertté vált alakját szinte száműzték a megyéből. A hadjáratot háttérből vezénylő „megyei főideológusról” hamarosan kiderült, hogy felkészültsége inkább az MHSZ - cél-
lövők, modellezők stb. - vezetésére teszi őt alkalmassá, de ami megtörtént, az már megtörtént.

És mi minden történt például csak Bálint Sándorral! Szégyellhettem, hogy szótlanul hagytam, mert helybéli kollégáimmal ellentétben én sok mindent megírhattam (még a Népszabadságban is). Ám a messzire világító néprajztudós kálváriája helyett arról értekeztem *Jézus Krisztus a pinceklubban* címmel, hogy a hódmezővásárhelyi főiskolán a „klerikális veszély” miatt megtiltották a hallgatónak a Jézus Krisztus Szupersztár lemezfelvételének a meghallgatását. Jó volt persze erről is beszélni, annak ellenére, hogy cikkemet ismertette a Szabad Európa, amiről én onnan értesültem, hogy „ideológusunk” megjegyezte: „Nekik dolgozol?” Egy másik alkalommal meg feldúltan kapott el a megyei pártbizottság titkárságán:

- Mit szólsz ahhoz, amit ez a Galgóczi összefirkált!?

- Mi a kifogásod, Jóska? - kérdeztem, mivel azon melegiben elolvastam a kötetet.

- *Nádtetős szocializmus!* Csak nem gondolod, hogy kézbe veszek egy ilyen című szemetet!

Meggyőződés, hogy a művelődés, a kultúra, az oktatás, a tudomány, a tájékoztatás vidéki helyzetéről nem lehet a „megyei ideológusok” szerepének említése nélkül szólni: őket mintha több alkalommal húzták volna balkézzel, mint kollégáikat, és ritka kivétel volt egypár Bács megyei ideológiai titkár, de például Veszprémben annak idején, egy kifejezetten szakbarbár fiút emeltek erre a posztra egyetemünkről. Róla azt sem hiszem el, hogy a vegyipari kutatást jól irányította, mert tudom, meghatározta, milyen vad kritikát kell írni a *Petőfi '73* című filmről; a más ügyekben is ellentmondó rovatvezetőt végül a pártközpont szedte ki a markából.

A szegedi egyetemi színpad tönkretételében szerepe lehetett - de finoman fogalmazok! - annak is, hogy Jóska együtt vadászott Szeged színházának akkori főintendánsával. Az ő nevét még látni itt-ott, a rendezői diplomátlan Paál István viszont hamarosan főrendező lett Szolnokon - fényes színházi korszaka volt a városnak -, később Veszprémben. Engem csak Brook és Jefremov színháza részesített Paál István Kőmíves Kelemenjéhez hasonló élményben. A címszerepet az az Ács János játszotta, aki például a sok vitát kiváltó szuggesztív szolnoki Bánk bánt rendezte 1986-ban. Ennyit a dilettánsokról.

Meg nem jelent riportjaim tovább-böngészése előtt meg kell említenem valamit. A Népszabadságnál szokás (volt?), hogy ha kényes ügybe botlik az ember, arról feljegyzés - nem cikk, hanem feljegyzés! - írására kéri fel munkatársukat. Ezek az emlékeztetők vagy megállapításaik aztán elkerülhetnek az első számú döntéshozókhoz is, ha olyan súlyú ügyről van szó. Jómagam mindig morogtam, ha az érdekes témák csupán ilyen szocialista szamizdat formában készültek el, és lapbéli gazdánknak. Szamosi Károly főszerkesztő-helyettesnek nem egyszer mondtam, nem feljegyzésírónak szegődtem. Egy-egy ilyen jegyzetből ritkán született cikk, inkább a fordítottja történt, hogy riportból miniszterelnök-helyettesi asztalra kerülő emlékeztető lett, az olvasónak meg kusti-piszti.

Simonyi Imréről is van egy riportnyi terjedelmű jegyzetem, mivel Gyula város hajdani első titkára följelentette a Népszabadságot, hogy miért közli a költő „ideológiailag zavaros” - értsd: provincializmust gúnyoló - verseit. Lapom engem bízott meg Simonyi vétkeinek kiderítésével. A hozzám verseivel is közelálló, immár József Attila-díjas költőt Gyula zászlósura nemcsak városukból, hanem még a Parnasszusról is száműzte volna a hetvenes évek elején, mert - és itt most átadom neki a szót:

- Simonyi Imre búskomor (sic!), magának való ember, úgy néz ki, mint egy félbolond, a presszóban csak a fiatalokkal, az értelmiségiekkel, a régi kispolgárokkal beszélget, de sosem áll szóba téesz-parasztokkal, munkásokkal. Én nem bántom őt, de ilyen szokású embert nem tudok támogatni! Közeledne hozzánk, csinálna valamit, kedveltetné meg magát, jött volna ki a gátra, mutatná meg mit akar!

- Irodalmi színpadot szeretett volna szervezni, ahol Bessenyei és több vezető színész vállalta a fellépést.

- Nem engedélyeztük sem az előadást, sem a színpadszervezést: korai volt! Bár az ellenforradalom idején Simonyi nem fogta a csillag lehúzásánál a kötelet, de egyetértett velem! (Vajh honnan lehet ezt tudni? - P. Á.) Egy írónak éreznie kellene, hogyan lehet a tömegekhez közeledni, de nem teszi, azért mondom, jobb lenne, ha elmenne innen!

Kiderült aztán, hogy ez a demagóg funkcionárius azért sem kívánt egy levegőt szívni a költővel, mert rendcsinálás címén 1957 januárjában úgy megverték Simonyit, hogy eltört a lába, a lecsukáshoz viszont már nem tudtak valami üldözendő cselekményt összekaparni.

Cikk nem lett ugyan a beszélgetéseimből, de Simonyi Imre verseit továbbra is közli a Népszabadság, kötetei pillanatok alatt eltűnnek a könyvesboltból, s elismerései közül bizonyára maga is azt tartja az egyik legbecsesebbnek, hogy szeretett városa, Gyula, „krétarajzai” kiadásával tisztelte meg őt - és saját magát. Ehhez csak az kellett, hogy a verslábakban oly annyira jártas „politikust” nyugdíjazás címén kivessék a város nyakából.

Személyes élmény is köt Simonyi Imréhez, ő volt ugyanis eddig az egyetlen, aki - talán széleskörű vizsgálódásaimtól meglepődve - megkérdezte tőlem: - Maga a BM-ben dolgozik?

Nem sokkal később a szomszédban, Békéscsabán a Kner Nyomda vezetője kinyírta legtehetségesebb emberét, kijelölt utódát, Háromszéki Pált, talán azért, hogy elodázza a saját nyugdíjazását. Az illető munkásmozgalmi múltja miatt riportom nem jelent meg. Tíz esztendővel később, 1985. végén *Kiállhatatlan fickó* címmel megírtam a megszállott Háromszéki Pál történetét abból az apropóból, hogy száműzetése helyén zűrés körülmények között választották meg vezérigazgatónak. Legalább utólag szóvá tettem, milyen milliókban mérhető kárt okozott, hogy szemet hunytak elvtelen kinyírása fölött, hogy öt esztendőre egy nyomdászatban járatlan kádert raktak a Kner élére.

Meg nem jelent riportjaim kötetébe bekerülhetne a *Nimbusz vagy autóbusz* című írás is arról, miként akartak a kecskeméti Mezőgépnél - természetesen állami (mezőgazdasági!) hitellel, és az akkor épp leszálló ágban lévő, önmagát és profilját kereső Csepel Autógyárral együtt - holmi ellen-Ikarust, egy második magyar autóbuszgyárat szervezni. Írásom hírére mindenki a fedélzeten termett, s az ügy patrónusai azt még meg tudták akadályozni, hogy a cikk nyilvánosságra kerüljön, azt viszont már nem, hogy a miniszterelnök-helyettes megvonja a hitelt és leállítsa próbálkozásukat. Azt hiszem, igazunk volt, de ma már nem vennék mérget rá, mint akkor, mert lehet, hogy az elképzelt NDK-együttműködéssel olcsóbban lehetne bizonyos buszfajtákat készíteni.

És egy másik írás: egy fogatlan, Rákóczi téri szélhámosnő az 1956-os mártír, Asztalos János özvegyének adta ki magát, és a Központi Bizottságra hivatkozva csúnyán átverte még az Egységügyi Minisztérium illetékeseit is. Tündöklése során a meglehetősen közönséges nő még zászlóanyává is avansált, és csak úgy mellékesen és önzetlenül el is intézett néhány panaszt. Természetes volt, hogy írásom közlése ellen prűszköltek a minisztériumban. Medve László miniszterhelyettes minden követ megmozgatott a mundér védelmében.

Megfigyeltem, hogy vitás kérdésekben könnyebb zöld ágra vergődni ott, ahol az épület előtt fegyveres őrség áll, mint a nyitott ajtójú intézményekben. A legrosszabb a helyzet, ahol kórházi, szociális otthoni hely, olcsó telek, szép lány, szanatóriumi beutaló, kiselejtezett Mercedes vagy egyszerűen csak lelki vigasz - konvertibilis „áru” - kapható. Mégis meglepett, hogy a miniszterhelyetessel való huzakodás után Kornidesz Mihály, a KB kulturális osztályának akkori vezetője utasította lapomat, hogy ne jelenjen meg a riport. Hogy miért ne, azt nem mondta. (A veseátültetéssel foglalkozó írásomnak is hasonló volt a sorsa a Népszabadságnál.) Hiába kérte Asztalos János özvegye is a nyilvános elégtételt, mások presztízse többet ért az övéénél. Hát nem jobb volt, amikor idejében megmondták, hogy „Ezzel a témával nem kell foglalkozni!”?

Néhány hónap múlva elküldtem a *Fedőneve Manc*i című riportot a Forrásnak, ahol örömmel közölték, és nem is lett folytatása a dolognak. Ez az eset is igazolta azt a szerkesztői körökben ismert, de nyilvánosan nemigen közölt elvet, hogy ami nem jelenhet meg napilapban, az

esetleg megjelenhet hetilapban, ami nem közölhető ott, az talán publikálható folyóiratban. Magyarán: minél kisebb a példányszám, általában annál nagyobb a tűréshatár.

Miután az ordenáré kis szélhámós, az ál-Asztalosné története bekerült a *Kihegyezett ember* című kötetembe is, Dömölky János tévéfilmet akart belőle csinálni. Megírtuk a forgatókönyvet, a helyszínek kiválasztására, előkészületekre is elment már vagy 2-300 ezer forint, amikor állítólag Nagy Richárd tévé-elnöknek eszébe ötlött, hogy 1956 negyedszázados fordulóján nem szabad ilyen filmet forgatni. Nem bemutatni: forgatni! Az efféle aktualizálás azonban olyasmi, mint a címek összeolvasása az újságban. Akad, aki ebből a badarságból politikai sugallatot tud kihámozni, és akadt szerkesztő, akit efféle olvasat miatt lecsuktak Rákosi apánk korában. De a felkészületlen emberek agresszív gyávasága tovább él: Kézdi Kovács Zsolt szókimondó filmjéből, a *Kiáltás és kiáltásból* Nagy Imre nevét - a per ítéletének rádióbeli ismertetését - ki kellett vágni kivégzésének évfordulója miatt...

Meg nem jelent riportjaim többségének olvasgatása közben egyre inkább úgy éreztem magam, mint aki a régi szeretőjével találkozik: atyaisten, mit ettem rajta, amikor oly... Ezek az írások annyira rosszak, hogy tíz-húsz évvel ezelőtt is nyugodtan közölhatték volna őket. És majdnem mind ilyen! Már ez is elég ok volna rá, hogy idegenkedjek attól a mentalitástól, amely filmek, színdarabok vagy bármiféle alkotás értékét azzal próbálja mérni, hogy az adott pillanatban a hatalom képviselői tilalmazzák-e vagy sem. Ismerek alkotókat, akik rájátszanak erre, műveik kiválóságának bizonyosságául suttogva terjesztik - mert ez csak suttogva hatásos:

- Biztos betiltják!

Nincs ilyen összefüggés. Az értéknek nem a tiltás a mértéke, még ha az igazán új alkotások mondandójuk, látásmódjuk miatt könnyebben ütköznek is tilalomfákba. Pedig felesleges a tilalmasdi, mert felértékeli a napi ügyeket, a bírálókat, az ellenzékieket, arról nem beszélve, hogy akár igaza volt a tilalmazónak, akár tévedett, előbb vagy utóbb ő húzza a rövidebbet.

Összegzésül e számvetés végére kívánczik, hogy társadalmi kérdések iránti vonzalmam miatt még akarattal sem kerülhettem volna el, hogy pályám során ne védjem meg több százszor a szocializmust, ám - amint az előzőkből kiderült - jó néhány alkalommal megvédték tőlem is. Ez az egyenlegünk. Nem annyira egymással, mint inkább a hivatásos minősítőkkal, akik vagy rátermettségük, vagy a fenekük alá tolt széknél köszönhetően megmondják, hogy a hol maradiságával, hol megújuló képességével meglepetést keltő, de a katekizmusból öröklé kibúvó valami, de mindenekeelőtt egy-két jó embere olyan-e, amilyennek én leföstötem. Gyöngém, hibám épp elég van ahhoz, hogy bírálhassanak: erőlködés nélkül találhat rá okot, aki legalább egy cikket elolvas tőlem. Akár ezt is, aminek nyilván több passzusánál fogja megkérdezni a szerkesztő:

- Meghúzod magad, vagy húzzam meg én?

(1987-1988. szeptember)

-&-